

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI**

**MEVLÂNÂ'NIN ULÛHİYET VE NÛBÛVVET
ANLAYIŞI**

YÛKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
SELMAN KÛÇÛKDALAK**

**DANIŞMAN
PROF. DR. SÛLEYMAN TOPRAK**

KONYA 2020

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI**

**MEVLÂNÂ'NIN ULÛHİYET VE NÛBÛVVET
ANLAYIŞI**

YÛKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
SELMAN KÛÇÛKDALAK**

**DANIŞMAN
PROF. DR. SÛLEYMAN TOPRAK**

KONYA 2020

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selman KÜÇÜKDALAK		
	Numarası	17810601071		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Kelam Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Mevlânâ'nın Ulûhiyet ve Nübüvvet Anlayışı			

Bilimsel Etik Sayfası

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası
Selman KÜÇÜKDALAK

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selman KÜÇÜKDALAK		
	Numarası	17810601071		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Kelam Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Süleyman Toprak		
Tezin Adı	Mevlânâ'nın Ulûhiyet ve Nübüvvet Anlayışı			

ÖZET

Mevlânâ'nın ulûhiyet ve nübüvvet anlayışını incelediğimiz bu çalışmamız giriş kısmından ayrı olarak iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında yaşadığı dönem itibarıyla fikri-siyasi yapının kelâm ilmine tesirleri ve Mevlânâ'nın çağının düşünce dünyasına eleştiri ve önerileriyle birlikte kelâmcılığı üzerinde durduk. Birinci bölümde Allah inancı etrafında şekillenen tartışmalara Mevlânâ perspektifinden yaklaşarak onun ulûhiyet anlayışını ortaya koymayı hedefledik. İkinci bölümde ise Allah'a iman başta olmak üzere tüm inanç esaslarının üzerinde kurulduğu nübüvvet müessesesine dair Mevlânâ'nın düşüncelerini inceledik. Çalışmamız boyunca ele aldığımız konularda Mevlânâ'nın fikirlerini değerlendirmeden önce kelâm ekollerinin ve konuyla alakaları nispetinde tasavvuf ve felsefenin görüşlerine ana hatlarıyla temas ettik. Böylece Mevlânâ'nın meseleye yaklaşımı ile başta kelâmcılar olmak üzere ilgili görüşlerin ulaşılan sonuç ve yöntem açısından benzerliklerini ve farklılıklarını mukayese etme imkânı bulduk.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Kelâm, Mesnevî, Ulûhiyet, Nübüvvet.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

Author's	Name and Surname	Selman KÜÇÜKDALAK		
	Student Number	17810601071		
	Department	Islamic Sciences Fundemantal/Theology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Süleyman Toprak		
Title of the Thesis/Dissertation	Perception of Mawlana About the Divinity and Prophethood			

ABSTRACT

This study which we studied divinity and prophethood understanding of Mawlana is composed of two parts separately from the introduction part. In the introduction we emphasized on influences of intellectual-political structure on Kalam as of the period he lived and Mawlana's Kalamcılık with his criticism and suggestions to his era's world of thought. In the first chapter, we aimed to put forth of Mawlana's divinity understanding by approaching from his perspective to the discussions evolving around the belief in God. In the second chapter we examined Mawlana's views relating to divinity which built on all principles of faith. In the subjects we dealt with throughout our study, we touched upon to Kalam schools and related views of Sufism and philosophy with the outlines before we evaluate the ideas of Mawlana. Thus we had the opportunity to compare similarities and differences in terms of achieved result and the method between Mawlana's approaching to the issue and related views primarily including Kalamcılar.

Key words: Mawlana, Kalam, Masnavî, Divinity, Prophethood.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii

GİRİŞ

MEVLÂNÂ VE KELÂM.....	1
-----------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN ULÛHİYET ANLAYIŞI

1.1. ALLAH VE ÂLEM	17
1.1.1. VAHDET-İ VÜCÛD	12
1.2. ALLAH'IN VARLIĞININ DELİLLERİ	17
1.2.1. HUDÛS DELİLİ	18
1.2.2. GAYE VE NİZAM DELİLİ	20
1.2.3. HAREKET DELİLİ	21
1.2.4. DİNÎ TECRÛBE (AŞK) DELİLİ	22
1.3. ALLAH'IN GÖRÛLMESİ (RÛ'YETULLAH).....	26
1.4. ALLAH'IN SIFATLARI	30
1.5. ALLAH VE İNSAN.....	36
1.5.1. İNSANIN HÛRRİYETİ PROBLEMİ	41
1.5.2. KÖTÛLÛK PROBLEMİ.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN NÛBÛVRET ANLAYIŞI

2.1. NÛBÛVRETİN MAHİYETİ VE ÖZELLİKLERİ	53
2.2. NÛBÛVRETİN GEREKLİLİĞİ	59
2.3. NÛBÛVRET VE MUCİZE	64
2.4. HZ. PEYGAMBER'İN NÛBÛVRETİ	70
2.4.1. HZ. PEYGAMBER'E İMAN VE İTTİBA	75
2.4.2. HZ. PEYGAMBER'İN VASIFLARI.....	79
2.5. NÛBÛVRET VE VELÂYET.....	85
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA	97

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: Beyit
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇOMÜ	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Der.	: Derleyen
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
EÜ	: Erciyes Üniversitesi
göz. geç.	: Gözden Geçiren
Haz.	: Hazırlayan
HÜİF	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İİFV	: İzmir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
md.	: Maddesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEBGSB	: Milli Eğitim Bakanlığı Gençlik ve Spor Bakanlığı
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	: Basım Tarihi Yok
vb.	: Ve benzerleri. Ve başkası
vd.	: Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Düşünce tarihinde hayat tarzı ve fikirleriyle yaşadığı asra damgasını vuran nice insanlar olduğu gibi tespitleri ve görüşleriyle çağlar ötesine hitap etmeyi başaran şahsiyetler de mevcuttur. Her ne kadar sayıları oldukça sınırlı olsa da çağları aşan fikirleriyle insanlığa yön veren bu şahsiyetler, beşeriyetin evrensel değerlerini ve ihtiyaçlarını tespit etme noktasındaki dehalarıyla her dönemde orijinalliklerini yeniden kazanmışlardır. Asırlar öncesinde yaşamış olmasına rağmen fikirleriyle dünyamıza ışık tutan mümtaz şahsiyetlerden biri de şüphesiz Mevlânâ Celâleddin Rumî'dir. (ö. 672/1273) Onun sekiz asır evvel Anadolu'da başlattığı ilmi ve fikrî faaliyetleri bugün dünyayı kuşatan evrensel bir niteliğe bürünmüştür. Bu yönüyle o, özellikle günümüzde Müslümanları terörizm ve kötülüklerle eşitleme gayesi ve gayretinde olan batının argümanlarına karşı İslâm'ın hoşgörü ve sevgi yönüyle insanlığa ışık tutan bir mürşittir.

Bilindiği üzere İslâm dünyasında Mevlânâ'nın tasavvufî yönü daha fazla öne çıkarılmış, diğer sahalardaki görüşleri ötelenmiştir. Hâlbuki eserleri titizlikle incelendiğinde sistematik olmasa bile İslâmî ilimlerin tüm alanlarında bolca malzeme bulunduğu görülecektir. Özellikle itikadî mezhepler arasında geçmişten günümüze devam eden tartışmalı kelâmî konular hakkında eserlerinde yer verdiği görüşleri, bu kadim problemlerin peşinde olan herkes için kaynak niteliğindedir. Bilhassa itikadî konularda halkın inanç dünyasını tahribata uğratabilecek fikirlerin bazı şahıslarca televizyon ekranlarından dillendirildiği günümüzde, dinin temel ilkeleri üzerine Mevlânâ'nın yorumlarına olan ihtiyacımız tartışmasız bir gerçektir. Ancak, hakkında birçok eser yazılmasına rağmen Mevlânâ'nın kelâmî meselelerdeki görüşlerini ele alan çalışmalar oldukça sınırlı düzeydedir. Bu durumdan hareketle “Mevlâna'nın Ulûhiyet ve Nübüvvet Anlayışı” başlıklı müstakil bir çalışma yapmaya karar verdik.

Ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret olmak üzere üç kısımda mütalaa edilen inanç esaslarının ilk ikisi Allah'a ve peygamberlere imandır. İslâm'ın hatta tüm dinlerin temelini Allah inancı oluşturur. Peygamberler ise insanların dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmelerini sağlamak amacıyla Allah'ın hükümlerini beşeriyete bildiren elçilerdir. Allah'a iman başta olmak üzere tüm inanç esaslarının kabulü,

nübüvvet kurumuna iman etmeye bağlıdır. Çalışmamızın hedefi Mevlânâ'nın Allah ve peygamber tasavvurunu ve bu iki inanç etrafında şekillenen tartışmalara yönelik fikirlerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Mevlânâ'nın bütün eserlerinden yararlanmaya çalıştık. Başta Mesnevî olmak üzere eserlerinin tercümesinde tek bir çeviriye bağlı kalmadan ulaşabildiğimiz kadarıyla farklı metinlerden istifade ettik. Bunların yanı sıra Mevlânâ üzerine yapılan araştırmaları çalışmamıza konu olan yönüyle tarayarak, ihtiyacımız nispetinde ikincil kaynak olarak müracaat ettik.

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında yaşadığı dönem itibariyle fikrî, siyasi yapının kelimelerine tesirleri ve Mevlânâ'nın eleştiri ve önerileriyle birlikte kelâmcılığın üzerinde durduk. Mevlânâ'nın ulûhiyet anlayışını ele aldığımız birinci bölümde Allah-âlem ilişkisi bağlamında âlemin yaratılışı, Allah karşısında mahlûkatın konumu ve tasavvufun en çok tartışılan meselelerinden olan vahdet-i vücûd teorisine temas ettik. Ardından İslâm'ın temel taşı olan Allah'ın varlığı, sıfatları, dünya ve ahirette görülebilmesinin imkânı meselelerine Mevlânâ cephesinden yaklaşmaya çalıştık. Bu bölümde son olarak Allah-insan ilişkisi çerçevesinde Mevlânâ'nın insan tasavvuru, günümüzün de en çok münakaşa edilen konularından olan insanın hürriyeti ve kötülük problemine bakışını değerlendirdik. Mevlânâ'nın nübüvvet anlayışını incelediğimiz ikinci bölümde ise peygamberlerin özellikleri, gerekliliği ve nübüvvet-mucize ilişkisi etrafında tartışmalı mevzulara değindik. Ayrıca Hz. Peygamber'in nübüvveti, vasıfları ve ona tabi olmanın gerekliliği konuları üzerinde durarak Mevlânâ'nın son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v) tasavvurunu ortaya koymaya çalıştık. Böylece Mevlânâ perspektifinden Hz. Peygamber'i daha yakından tanıma imkânı bulduk. Bölümün son kısmında ise dini otorite olarak Mevlânâ'nın nübüvvet ve velâyet algısı üzerine mukayese ederek çalışmamızı sonlandırdık.

Çalışmamız boyunca ele aldığımız meselelerde Mevlânâ'nın fikirlerini değerlendirmeden önce kelâm ekollerinin ve konuyla alakaları nispetinde tasavvuf ve felsefenin görüşlerine ana hatlarıyla değindik. Böylelikle Mevlânâ'nın konuya yaklaşımı ile başta kelâmcılar olmak üzere ilgili görüşlerin ulaşılan sonuç ve yöntem açısından benzerliklerini ve farklılıklarını mukayese etmeyi hedefledik.

Yüksek lisansa başladığımız ilk günden tezimizin nihayete ermesine kadar geçen sürede engin birikim, tecrübe, eleştiri ve önerilerinden sürekli istifade ettiğim kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Süleyman Toprak'a şükranlarımı sunarım.

Selman KÜÇÜKDALAK
KONYA-2020

GİRİŞ

MEVLÂNÂ VE KELÂM

Mevlânâ'nın yaşadığı on üçüncü yüzyıl, Anadolu Selçukluları'nın en buhranlı yıllarıdır. Bu asırda Moğol istilasının sebep olduğu sosyal düzensizlikle birlikte Anadolu'da baş gösteren isyanlar siyasi otoriteyi zayıflatmıştır. Baskı ve isyanların meydana getirdiği maddi sıkıntılar bütün ülkeye huzursuzluk verirken; halk ne yapacağını, kime yaranacağını bilmez bir halde dağınık ve perişanlık içindedir.¹

Sosyal ve siyasi alanda tam bir kaos ortamı yaşanırken, ilmî ve fikrî sahada da durum bundan farklı değildir. Bir taraftan felsefî konularla iç içe girmiş kısır kelâmî tartışmalar yapılırken, diğer yandan cebrî ve bazı tasavvufî akımlar yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen teslimiyeti, fikir üretmemeyi öğütlerler. Birçok insan Moğollar'ın saldırılarını, yağmalarını Cebriye'nin savunduğu kadercilik anlayışıyla algılar. Sûfiler arasında tevekküle yönelik çağrılar artar.² Tevekkül artık tembellik, umursamazlık, uyuşukluk olarak anlaşılır. Sebeplere sarılma anlayışı terk edilmiş, herhangi bir konuda önlem ya da düzenleme tevekküle aykırı bir davranış olarak kabul edilir olmuştur.³ Dönemin tasavvuf anlayışında özden çok şekiller ve merasimler etkilidir.

Mevlânâ'nın yaşadığı dönem kelâmî tartışmaların yoğun olarak yaşandığı, akılcılık rüzgârının doğudan batıya tüm İslâm âlemini sardığı bir zaman dilimine rastlar. Bu dönem felsefesinde en çok benimsenen şey maddi duygulardır. Beş duyu kusursuz ve güvenilir bilginin en önemli vasıtası kabul edilir. Mu'tezile'nin de kısmen taraftarlığını yaptığı duygularla bilgi edinme ve onun haricine kıymet vermeme anlayışı, gayba iman noktasında ciddi problemlere neden olmuştur.⁴ Dönemin Kelâm ilmi istidlâl ve kıyası çok fazla kullanmış, dini bir inancın doğru olup olmadığını mutlaka aklî delil ve felsefî yöntemlerle kanıtlanma çabasına girmiştir. Kıyas ve delil göstermede o kadar aşırıya gidilmiştir ki, bu durum

¹ Abdulbâki Gölpınarlı, **Mevlânâ Celâleddin**, İnkılâp kitapevi, İstanbul, 2017, ss. 3-6.

² Ramazan Altıntaş, **Mevlâna'da Gönül Kelâmı**, 1. Baskı, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 17.

³ Ebu'l-Hasan en-Nedvî, **Hazreti Mevlânâ**, Çev. Yusuf Karaca, 2. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2009, s. 68.

⁴ İbrahim Çoşkun, "Aklı Gönül İle Buluşturan Kelâmcı: Mevlana Celaleddin Er-Rumî", **HÜİF, Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu, Bildiriler I, 26-28 Ekim 2007**, Şanlıurfa, s. 409.

delillendirme ve ispatlama noktasında eksik kalınan noktalarda kuşkuların artmasına, kalp ve zihinlerde çözülmesi güç kördüğümelerin oluşmasına neden olmuştur. Tartışılan meseleler önceki Mu'tezile ve Eş'ârî kelâmcıların aralarında anlaşamadığı noktalarda yoğunlaşmış, Mu'tezile'nin akılcılık ruhu Eş'ârî âlimlere de sirayet etmiştir.⁵ Neticede etkileyici kelâmî münakaşalar içinden çıkılmaz bir hal almış, halk ya bütünüyle reddedici ya da önden kabulcü bir anlayışa sürüklenmiştir. Toplumun duygularına tercüman olması gereken ilmi tartışmalar, ileriye dönük karamsarlığı daha da derinleştirir hale getirmiştir.⁶

Böyle bir ortamda yeni şeyler söyleyecek, akla ve vicdana aynı anda hitap edebilecek, kelâmî konuları sade bir dille gönüllere işleyecek yeni bir mütekellime ihtiyaç vardı. İşte Mevlânâ Celâleddin bu misyonu üstlenmiştir. O, şekilciliğe indirgenmiş İslâm dininin anlam ve hakikatlerini kendine özgü üslubuyla izah etmeye çalışmış, anlaşılması güç kelâmî konuları yepyeni bir tarzda yorumlayarak insanlara sunmuştur. Hem zihinlere hem de gönüllere hitap etmeyi başaran Mevlânâ'nın fikirlerini şekillendiren ana kaynak Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetidir.

Mevlânâ'nın eserleri bütünlük içerisinde tahlil edildiğinde, fikirlerinin Kur'an ayetleri ve Peygamber'in hâdislerinden hareketle şekillendiği anlaşılacaktır. O, Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'e bağlılığını şöyle ifade eder: *"Canım benimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim, Ben seçkin Peygamber Muhammed'in yolunun toprağıyım. Her kim bundan başka benden bir söz naklederse ona çok üzülür ve sözden de çok üzüntü duyarım"*⁷

Mevlânâ'ya göre Kur'an-ı Kerim insanların hayatına yön vermesi gereken bir kitaptır. Çünkü Allah'ın Kur'an'ı indirme gayesi budur. Kişi nefsinin istediği şekilde bir hayat süremez. Bunun içindir ki insan Kur'an'ın neyi emrettiğini, neyi

⁵ Nedvî, **Hazreti Mevlânâ**, s.s. 15-16.

⁶ Altıntaş, **Mevlânâ'da Gönül Kelâmı**, s.19.

⁷ Mevlânâ Celâleddin Rumî, **Rubailer I-II**, Çev. M. Nuri Gençosman, MEGSB Yayınları, İstanbul, 1988, s. 216, b. 1052.

yasakladığını bilmelidir. Onu anlamadan, emirlerini yerine getirmeden, sürekli okuyup tekrar etmenin pek de bir yararı yoktur.⁸

Mevlânâ, Hz. Peygamber'in ve sahabenin yolundan giden Sünnî bir Müslümandır. Eserlerinde Ehl-i sünnet yolunu takip etmek gerektiğini önemle vurgular. Özellikle Mu'tezile'yi eleştirirken Ehl-i sünnetle mukayese yapar. Ona göre Ehl-i sünnet çizgisinden sapan kişinin durumu, sürüden ayrılan kuzunun haline benzer.⁹

Mevlânâ tasavvufî düşüncenin önde gelen isimlerinden biri olmakla birlikte, farklı alanların birikiminden doğruluğuna kanaat getirdiği her şeyi alan, yanlış gördüklerini ise tenkit etmekten çekinmeyen geniş çaplı bir âlimdir.¹⁰ Onun bu çok yönlü ilmi kişiliği tasavvuf anlayışına da yansımıştır. Bu bağlamda sûfilîğin giyim-kuşamla, dış görünüşle hiçbir ilgisinin olmadığını savunarak yerleşik tasavvuf algısını eleştirmekten çekinmemiştir.¹¹ Sebeplere sarılmadan, çalışıp çabalamadan Allah'a tevekkül eden sûfileri tenkit etmiş, dünyayı tamamen terk edip kendisini riyazete, ruhbanlığa adayın zihniyete karşı çıkmıştır. Ona göre dünya sebepler âlemidir. Ayağına diken batan kimse bile dikenini çıkarmak için ayağını dizi üstüne koymak zorundadır. O halde çalışmadan, mücadele etmeden, sebebini işlemeden Allah'a dayanmak doğru bir inanış değildir.¹² Mevlânâ bu noktada insanlığı tembelleğe, pasifliğe yönlendiren şeyhleri de eleştirir. Her ne kadar insanı hayır ve hakikate ulaştıracak kâmil bir mürşide uymanın öneminden bahsetmişse de bunun bilinçli bir seçim olması gerektiğini özellikle vurgular. Eserlerinde taassup ve taklide temas ederek, kuru kuruya bir düşünce veya kişiye bağlanmayı reddeder.¹³

Mevlânâ bir Sünnî gibi düşünmesine rağmen görüşlerini belli bir mezheple sınırlamamış, bütün mezheplerin üstüne çıkmış bir bilgindir. Yetişmesi tamamen Eş'ârî bilginler arasında gerçekleşse de, kelâmî meselelerde müçtehit değeri taşıyan

⁸ Mevlânâ Celâleddin Rumî, **Mesnevî**, c. I-VI, Çev. Veled İzbudak, Gözden Geçiren. Abdalbâki Gölpınarlı, MEB Yayınları, İstanbul, 1995, Bkz. c. I, b. 1537-1540.

⁹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 61-62, c. VI, b.500-502.

¹⁰ Erdal Baykan, **Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu ve Mevlana**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2017, s. 61.

¹¹ Gölpınarlı, **Mevlânâ Celâleddin**, s. 171.

¹² Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 150-153, 947.

¹³ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2163-2167, c. VI, b. 479-483.

bir âlimdir. Tarzı birçok kelâmcıdan farklıdır. Çünkü o, aklın kuşkularını yok eden ve aynı zamanda kalbin düğümlerini çözerek huzur veren bir kelâmcıdır.¹⁴ Onun kelâmında akıl ve duyular önemli bir bilgi kaynağıdır. Ancak bu bilgi kaynaklarının durması gereken bir sınırı vardır. Özellikle metafizik âlemi kavramada akıl ve duyulara sınırsız yetki verenler hakikati idrâk edemeyeceklerdir.

Mevlânâ, akıldan sonra bilginin kaynağını beş duyuya hapseden Mu'tezilî anlayışı eleştirerek manevi duyguları öne çıkarır. Ona göre manevi duygular maddi duyulardan daha gerçekçidir. Bu noktada açlık, susuzluk, öfke ve sevinci beş duyuyla algılayamadığımızı ancak varlıklarından şüphe duymadığımızı hatırlatır. Vicdanımızda hissettiğimiz bu gerçekleri ayrıca beş duyuyla ispat etme çabası hissetmiyorsak, fizik ötesi âlemde de bir yerden sonra vicdana teslim olmak gerekir.¹⁵ Ayrıca Mevlânâ, hayvanların da insanlar gibi duyulara sahip olmasına rağmen insanlar gibi algılayamadıklarından bahseder. Ona göre, nasıl ki hayvanların insana nazaran algı ve idrâk seviyesi sınırlıysa insanın da metafizik âleme yönelik keşfedeceği, idrâk edeceği şeyler sınırlıdır.¹⁶

Mevlânâ, kelâmcıların delil ve sebep göstermelerle kesin bir imana ulaşma arzusunu da eleştirir. Çünkü iman şeksiz şüphesiz teslimiyettir. Aklî düşünce ise mahiyeti icabı şüphesidir. Şüpheyeye tahammülü olmayan konularda delil ve önermelerle dini gerçekleri ispat etmeye çalışmak, tahta bacakla yürümeye çalışmak gibi tehlikelidir.¹⁷ Delillerin yetersiz kaldığı, akılların tatmin edilemediği zaman da imanın huzuru gönülleri saramayacaktır.

Mevlânâ, herkesin kendi akıyla kıyas ve istidlale kalkıştığını, ancak çoğu zaman ulaşılan neticenin gerçekle bir ilgisinin olmadığını vurgular.¹⁸ Ayrıca vehim ve nefsin arzuları akıl üzerinde etkin rol oynarlar. İnsan bu menfî duygulardan kurtulamadığı müddetçe akıl zafiyet içinde olacak ve doğru karar veremeyecektir. İşte bu tür akıl, her şeyi bildiğini zanneden ama her şeyi tersten gören, sınırlarını

¹⁴ Nedvî, **Hazreti Mevlânâ**, s.s. 19, 74.

¹⁵ Mevlânâ Celâleddin Rumî, **Fîhi Mâfih**, Çev. Meliha Ülker Tarıkâhya, 2. Baskı, Maarif Vakfı Yayınları, İstanbul, 1958, s. 298.

¹⁶ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 65-69.

¹⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 2128.

¹⁸ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 247-262.

bilmeyen yalancı akıldır.¹⁹ Bu yüzdendir ki Mevlânâ, hakikatin bilgisine ulaştırın kaynağı akıl ve istidlalde değil vahiy ve ilhamda görür. Buna binaen metafizik alanda akli bilgiye geniş yer veren Fahreddin Razi'yi (ö. 606/1210) ve onun yöntemini benimseyen Eş'ârîler'i eleştirir.²⁰ Çünkü ona göre bu alan akıldan daha çok aşkın sınırları içindedir.

*“Akıl cibril gibidir. Ahmed der, bir adım daha atarsam yakar yandırır bu adım beni. Artık beni bırak bundan sonra sen yürü ileriye; a can padişahı, benim sınıırım burasıydı”*²¹ İşte Sidret'ül-Müntehâ tamamen akıl ile anlaşılabilen şeylerin sınırı, son noktasıdır. Artık ondan sonra aşkla gidilir.²² Aşk sahasına giren aklın hâli, uyuşturucu kullanan kişinin durumu gibidir.²³ Böyle bir akıl dengesini yitirir; nereye varacağını, nerede duracağını bilemez.

Öte yandan Mevlânâ'nın görüşleri bütün olarak değerlendirildiğinde eleştirilerinin doğrudan kelâma değil dönemin kelâmcılarına yönelik olduğu görülecektir. Onu asıl rahatsız eden, sınır tanımaz kelâmi tartışmaların halkın inanç dünyasında sebep olduğu tahribattır. Bu sebeple onun kelâmı insanların inancını zedelemeyen, akıl ile birlikte kalplere de hitap eden bir çizgidedir. Mevlânâ akıl karşıtı değildir. Aksine o, başarılı bir kelâm öğretmeni, mantık ve akla önem veren bir bilgidir. Onun akıl eleştirisi, akla sınır çizmekten ibarettir. Eleştirdiği akıl, öte âlemle ilgili mutlak hükümler veren ve hakikati kavrama iddiası olan nazârî ve metafizik akıldır.²⁴ O, maddi ve hissi âlemle ilişkili olan tabii ve tecrübi aklın ehemmiyetini her fırsatta vurgulamıştır. Ona göre insan, aklını kullandığı ölçüde değerlidir; aklıyla sorumluluk sahibidir. Kaldı ki vahye muhatap olabilmek için akıl şarttır.²⁵ Ancak akıl, aşkın yardımı olmadan tek başına ilâhî hakikati idrâk etmede

¹⁹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2301-2303, c. V, b.1764.

²⁰ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1349-1351, c. V, b. 4144-4145.

²¹ Mevlânâ Celâleddin Rumî, **Mesnevî ve Şerhi**, Çev. Abdalbâki Gölpınarlı, c. I-VI, 2. Baskı, MEGSB Yayınları, İstanbul, 1985, c. I, b. 1071-1072.

²² Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. I, s. 293.

²³ Mevlânâ Celâleddin Rumî, **Dîvân-ı Kebîr**, Haz. Abdalbâki Gölpınarlı, c. I-VII, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1957, c. V, b. 3934.

²⁴ Mehmet Demirci, “Mesnevî’de Akıl-Aşk Karşılaştırması”, **SÜ 4. Milli Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, 12-13 Aralık 1989**, Konya, s. 153.

²⁵ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 1876-1877, c. V, b.454-455.

yetersizdir. İşte Mevlânâ'yı diğer kelâmcılardan farklı kılan akıl ile aşk arasında kurmuş olduğu bu köprüdür.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN ULÛHİYET ANLAYIŞI

1.1. ALLAH VE ÂLEM

Düşünce tarihinde yer tutan en önemli meselelerden biri Allah-âlem ilişkisidir. Âlemin menşeinin ne olduğu, oluşumunun nasıl gerçekleştiği, ezeli olup olmadığı, ilk yaratılışın nasıl gerçekleştiği vb. konular bütün dönemlerde ilgi uyandırmıştır. Allah'ın mutlak bir şekilde tek ve değişmezliğini muhafaza ederek yaratıcı ile yaratılan arasındaki ilişkiyi ortaya koymanın gerekliliği, meselenin algılanışı ve izahında bir takım problemlere sebep olmuştur. Bunun sonucunda İslâm düşüncesinde felsefe, kelâm ve tasavvuf sahalarında farklı görüş ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.¹

Yoktan yaratma ve âlemin kıdemi meseleleri, Allah-âlem ilişkisinin keyfiyetini belirlemede doğrudan ilgili olmaları hasebiyle en çok konuşulan mevzuların başında yer alır.² Kelâmcılar, âlemin sonradan ortaya çıktığını ve her sonradan olanın bir yaratıcıya ihtiyaç duyduğunu ittifak halinde kabul etmişlerdir. Onlara göre Allah; yoktan yaratan, âleme sürekli müdahil, ilim, irâde ve kudret sahibi kadim varlıktır. Âlem ise belirli zaman diliminde veya zamanın kendisiyle bir arada Allah'ın *kün feyekün* yani *ol deyince olur* emriyle yoktan var edilmiştir.³ *Birden ancak bir çıkar* ilkesini benimseyen filozoflar, mutlak Bir olan Tanrı'dan çokluk olan âlemin çıkışını sudûr teorisiyle açıklamışlardır.⁴ Buna göre âlem yoktan var edilmemiş, zamansal anlamda kadim olarak Tanrı'dan ezeli bir sudûr ile çıkmıştır.⁵ İlk dönem sûfileri başta yaratılış olmak üzere Ehl-i sünnet kelâmcılarının Allah-âlem ilişkisi bağlamındaki izahlarını makbul ve muteber kabul etmişlerdir. Ancak İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ile birlikte kelâm ve felsefenin alanı içerisinde

¹ Bilgehan Bengü Tortuk, "Mevlâna Düşüncesinde Âlem Tasavvuru" **ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi, Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri, 25-28 Mayıs 2006 Çanakkale**, Rumi Yayınları, Konya, 2006, s. 103.

² Ömer Ali Yıldırım, "İslâm Düşüncesindeki Yoktan Yaratma ve Kıdem Tartışmaları: Kelâmcılar ve İbn Sînâ Merkezli Bir İnceleme" **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 10, Sayı: 2, 2012, s. 251.

³ Bkz. Fatma AYGÜN, "İslâm Düşüncesinde Tanrı-Âlem (Birlik-Çokluk) İlişkisine Yönelik Temel Teoriler: Hudûs, Sudûr, Zuhûr" **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 16, Sayı: 1, 2018, s. 157-162.

⁴ Aygün, "İslâm Düşüncesinde Tanrı-Âlem (Birlik-Çokluk) İlişkisine Yönelik Temel Teoriler: Hudûs, Sudûr, Zuhûr" s. 157.

⁵ Ahmet Arslan, **İslâm Felsefesi Üzerine**, 1. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 14.

görülen meseleler sûfiler tarafından da incelenmiş, ilk defa bir yaratılış kuramından bahsedilir hale gelinmiştir.⁶ Bu genel açıklamaların ardından meseleye Mevlânâ penceresinden bakmaya çalışalım.

Bilindiği gibi sudûr teorisine benzeyen bazı ifadelerinden yola çıkarak Mevlânâ'yı *sudûrcu* sayanlar olmuştur. Ancak o, filozofların sudûr anlayışındaki gibi varlıkların Allah'tan zorunlu olarak çıkışını reddeder. Allah ile âlem arasında mutlak bir ilişki kuran Mevlânâ, var olan her şeyin Allah'ın dilemesi ve emriyle yoktan meydana geldiğini belirtir.⁷ Ona göre tamamen yokluk niteliği taşıyan âlem, Allah'ın kudret ve irâdesiyle varlık sahasına çıkmıştır. Çünkü yaratma kudreti yalnız Allah'a mahsustur. O'nun *kün (ol)* emriyle varlık bulmaya başlayan bu âlem, yoktan meydana gelmesi nedeniyle kadim değil hâdistir.⁸

Yaratılışın olmuş-bitmiş bir hâdise olmadığını ifade eden Mevlânâ, Allah'ın âlemde sürekli fiil halinde olduğunu belirtir. Nitekim dünyaya sürekli canlılar gelip gider; kimileri ölür, kimileri doğar. İlkbaharda otlar biter, ağaçlar yeşerir, dünya tazelenir; sonbaharda o yeşillikler tekrar ölür.⁹ Yani sûretsizlik/yokluk âleminden sûret-varlık âlemine sürekli bir geliş-gidiş gerçekleşir. İşte bu geliş-gidiş âlemin varlığını sürdürmesini sağlar; âlemin varlığını sürdürmesi de yaratılışın sürekliliğini gösterir.¹⁰ Dünya her an yenilenir. Bu yenileniş ırmağın akışı gibi hızlı gerçekleştiğinden biz dünyayı daima durağan görür, sürekli olarak devam eden değişimden haberdar olamayız.¹¹ Allah'ın *Rezzak* sıfatı da dünyanın yenilenmesine bir delildir: “*Rızıklara bile O rızık vermededir. Çünkü bir rızık olan buğday; yâni gıdalanmadan, nasıl olur da boy atar, yetişir?*”¹² Ayrıca mahlûkatın rızıklanması

⁶ Ekrem Demirli, “Yaratma”, **DİA**, c. XXXXIII, ss. 329-330, İstanbul, 2013.

⁷ Bkz. Mevlânâ Celâleddin Rumî, **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, Çev. Abdulbâki Gölpınarlı, Turizm Derneği Yayını, Konya, 1965, s. 87; **Mesnevî**, c. I, b. 1447-1449, c. IV, b. 2850, **Dîvân-ı Kebîr**, c. I, b. 2901-2902, c. III, b. 246, c. IV, b. 3820, c. VII, b. 1394-1395.

⁸ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1448-1449, 2124, **Dîvân-ı Kebîr**, c. V, b. 3147.

⁹ Mevlânâ Celâleddin Rumî, **Mesnevî Tercümesi**, Çev. Şefik Can, c. I-II, c. III-IV, c. V-VI, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997, c. I-II, s. 132, b. 1887-1894.

¹⁰ Bkz. Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. II, b. 3011-3012, c. III, b. 4190, **Mesnevî**, c. I, b.1141, c. III, b. 4693.

¹¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1444-1449.

¹² Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. III-IV, s. 9, b. 28.

için bazılarının avcı bazılarının ise av konumunda bulunması gerekir. Âlemin yaratılışından itibaren süre gelen bu durum yeniliğin en güzel göstergelerindendir.¹³

Böylece âlemdeki değişime vurgu yapan Mevlânâ, bu değişimin her an yaratan ilâhî irâde tarafından sağlandığını belirtir.¹⁴ Mevlânâ'daki bu dinamik ulûhiyet anlayışının kaynağı: “Allah her an bir iştedir”¹⁵ mealindeki ayettir. O şöyle der: “Ölüden daha ölü yokluk bile, O'nun var etme avucunda muztar kalır (varlığa bürünür). Külle yevmin hüve fi şe'n ayetini oku da O'nu katiyyen işsiz güçsüz bilme.”¹⁶

Mevlânâ'ya göre, âlem henüz yaratılmadan önce ayanı sabitede yani Allah'ın ilminde mevcut iken daha sonra varlık bulmuştur.¹⁷ Ona göre her hüner, her sanat önce zihinde tasarlanır. Bir binanın inşa edilmeden önce onu yapan mühendisin zihninde şekillendiği gibi, âlem de yaratılmadan önce bir düşünce olarak Allah'ın bilgisindeydi. Çünkü arazlar şekillerden, şekillerse düşüncelerden doğar.¹⁸ O halde âlemin yaratılışı Allah'ın ilmindeki hakikatlerin meydana çıkmasından ibarettir. Allah'ın ilminde mevcut olduğu şekliyle eşi ve benzeri olmadan meydana getirilen bu âlem, topraktan yaratılmıştır.¹⁹

Âlemin oluşum süresini Kur'an'da belirtilen zamanı²⁰ esas alarak açıklayan Mevlânâ, “Yeryüzü ile gökler bile Allah tarafından yavaş yavaş tam altı günde yaratıldı”²¹ der. Ancak bu sürenin bizim idrâk ettiğimiz zamandan çok daha uzun olduğunu, her günün insan için bin yıl gibi bir zaman dilimine denk olduğunu belirtir.²² Ona göre Allah bu âlemi bir anda yaratacak kudrete sahiptir. Hatta bir emriyle yüzlerce yer ve gök yaratabilirdi.²³ Fakat tıpkı bir çocuğun dünyaya gözlerini açmasının dokuz aylık süre sonunda gerçekleşmesi, ilk insanın yaratılışında balçığın insan haline dönüşünün kırk gün sürmesi gibi âlem de altı günde var edilmiştir.

¹³ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, b. 22-29.

¹⁴ Baykan, *Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu Ve Mevlana*, s. 118.

¹⁵ Rahman 55/29.

¹⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 3070-3071.

¹⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, 1254-1244.

¹⁸ Mevlânâ, *Mesnevî ve Şerhi*, c. II, b. 965-970.

¹⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, c. III, b. 2245.

²⁰ A'raf 7/54.

²¹ Mevlânâ, *Mesnevî ve Şerhi*, c. III, b. 3501.

²² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, b. 1214.

²³ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, b. 3501.

Bunun sebebi her şeyin belli bir zamanda olgunlaşarak meydana gelmesi ve Allah'ın aceleci olmamasındandır.²⁴

Allah bu âlemi niçin yaratmıştır?

Mu'tezile kelâmcılarına göre Allah'ın, bütün fiillerini kulların menfaatini gözetererek ifa etmesi gerekir. Dolayısıyla Allah, kul için en uygun olduğu için âlemi yaratmıştır.²⁵ İlahî fiillerin hiç bir maksat ve maslahata bağlı olmadığını ısrarla vurgulayan Eş'ârîler ise, sebep veya hikmete göre yaratmanın ilâhî irâdeyi sınırlandıracağı kanaatindedirler.²⁶ Mâtürîdîler'e göre, Allah fiillerini hikmete binaen gerçekleştirir. Ancak bu Mu'tezile'nin anladığı gibi Allah'a mecburiyet yükleme değil, O'nun kullarına lütuf ve ihsanı manasındadır.²⁷ ilâhî fiilin gerçekleşmesinde birçok hikmet olmasına rağmen, Allah'ın niye yarattığını sorgulamak uygun değildir. İnsana düşen O'nun fiillerini sorgulamak yerine kul olmanın gereğini yerine getirmektir.²⁸

İlahî fiillerde *hikmeti* gözeten Mevlânâ'ya göre Allah âlemi gayesiz var etmemiş, bildiğimiz ve bilmediğimiz birçok hikmete binaen yaratmıştır.²⁹ Ona göre, insan bile en küçük işlerinin sonucunda bir fayda umarken, onun yaratıcısının üzerinde önemle durduğu âlemi hikmete mebni olmadan meydana getirmiş olması mümkün değildir.³⁰ Böylece Allah'ın sebepsiz ve hikmetsiz bir fiilde bulunmayacağına inanan Mevlânâ, âlemin ve evrende varlık taşıyan güneş, ay, yıldız, ova, dağ vb. her bir unsurun ihtiyaca göre yaratıldığını belirtir:³¹ “Çünkü yüce Allah, hiç kimseye ihtiyacından artık bir şey vermez... Şu halde varlıkların kemendi, (yoklukları çekip varlık âlemine getiren) ihtiyaçtır. Allah'ın ihsanı, ihtiyaç miktarınca zahir olur.”³² Allah bu âlemi kendisine bir fayda sağlamak için değil,

²⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 1211-1217.

²⁵ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, Çev. Bekir Topaloğlu, göz. geç. 10. Baskı, TDV, Yayınları, Ankara, 2017, s. 211.

²⁶ Mustafa Özgen, **Eş'arî ve Mâtürîdî Mezhepleri Arasındaki Görüş Farkları**, Palet Yayınları, Konya, 2017, s. 243.

²⁷ Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 212.

²⁸ Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 276.

²⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2999.

³⁰ Rahman Moshtagh Mehr, “Mevlânâ'ya Göre Varlık ve İnsan Hayatı Kavramı II” Çev. Kadir Turgut, **İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası**, Sayı: 20, İstanbul, 2012-1, s. 176.

³¹ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 145.

³² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 3274-3279.

ihtiyaçları gidermek ve insanların bundan istifade etmesi için yaratmıştır. Dolayısıyla bu âlem Allah'ın lütuf ve ihsanıdır.³³

Mevlânâ'ya göre, insanın yaratılıştaki hikmetleri kavrayabilmek için dikkatini âleme yöneltmesi yeterlidir.³⁴ Bu hususta “*Ben gizli bir hazine idim bilinmek üzere âlemi yarattım*”³⁵ hadisine atıfta bulunarak yaratılıştaki hikmetin özüne işaret eder.³⁶ Ona göre varlık âlemi Allah'ın, eserlerine bakarak kendisini göreceğ göz ve sevecek gönül istemesiyle vücûd bulmuştur. Mahlûkat yaratılmadan önce yalnızca Allah vardı; sayısız nimet ve güzellikle donattığı bu âlemi ululuğunu bildirmek için yarattı.³⁷

Mevlânâ, âlemin yaratılmasına diğer bir sebep olarak Hz. Peygamber'i gösterir. Zira ay, güneş, yer, gök kubbe ve görünen her şey onun hatırına varlık bulmuştur.³⁸ Onun buradaki temel dayanak noktası, “*Resulüm sen olmasaydın bu âlemi yaratmazdım*”³⁹ şeklindeki rivayettir. Buna göre Allah, Hz. Peygamber'i fermanında *sen olmasaydın* yüceliğiyle yücelterek emsalsiz bir beşer olarak yaratmış, ona duyduğu muhabbet ve aşk sebebiyle de bu âlemi var emiştir.⁴⁰

Mevlânâ, yeryüzündeki varlıkların Allah'a âşık olduklarını ve O'nun aşkıyla yandıklarını belirtir.⁴¹ Bu aşk sebebiyle âlemdeki tüm varlıklar Allah'ı zikrederler.⁴² Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de “*Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder; O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız*”⁴³ buyrulmuştur. Bize cansız gözüken varlıklar hakikat âleminde canlıdırlar. Eğer dağların-taşların görür gözleri, işitir kulakları olmasaydı, Davud Peygamber'in sesine eşlik edebiler miydi? Rüzgâr Süleyman Peygamber'i taşır; deniz Mûsâ Peygamber ile konuşur muydu? Taş Hz. Muhammed'e selam verir; dağ

³³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 2632-2637.

³⁴ Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. III, b. 3072.

³⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2539.

³⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 3028-3029.

³⁷ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 2860-2864, c. VI, b. 698.

³⁸ Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. VII, b. 8086-8087.

³⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 2884.

⁴⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 2103.

⁴¹ Tortuk, “Mevlâna Düşüncesinde Âlem Tasavvuru”, s. 109.

⁴² Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 3289, c. VI, b. 3449.

⁴³ İsrâ, 17/44.

Yahya(a.s)'ya haber yollar mıydı? Demek ki bu varlıkların hepsi de bu âleme göre ölü, fakat hakikat âleminde diridirler.⁴⁴

Bu şekilde mahlûkatın Allah'ı tesbihi konusuna da değinen Mevlânâ, bu tesbihin mecazi olduğunu savunan Mu'tezile'yi eleştirir. Mu'tezile'nin madde âleminden kurtulamayıp basiret nurundan, gönül gözünden mahrum kaldığı için böyle boş te'viller yaptığını belirtir.⁴⁵

Netice itibariyle Mevlânâ, âlemin Allah tarafından yokluktan meydana getirildiğine inanmakta, devamlılık arz eden oluş ve yok oluşu yaratılışın sürekliliğiyle açıklamaktadır. Henüz yaratılmadan önce Allah ilminde mevcut olarak gördüğü âlemin yaratılış nedenini, hikmet ve aşk eksenli yorumlarla anlatmaktadır.

Bu tespitlerin ardından hem Allah-âlem hem de Allah-insan konularıyla irtibatlı vahdet-i vücûd meselesine de değinmek istiyoruz.

1.1.1. VAHDET-İ VÜCÛD

İbnü'l Arabî'nin sistemleştirdiği *vahdet-i vücûd- varlığın birliği* felsefesi sûfileri derinden etkilemiş, tasavvufta yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. İbnü'l Arabî mutlak varlığın Allah olduğunu belirterek, diğer varlıkları O'nun isim ve sıfatlarının tecellisi olarak görmüştür.⁴⁶ Buna göre âlemde hakiki anlamda var olan tek varlık yüce Allah'tır. Diğer var zannedilen şeyler Allah'ın isim ve sıfatlarının gölgesidir ki bu gölgelerin gerçek varlıkları yoktur. Dolayısıyla etrafımızda mevcudiyetine hükmettiğimiz şeyler esasen vehim ve hayalden ibarettir.⁴⁷ O halde İbnü'l Arabî'nin varlıkta birlik doktrini çoklukta vahdeti görmeyi değil, çokluğun realitesini reddetme esasına dayanır. Çokluk görülür ve akledilir, ancak mevcut değildir.⁴⁸ Bu durum bilgidir. Yani kişinin geçici bir hal ile her şeyde ve her yerde

⁴⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, b. 1012- 1019.

⁴⁵ Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî Tercümesi*, c. III-IV, s. 82, b. 1020-1028.

⁴⁶ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı, Kalem Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 21.

⁴⁷ Süleyman Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, 1. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1979, s. 126.

⁴⁸ Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, 1. Baskı, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 645.

Allah'ı görmesi değil, O'ndan başka hiçbir varlığın gerçek anlamda bir mevcudiyeti olmadığını idrâk ve şuuruna sahip olmasıdır.⁴⁹

İslâm düşüncesinde vahdet-i vücûdun ne anlam ifade ettiğinden meşru olup olmamasına kadar süregelen münakaşaların yanında, üzerinde durulan bir mesele de kimlerin bu düşünceyi benimseyip benimsemediğidir. Bu bağlamda Mevlânâ'nın İbnü'l Arabî ve onun vahdet-i vücûd felsefesinin bir takipçisi olup olmadığı tartışma mevzusudur. Araştırmacıların bazıları İbnü'l Arabî ve Mevlânâ'yı iki farklı teorinin temsilcisi olarak görürken, bazıları da Mevlânâ'nın vahdet-i vücûd kuramını aynen benimseyerek daha anlaşılır bir üslup ve tarzda izah ettiğini savunur. Bununla birlikte bir takım farklar bulunmasına rağmen Mevlânâ'nın İbnü'l Arabî'nin tesirinde kaldığı yönünde görüş beyan edenler de mevcuttur.⁵⁰

Varlıkları mutlak ve mukayyet kavramlarıyla açıklayan Mevlânâ: *“Biz yokuz. Varlıklarımız, fâni suretle gösteren vücud-u mutlak olan sensin”*⁵¹ diyerek vahdet anlayışını açığa vurur. Ona göre Allah, hiçbir koşula bağlanmadan zâtıyla var olan mutlak varlıktır. Her şey O'ndan var olduğu için asıl var O'dur ve varlık O'nundur. Varlık âlemi O'nun varlığına karşı yok hükmündedir: *“Lâ kılıcı Allah'tan başka ne varsa hepsini keser, silip süpürür. Bir bak hele Lâ'dan sonra ne kalır? Hepsi gider, illâallah kalır. Neşelen, sevin ey ikiliği yakıp yandıran şiddetli aşk!”*⁵²

Mevlânâ'ya göre Allah ulaşılmaz değildir. Şayet iç huzurunun ihtiyaç duyduğu bir bakışla bakabilirse her yerde Allah görülebilecek, yerde ve gökte bütün varlıklar insan için mukaddes hale gelecektir.⁵³ Gönül temizliğiyle ulaşılabilen bu makamda vahdet kavranacak, her şeyin Allah'la varlık bulduğu idrâk edilecektir.⁵⁴

Mevlânâ'ya göre tevhid, bilgi ve ikrar meselesi olmanın ötesinde iç tecrübenin verileriyle müşahede edilen bir bilinç halinin adıdır. Bu bağlamda o, tevhidi sınıflandırarak bilinen ve dil ile ifade edilen kısmından başka bir de tevhidin

⁴⁹ Ali Yıldırım, “Mevlana'nın Vahdet Anlayışı ve Paradoksal Soylemi”, **Erdem Dergisi (Mevlana Özel Sayısı)**, Sayı: 50, Ankara, 2008, ss. 224.

⁵⁰ Sâfi Arpaguş, Mevlâna Celâleddin Rûmî”, **İstem Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 10, Konya, 2007, s. 106.

⁵¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 602.

⁵² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 589-590.

⁵³ Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. II, b. 444

⁵⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 1455-1461.

hakikati olduğundan söz eder.⁵⁵ Ona göre tevhidin hakikati, fani olandan bâki olan Allah'a yönelten manevi kazanımlar neticesinde O'ndan başka hiç bir şeyin görülemediği bir birlik halidir.⁵⁶ O bu hali *fena* kavramıyla ifade eder. Onun bu kavrama yüklediği anlam, insanın kötü vasıflarının ortadan kaldırılmasıdır. Var olmak için yok olmak gerekir.⁵⁷ Yok olmak için de Hak'tan alıkoyan tüm bağlardan kurtulmak, rahat ve huzuru yalnızca dünyada aramamak icap eder.⁵⁸ Ona göre Allah'ı yüce bilmek kişinin kendini hor görmesi, toprak sayması, kendini bakırın ateşte erimesi gibi Bir'in önünde eritmesiyle mümkün olur.⁵⁹ Bununla birlikte Mevlâna, eriyen demirin ateş rengini alsa da demirlik vasfını kaybetmediği gibi⁶⁰ insanın da hiçbir halde sorumluluktan kurtulmayacağını vurgulamaktan geri durmaz. Kötü vasıflarını tamamen Allah'ın önünde eritmeye çalışarak vahdeti amaçlayan kul, kendi hür irâdesinin varlığını da unutmamalıdır. Çünkü kıyamete kadar imtihan ve sınama devam etmektedir.⁶¹ Burada sözü edilen ontolojik bir birlik hali değil, psikolojik bir birliktir. İç dünyasında yaşadığı derûni bir tecrübe sonucunda yüce hakikatleri keşfeden insanda cüz'i ben'in, küllî ben'in nezdinde eridiği hissedilecektir. Fakat bu yalnızca hissediştir; çünkü benlik hiçbir zaman yok olmaz. Benliğin asli kemâli "fenâ fillâh"ta değil, "beka billâh"ta dır.⁶²

Nitekim Mevlânâ, varlıktaki birliğin vücûdî bir birlik olmadığını şöyle ifade eder: "Eğer cüz' küll'e bağlıdır ondan ayrılmaz dersen diken ye, diken de güle bağlıdır, beraberdir. Cüz' küll'e her bakımdan bağlı olsaydı peygamberler boş yere gönderilmiş olurdu. Çünkü Peygamberler, insanları Hakk'a ulaştırmak yâni cüz'ü küll'e kavuşturmak için gelmişlerdir. Kul Hakk ile bir vücud hâlinde olsaydı, peygamberler kimi kime ulaştıracaktı?"⁶³

⁵⁵ Osman Nuri Küçük, **Fîhi Mâ Fîh Ekseninde Mevlâna'nın Tasavvufî Görüşleri**, 1. Baskı, Rûmî Yayınları, Konya, 2006, s. 39.

⁵⁶ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, ss. 28-29.

⁵⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 1470.

⁵⁸ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, ss. 153-154.

⁵⁹ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. I, b. 3020-3021.

⁶⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1347-1348.

⁶¹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 929, c. II, b. 815.

⁶² Mehmet S. Aydın, "Muhammed İkbâl'in Eserlerinde Mevlânâ", **İslâm Felsefesi Yazıları**, Ed. Mustafa Armağan, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2000, s. 110.

⁶³ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. I-II, s. 182, b. 2811-2812.

Mevlânâ'nın vurgulamak istediği her varlıkta Allah'ın örneksiz, eşsiz yaratıcılığını, kudretini, hikmetini, kavramak; O'nun zâtını her şeyden mukaddes ve münezzehe bilmek, her görünende O'nun varlığının, birliğinin bir delilini görmektir.⁶⁴ O, “*Bizden varlık nişanı yokluk oldu. Sen fâniyi gösteren mutlak varlıksın*”⁶⁵ derken, kişinin kuvvetli bir bilinçle varlığın gerçek nedeni olarak Allah'ı hissetmesini, her şeyde O'nun kudretini görmesini ister. Zira Mevlânâ'nın vahdet düşüncesinde Yaratan ve yaratılan kesin sınırlarla ayrılmıştır. Allah gözlerin ve düşüncelerin idrâkinin çok üstündedir. O'nun zâtı hakkında düşünmek, zâti niteliklerini kavramak mümkün değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak görsel ve boyutsal âlemin dışındadır.⁶⁶ Allah bu âlemi yaratmakla ne bir fazlalık kazanmış, ne de gücü, kuvveti azalmıştır. Nitekim âlemi yaratmasaydı da zâtında bir eksiklik olmayacaktı. Ancak yaratmakla gücü, kudreti apaçık meydana çıktı; sanatının eserleri çoğaldı. Eserdeki çokluk ile Allah'ın vahdaniyetini birbirine karıştırmamak gerekir ki, O'nun zâtı bütün yaratılmışlardan münezzehtir.⁶⁷

Mevlânâ'da vahdet, varlıkların benlikte yok hissedilmesiyle her yerde sadece Bir'i görmektir. Bu durumda kul her yerde Allah'ın sıfatlarını görür, müşahede eder. Bu Allah dışındaki diğer varlıkları hiçe sayan ya da Allah-âlem eşitliğini esas alan bir vahdet anlayışı değildir. Zira âlem hâdis, Allah ise ezelidir. Dolayısıyla ikisi arasında fark vardır.⁶⁸ O halde bu birlik, insanın müşahede ettiği şeylerin ve kendi varlığının geçiciliğini idrâk ettiği, tek gerçek varlık olarak Allah'ı bildiği, benlik ve şuur itibarıyla bir birliktir: “*Güneşin nuru duvara bir parlaklık verirse de şüphesiz duvardaki bu parlaklık geçicidir. Ey Akıllı kişi! Kerpiç ve taşta gönül bağlama...*”⁶⁹

Mevlânâ, Kur'an'ı Kerim'in temel öğretisi olan vahdaniyet ilkesini zedeleyeceği kaygısı ve yanlış anlamaları önlemek adına hulul ile tevhidi birbirinden ayırır. Allah ile insanın her yönüyle bir olamayacağını ifade ederek vahdet anlayışını ortaya koyar: “*Padişahlar padişahının cinsinden değilim; bu uzaktır ondan. Ancak o*

⁶⁴ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. I, s. 195-196.

⁶⁵ Mevlânâ Celâleddin Rumî, **Mesnevî-i Şerîf**, c. I-VI, Çev. Süleyman Nahîfî, Sad. Âmil Çelebioğlu, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 59, b. 629.

⁶⁶ Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. I, b. 1020.

⁶⁷ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. IV, b. 1666-1669.

⁶⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 3318, 3324.

⁶⁹ Mevlânâ, **Mesnevî-i Şerîf**, s. 179, b. 714-715.

bana vurmuş ışıtmuş beni, ışığım ondan."⁷⁰ "Cinsimizin padişah cinsinden olması imkânsız. O ebediyen bâki, biz ise yokluğa mahkûm kimseleriz."⁷¹ Böylece birliğin kulun yok olması manasına geldiğini belirten Mevlânâ, vahdet öğretisi ile hulula inananların dalâletini birbirine karıştırmamak gerektiğini önemle vurgular: "*Kul, varlığından yok olmadıkça O'nun katında birlik gerçekteşemez. Birlik hulûl değildir, senin yok olmandır; yoksa saçma sözlerle, olmayacak işlerle hak batıl olmaz.*"⁷²

Mevlânâ'da vahdet, çalışmanın ve düşüncenin sonucunda ortaya çıkan bir nazariyeden öte, bir amaçtır; arzudur. Senlik-benlik şuurunun terkedilişi ile her şeyin nedeni olarak Allah'ın görüldüğü bir aşk halidir. Âşık için bu cihanın sevilmesi, her gördüğü şeyde Allah'ın varlığını hissetmekle mümkündür. Bu makamda, her şeyde Allah'ın izini görüp onu hatırlayan âşık bütün âlemi cennet gibi güzel ve ferah görecektir.⁷³ "*Dünya nedir? Dünya Allah'ı bilmemek, Allah'tan gâfil olmaktır... şu halde gönlü ilâhî aşk havasıyla doldur da, onun ağzını bağla ve mühürle.*"⁷⁴ İşte o zaman dünya el etek çekilecek, sırt dönülecek, ısrarla kaçınılması gereken bir mekân olmaktan çıkacak, mal-mülk, makam ve mevki gibi dünya nimetleri Allah'tan alıkoymayacaktır.⁷⁵ İşte böyle bir bilinçle Mevlânâ, âlemdeki varlıkları tevhidin tecelli ve tezahürü olarak Allah'a götüren hakikat alametleri olarak görmektedir.

Her ne kadar İbnü'l Arabî'nin vahdet-i vücûd felsefesine ilişkin derin tahliller yapmamış olsak da, edindiğimiz intiba Mevlânâ'nın konuya daha farklı yaklaştığı yönündedir. İbnü'l Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışı iç içe girmiş Allah-âlem birlikteliğini çağrıştırmaktadır. Mevlânâ'da da benzer düşüncüyü andıran ifadeler olsa da, bütünü değerlendirdiğimizde Allah ve âlem kesin sınırlarla ayrılmıştır. İbnü'l Arabî birlik anlayışını daha çok felsefi bir metotla temellendirirken⁷⁶ Mevlânâ, felsefi ve teorik ifadelere başvurmadan düşüncelerini günlük hayattan örnekler ve hikâyelerle anlatır. Çünkü onun için vahdet, aşk ve muhabbet meselesidir. Ayrıca

⁷⁰ Mevlânâ, *Mesnevî ve şerhi*, c. II, b. 1173.

⁷¹ Mevlânâ, *Mesnevî-i şerif*, s. 192, b. 1186.

⁷² Mevlânâ, *Mesnevî ve şerhi*, c. I, s. 196.

⁷³ Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 3563-3567, c. V, b. 588-590.

⁷⁴ Mevlânâ, *Mesnevî Tercümesi*, c. I-II, s. 83 b. 983, 990.

⁷⁵ Mevlânâ, *Mesnevî Tercümesi*, c. I-II, s. 83, b. 984-989.

⁷⁶ Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 235; Mehmet Aydın, "Muhidin-ı Arabi ve Hz. Mevlânâ Yaklaşımı", *SÜ 1. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, 3-5 Mayıs 1987*, SÜ Basımevi, Konya, 1988, s. 304.

Mevlânâ'nın mistik olmayan, dinamik dünya görüşü de alışlagelmiş anlayışın dışında gözükmektedir.

Netice itibariyle Mevlânâ'nın vahdet anlayışı, kendinden öncekilerle benzer yönleri olsa da; metot, muhteva, üslup ve anlayış itibariyle birçok farkın gözlemlendiği öznel bir düşüncedir. Mevlânâ'da vahdet, İslâm'ın temel ilkelerini göz ardı etmeyen, dahası her şeyde Allah'ın eşsiz, örneksiz yaratıcılığını, hikmetini telakki eden bir anlayıştır.

Peki, âlemdeki her bir varlıkta Allah'ın eşsiz yaratıcılığını görerek O'nu hissetmek gerektiğini öğütleyen Mevlânâ, var olan bir yaratıcı fikrine nasıl ulaşıyor? Allah'ın varlığı tartışılabilir mi? İnanmak istemeyenlere veya şüphe duyanlara Allah'ın varlığını nasıl ispat edebiliriz? Şimdi de Mevlânâ'nın düşünce dünyasından bu sorulara cevap arayalım.

1.2. ALLAH'IN VARLIĞININ DELİLLERİ

Allah inancı bütün semavî dinlerin temelini teşkil eder. Allah'ın varlığı ve birliğine iman, bütün ilahî dinlerde inanılması gereken ilk esastır. Çünkü iman edilmesi gereken şeyleri bildiren yüce Allah'tır. Dolayısıyla O'nun varlığına iman etmeden diğer inanç ilkelerini kabule imkân yoktur.⁷⁷

İslâm dininde vahyin ilk muhatapları Allah inancına sahip olmakla birlikte, genellikle çok tanrılı bir inanç sistemini benimseyen putperest bir kavimdir. İlk inışı sırasında müşrik bir kavme hitap eden Kur'an-ı Kerim, Allah'ın varlığını ispatın yanında O'nun birliği üzerinde daha çok durmuştur. Kur'an tabiatın, bunca eşya ve hâdisenin meydana gelişindeki düzen ve ahenge dikkat çekerek, başlangıcın O'ndan olduğu gibi dönüşün de O'na olacağı tek bir ilâhın varlığı inancına insanları ulaştırmak istemiştir.⁷⁸ Kur'an'a göre Allah'ın varlığı konusu insan için bilinmesi zorunlu fitrî bir hâdisedir.⁷⁹ Bu yüzden bazı İslâm âlimlerine göre Allah'ın varlığı ve birliğine dair deliller üretmenin lüzumu yoktur.⁸⁰ Ancak Hz. Ebu Bekir'in (ö.

⁷⁷ Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, **Kelâm**, 9. Baskı, Tekin Kitabevi, Konya, 2016, s. 158.

⁷⁸ Bekir Topaloğlu, **Allah'ın Varlığı**, 8. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 1998, s. 15.

⁷⁹ Bkz. Rûm 30/30.

⁸⁰ Gölcük, Toprak, **Kelâm**, s. 160.

13/634) hilafetiyle hızla genişleyen İslâm coğrafyasının çeşitli inanış ve görüşlerle etkileşim içine girmesiyle birlikte, inkârcı ve tanrı tanımaz fikirlerle mücadele etme zorunluluğu hissedilmiştir. Allah'ın varlığı konusu, özellikle Ebû Hanîfe'den (ö. 150/767) itibaren inkârcı zümrelerin karşısında yürütülen fikrî mücadelenin neticesi olarak bu sahada meşgul olan âlimlerin hemen hepsinin ilgi alanına girmiştir.⁸¹ Bu konuya kayıtsız kalamayan bilginlerden biri de Mevlânâ'dır.

Mevlânâ'ya göre, hem dış âlemden hem de insanın iç dünyasında Allah'ın varlığına kanıt olacak birçok delil vardır. Bu kadar delile rağmen O'nun varlığını kabul etmemek, insanın gözlerini kapatarak dünyanın yok olduğunu söylemesi gibi anlamsızdır.⁸² Ona göre Allah'ın varlığının en büyük kanıtı, dinî tecrübe delilidir. Yani Allah'ın varlığının delili yine Allah'ın kendisidir. Bu yüzden o, Allah'a ulaşmak için çeşitli rasyonel deliller getirmenin gereksizliğine, Allah'ın varlığının kanıtı ihtiyaç duymayacak kadar açık olduğuna inanır. Ancak akli devre dışı bırakarak iman edemeyenlere, Allah'ın mevcudiyetinin mantıkî olarak da ispat edilebileceğini ortaya koymak için akli deliller de getirir. Mevlânâ, Allah'ın varlığını kanıtlama noktasında kullandığı akli delillerle ilgili herhangi bir isimlendirme yapmamıştır. Buna rağmen bu konuyu ele alırken felsefe ve kelâmın kendi dönemine kadarki delillendirmelerini dikkate aldığı söylenebilir.

Bu tespitlerin ardından Mevlânâ'nın Allah'ın varlığına dair ileri sürdüğü deliller üzerinde durabiliriz.

1.2.1. HUDÛS DELİLİ

Hudûs delili, bütün mevcudatın evveli olmayan Allah'ın irâdesiyle sonradan varlık bulduğunu ifade eden bir delildir.⁸³ İlk defa Ca'd bin Dirhem (ö. 124/742) tarafından kullanılan bu delil Mu'tezilî âlimler tarafından daha da geliştirilmiş, Eş'ârî ve Mâtürîdî kelâmcılar tarafından da kullanılmıştır.⁸⁴ İslâm felsefecileri arasında

⁸¹ Topaloğlu, **Allah'ın Varlığı**, ss. 15-16.

⁸² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1400-1403.

⁸³ İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî, **Luma'u'l-Edille**, Çev. Murat Serdar, 3. Baskı, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2017, s. 34.

⁸⁴ Gölcük, Toprak, **Kelâm**, s. 163.

hudûs delilini ilk kullanan filozof olan Kindi, (ö. 252/866) kelâmcılardan farklı bir izah şekli benimseyerek bu delili âlemin sonluluğu ilkesiyle açıklamıştır.⁸⁵

Mevlânâ, hudûs delilini kullanırken tıpkı kelâmcılar gibi cevher ve âraz kavramlarını öne çıkarır. Ona göre âlem, cevher ve ârazilardan oluşur. Cevher ve ârazların sonradan meydana gelmesi, bu varlıklardan oluşan âlemin de hâdis olmasını gerektirir.⁸⁶

Mevlânâ, âlemin ezelf olduğunu ve bir yaratıcısının bulunmadığını iddia eden dehrîleri eleştirerek, âlemin varlığının onu var eden bir yaratıcıya delil olduğunu belirtir. Ona göre somut olarak müşahede edilen bütün varlıkların arkasında bir var edenin olması gerekir.⁸⁷ Onlara varlık bahşeden onlardan daha üstün ve mükemmel olmalıdır ki bu ancak Allah'tır.

Bu hususta Mevlânâ'nın bir diğer eleştirisi de âlemin zaman itibariyle bir başlangıcının olmadığını savunan filozoflara yöneliktir. Ona göre, âlemin kadim olduğunu iddia etmek yaratılmadığına şahitlik etmektir. Hâlbuki bir şeyin varlığına şahitlik etmek yokluğuna şahitlikten daha kolaydır. Mesela bir insanın her hangi bir işi yapmadığına hükmetmek için ömrün sonuna kadar o kişiyle beraber olmak gerekir. Fakat bir insanın yaptığı bir işe tanıklık etmek için bir an onunla beraber bulunmak yeterli olabilir. Bundan dolayı filozofların sağlam bir dayanağa sahip olmamalarına rağmen âlemin kudemini savunmaları problemlidir.⁸⁸

Mevlânâ, insanları eserden yola çıkarak müessiri bulmaya davet eder. “*İşte bu âlem de Allah'ın vücûdunu göstermek için kurulmuş bir meclistir*”⁸⁹ diyerek âlemin varlığının kişiyi Allah'a ulaştıracağını vurgular. Ona göre, bir şeyin varlığına inanmak için onun mutlaka görülmesine gerek yoktur. Yapılı bir evi müşahede ettiğimiz onu yapana, yazının varlığı yazana, mumun etrafı aydınlatması yakanın

⁸⁵ Topaloğlu, **Allah'ın Varlığı**, s. 50.

⁸⁶ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 2110-2111, c. II, b. 945- 948, 969.

⁸⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2878-2880.

⁸⁸ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 186.

⁸⁹ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 231.

varlığına delildir.⁹⁰ Yani her eser müessirine delildir. Âlemin varlığı da Allah'ın varlığına delildir.

1.2.2. GAYE VE NİZAM DELİLİ

Mevlânâ'nın, Allah'ın varlığını ispat etmek üzere başvurduğu aklî delillerden biri de gaye ve nizam delilidir. Bu delile göre: Âlemde var olan her şeyde uyum ve düzen vardır. Bu düzen belli gayelere hizmet etmektedir. Varlıkların kendi başlarına bir nizam ve gaye seçme imkânı olmadığından, bu düzen ve gayeyi âleme lütfeden ilim, irâde, kudret ve inâyet ehli bir varlığın bulunması icap eder. Bu varlıkta Allah'tır.⁹¹ Gaye ve nizam delili, filozof ve kelâmcılar nezdinde ittifakla kabul gören tek delildir.⁹²

Mevlânâ'ya göre, kâinattaki her şey belli bir düzen içerisindedir. Bu tertip ve nizam gösteriyor ki bu âlemin bilgi ve hikmet sahibi bir yöneticisi vardır. Çünkü var olan her şey bir yaratıcıya, her eser bir sanatkâra muhtaçtır.⁹³

Mevlânâ, âlemdeki gaye ve nizamın Allah'ın varlığına delil olduğunu, yoruma gerek bırakmayacak şekilde açık ve net olarak ifade etmiştir: “*Feleğin dönmesi ile kâinat üzerindeki tasarrufu ve bulutların tam vaktinde yağmur yağdırması, yazın ve kışın zamanın değişmesini görüyorsun. Bunların hepsi bir hikmete dayanır. Bu cemad (cansız) olan bulut vaktinde yağmur yağdırmanın gerekli olduğunu ne bilir? Bu bitkiyi kabul edip, bir yerine on veren toprağı da görüyorsun. Bunları bir kimse yapıyor. İşte sen asıl onu gör. Bu âlem vasıtasıyla, bu işleri yapanı talep et ve ondan yardım iste. İnsanın sûretinden onun manasını nasıl anlıyorsan, âlemin sûreti vasıtasıyla da manasından haberdar ol*”⁹⁴

Mevlânâ'ya göre, âlemdeki gaye ve nizamı yalnızca cansız varlıklarda değil insanın yaratılışında da görmek gerekir: “*Uzuvlarla bedenler tam uygundur. Huylarla canlar, tam birbirine denktir. Ruha münasip olan her vasfi, şüphe yok ki tam yerli yerinde, tam uygun olarak halk eden Allah'tır. Allah, mademki huyu cana*

⁹⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 367-369.

⁹¹ Mehmet S. Aydın, **Din Felsefesi**, 15. Baskı, İİFV Yayınları, İzmir, 2019, s. 64.

⁹² Tuna Tunagöz, **Mevlânâ Düşüncesinde Tanrı**, 1. Baskı, Karahan Kitabevi, Adana, 2015, s. 18.

⁹³ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 4413-4418, c. VI, b. 371.

⁹⁴ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 51.

uygun ve eş olarak yarattı, o halde onu gözle kaş gibi yerinde ve birbirine münasip bil! Güzeldeki huylar da uygun ve yerinde, çirkindeki huylar da. Allah'ın yazdığı harfler birbirine tam münasip!"⁹⁵

Mevlânâ, âlemdeki bu düzenin boşuna olmadığını ısrarla vurgular. Çünkü her sanatın, her işin bir amacı vardır. Ressamın resim yapmasındaki amaç başkalarının beğenmesi, testinin yapılmasındaki amaç içine su konması içindir. Hattat sırf yazmış olmak için değil, okunması için yazmaktadır. İşte bu kâinattaki görünen düzen de görünmeyene yani Allah'a dalâlet eder.⁹⁶

Mevlânâ'nın gözlemlenebilen âlem üzerinden verdiği bu örneklerle uygulamaya çalıştığı akıl yürütme şu şekildedir: "*Kâinat, birbirine uygun bir sebepler ve gayeler manzumesi arz eder. Sebepler ve gayeler manzumesi olan her şey, ilim ve akıl sahibi bir illetin eseridir. O halde, kâinat da âlim ve akıllı bir illetin eseridir ki, O da Cenâb-ı Allah'tır.*"⁹⁷

1.2.3. HAREKET DELİLİ

Mevlânâ'nın eserlerinde yer verdiği delillerden biri de hareket delilidir. İlk olarak Aristo'nun ortaya koyduğu bu delil, özellikle İslâm filozofları tarafından çeşitli şekillerde ve isimlerle kullanılmıştır.⁹⁸ Hareket deliline göre, âlemde hareket eden şeylerin mevcudiyeti onu harekete geçiren bir varlığın olmasını gerektirir. Zira hiç bir şey kendiliğinden hareket edemez. Hareket ettirenler zincirinin geriye doğru nihâyetsiz sürmesi imkânsız olduğuna göre bir ilk hareketi verenin olması gerekir ki, bu da Allah'tır.⁹⁹

Mevlânâ, her hareket edenin mutlaka bir hareket ettiriciye ihtiyacı olduğundan yola çıkarak Allah'ın varlığını ispata çalışır. Ona göre ortada bir hareket, iş ve eser varsa mutlaka onu bir yapanın olması gerekir. Hareket ettireni görmemek onu inkâr etmeyi gerektirmez. Örneğin, vücûdun hareket etmesini sağlayan ruhun varlığıdır. Her ne kadar ruh görülmüyor olsa da vücûdun hareketi varlığına delildir: "*Zâten her*

⁹⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, b. 2773-2776.

⁹⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. IV, b.2881-2887.

⁹⁷ Gölcük, Toprak, *Kelâm*, s. 170.

⁹⁸ Gölcük, Toprak, *Kelâm*, s. 176.

⁹⁹ Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı*, s. 59.

*bilen kişi, bilir ki hareket edenin bir hareket ettiricisi vardır. Sen onu gözünle görmüyorsan da eserlerinde görünüyor ya.. Onlara bak da anla! Beden de canla hareket eder; fakat canı göremezsin. Göremezsin ama tenin hareketine bak da canı anla!”*¹⁰⁰ Başka bir beytinde ise o, “*rüzgârı esiyor gördün mü bil ki burada onu bir estiren, bir harekete getiren var*”¹⁰¹ diyerek bu konudaki kanaatini belirtir.

Mevlânâ’ya göre, hareket eden şeylerin gerisinde onu harekete geçiren bir gücün varlığına inanmak küçük bir akıl yürütmeye ortaya çıkacak bir gerçektir: “*Bilen, duyan gönül, nasıl olur da dönen şeyi bir döndüren var bunu bilmez? Nasıl olur da kendi kendine geceyle gündüz sahipsiz olarak nasıl gelir, nasıl gider demezsin?*”¹⁰²

Görüldüğü gibi Mevlânâ, hareket deliliyle Allah’ın varlığına ulaşmak için şu basamakları kullanır: Kâinatta hareket halinde olan şeyler vardır. Her hareket halinde olanın bir hareket ettiricisi olmalıdır. O halde kâinattaki hareket eden şeylerin de bir hareket ettiricisi olmalıdır ki, O da Allah’tır.

Mevlânâ’ya göre, insan aklî delillerle Allah’ın varlığına ulaşmak istiyorsa bunun için az bir emek sarf etmesi yeterlidir. Çünkü kâinattaki her şey Allah’ın varlığına dalâlet etmektedir. Bütün bunlara rağmen Allah’ı inkârın sebebi, inkârcının gerçeği görmek istememesi ve aşktan mahrum olmasıdır. Bu yüzden Allah’a ulaşmada en etkin yöntem aşktır. Âşık olanın da başka bir delile ihtiyacı yoktur.

1.2.4. DİNÎ TECRÜBE (AŞK) DELİLİ

Aşk delili olarak da isimlendirilen dinî tecrübe delili şekil, yöntem ve kapsam itibarıyla diğer delillerden farklıdır. Çünkü diğer deliller Allah’ın varlığı fikrine dışımızdaki dünyadan yola çıkarak ulaşmaya çalışırken, bu delil inanan bir varlık olarak insandan hareket etmektedir. Bundan dolayı düşünürlerin bir kısmı, henüz işin başlangıcında mü’min olmak gerektiği düşüncesiyle dinî tecrübeyi delil olarak görmezler. Onlara göre bu ancak yaşantı halidir.¹⁰³ Birçok mutasavvıf ve mütefekkir ise dini tecrübeyi Allah’ın varlığını kanıtlamak için ayrıcalıklı bir delil olarak takdim

¹⁰⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 154-155.

¹⁰¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 125.

¹⁰² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 364-365.

¹⁰³ Aydın, **Din Felsefesi**, s. 88.

etmişler, aşkı düşünce sistemlerinin merkezine yerleştirmişlerdir.¹⁰⁴ Aşkı yaşayan ve yazarlar arasında ismi ön sıralarda gelen düşünürlerden biri de şüphesiz Mevlânâ'dır.

Mevlânâ'ya göre aşk, insanı Rabbine kavuşturan yegâne sebep, Allah ile yarattıkları arasında evrensel bir bağıdır. Aşk, Allah'ın cümle mevcudata lütfettiği bir var oluşturmaktır. Her varlık aşkla hareket etmektedir. O halde insan, bütün varlıklarda aşkın izlerini görerek bu aşkla Allah'a ulaşmalıdır: *“Evrenin dönüşü aşk sebebiyledir. Aşk olmasaydı dünya donar kalırdı. Aşk olmasaydı cansızlar, bitkilere girer de onlar da yok olur muydu? Büyüyüp yetişen nebatlar, kendilerini gıda olarak canlılara feda ederler miydi? Bitkiler adeta can olmak için kendilerini canlılarda yok etmektedirler. Aşk olmasaydı, rûh nasıl olur da o nefese feda olurdu da, onun esintisinden Meryem gebe kalırdı? Aşk olmasaydı, her şey yerinde buz gibi donar kalırdı. Her varlık çekirge gibi uçar, sıçrar, aranır mı idi? O kemâle, olgunluğa âşik olanlar, boy atan fidanlar gibi zerre zerre yüceliğe koşarlar, yükselirler.”*¹⁰⁵

Bir başka yerde *“Aşk, Allah sırlarının usturlâbıdır”*¹⁰⁶ der Mevlânâ. Usturlâb, güneşin ve yıldızların buldukları yeri tespit etmek için kullanılan bir tür iptir. İşte bu ip nasıl ki güneş ve yıldızlara ulaştırırsa, aşk da örtülü yıldızların, mana güneşinin mekânını bildirmektedir.¹⁰⁷

Mevlânâ'ya göre, Allah söz konusu olduğu zaman orada akıldan daha çok aşkın hüküm sürmesi gerekir. Çünkü mutlak varlık sonsuz, akıl ise sınırlıdır. Bu durumda akıl, mahiyeti icabı mutlak hakikati sınırlandırarak mukayyet bir tarzda kavrayacağı için yanlış ve eksik tanımlayacaktır.¹⁰⁸ O halde Allah hakkında kâmil manada bilgi sahibi olmanın yolu akıl değil aşktır.

Mevlânâ, cüz'î ve küllî olmak üzere iki türlü aklın varlığından bahseder. Ona göre cüz'î akıl, bilgiye ulaştırılan vasıtalar aracılığıyla yani öğrenimle elde edilen malumatı ifade eder. İnsanlar cüz'î akıl itibarıyla farklılık gösterirler. Böyle bir akıl

¹⁰⁴ İbrahim Emiroğlu, “Mevlânâ'da Aşkı İfade Etme İmkânı ve Aşk Betimlemeleri”, **Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri I, 8-12 Mayıs 2007**, İstanbul: Motto Project Yayını, 2010, s. 387.

¹⁰⁵ Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. V-VI, s. 310-311, b. 3854-3858.

¹⁰⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 110.

¹⁰⁷ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. I, s. 81.

¹⁰⁸ Yüksel Göztepe, “Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin Akla Eleştirel Bakışı”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 14, Ankara, 2005, s. 419.

artabilir, eksilebilir. Küllî akıl ise menşei özde olan esas akıldır ki, bilgiyi gönülden yani kalpten alır.¹⁰⁹ Cüz’i akıl, araştırma ve öğrenme becerisi olmakla birlikte, hakiki bilgiye ulaşmak için küllî aklın öğretisine muhtaçtır. Küllî akıl ise Hz. Peygamber gibi bir öğretmendir.¹¹⁰ Cüz’i akıl, insanı dünyayla sınırladığı için Allah’ın ikram ettiği küllî akla perde olabilir. Perde ise kast olunan güzelliği görmeye örtü, murada ermeye engeldir. Zât âlemine ulaşmak ve hakikati idrâk etmek için cüz’i aklı bir kenara bırakarak aşka teslim olmak gerekir.¹¹¹

Mevlânâ’ya göre, akılı rehber edinenlerin Allah’ı bulması delil ile yani zorlamaylıdır. Aşk yolunu tutanlar ise her hangi bir şarta bağlanmadan dileyerek, isteyerek Allah’a ulaşacaklardır.¹¹²

Mevlânâ’ya göre aşk, büyük bir okyanusta gemiye binerek yolculuk yapmak gibidir. Hâlbuki yüzmek bir meziyettir; yüzerek de yol alınabilir. Ancak sonunda yorulmak olduğu için, uzun bir seyahat için kâfi değildir. İşte akılla Rabbe ulaşmaya çalışmak, uzun bir yolu yürüyerek kat etmek gibidir:

“Akıl ve zekâ, denizde yüzgeçliğe benzer. Bundan az kişi kurtulur ve yüzgeçlikte bulunan nihayet gün gelir, gark olur gider!”

Yüzgeçliği bırak, kibirden, kinden vazgeç... Bu ırmak değil, dere değil; denizdir deniz!

Hem de öyle bir sığınacak yeri olmayan uçsuz bucaksız deniz ki yedi denizi bir saman çöpü gibi kapıverir!

Aşk, ileri gidenler için gemiye benzer. Gemiye binen kişinin bir afete uğraması nadirdir, çok defa kurtulur”¹¹³

Peki, ilâhî aşka nasıl kavuşulur? Aşk hâli nasıldır?

Mevlânâ’ya göre aşk, her şeyde iyi ve güzeli görebilmektir. Her şeye ibret nazarıyla bakabilmek, yaratılan her şeyde Allah’ın cömertliğini ve inayetini idrâk ederek şükredebilmektir. Ancak bu, sonu Hakka çıkan yolun ilk adımı, aşkın

¹⁰⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1960-1964.

¹¹⁰ Bilal Kuşpınar, “Mevlânâ’da Akıl ve Aşk, **SÜİFD**, Yıl: 23, Sayı: 2, Konya, 2007, s. 12.

¹¹¹ İsmail Hakkı Bursevi, **Mesnevî’nin Ruhunu**, Haz. Suat Ak, 1. Baskı, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012, s. 61.

¹¹² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 4471-4472.

¹¹³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b.1403-1406.

yalnızca küçük bir tohumudur. Bu tohum bir vakit büyüyüp ağaç haline gelince meyve verecektir. Böylece bu meyveden tadanlar aşkı anlayacaktır. Aşk ehlinin aşkı hiç tatmamış birine bu hali anlatması zordur.¹¹⁴ Çünkü aşk zamana sığmayan, önu ve sonu olmayan farklı bir güzelliştir. Âşık aşk halini anlatmaya kalksa, bir ömür hiç susmadan konuşsa yine bu hâli anlatamayacak, noksan kalacaktır.¹¹⁵ Çünkü aşk, kelime ve cümlelere sığmayacak genişlikte bir mana ifade eder.

Mevlânâ, aşk halinin ifade edilmesindeki güçlüğü bazı beyitlerinde şöyle dile getirir:

“Bu makamda akıllar elden çıkar, kalem buraya vardı mı kırılır, bir şey yazamaz olur”¹¹⁶

“Söz manaya daima kifayetsiz, onun için Peygamber ‘Allah’ı bilen dili tutulur’ dedi”¹¹⁷

“Kalem, yazmada koşup durmaktadır, ama aşk bahsine gelince; çatlar âciz kalır”¹¹⁸

Mevlânâ’ya göre aşkın anlatılamayışı aşkın değil aklın eksikliğindedir. Akıl bu hâli algılayacak ve izah edecek kapasitede değildir. Aşkı anlatacak tek şey yine aşkın kendisidir. Yani anlamak için o hâli yaşamak, âşık olmak gerekir. Bu yüzden o, aşkı güneşe benzetir. Güneşin varlığına delil nasıl güneşin kendisiyse, aşk da kendisine delildir.¹¹⁹ Aşkı tatmadan inkâr edenlere, yaklaşım tarzlarının yanlışlığını hatırlatır Mevlânâ. Ona göre bu durum, Kâbe’yi hiç görmemiş birinin onu görmek için Kâbe’nin damına çıkması gibidir. Bu haldeki kişi elbette Kâbe yok, göremiyorum diyecektir. Hâlbuki görememe sebebi durduğu yer, yani bakış açısıdır.¹²⁰

Görüldüğü gibi Mevlânâ aşkı rehber edinmiş, akli aşkın emrine ve aşkı da insanlığın hizmetine takdim etmiş bir bilgidir. O, aşk yolunda Hak uğrunda olmayı

¹¹⁴ Kâzım Öztürk, **Hız. Mevlânâ’da İlahî Aşk**, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2012, s. 91

¹¹⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 2189-2190.

¹¹⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 4663.

¹¹⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 3013.

¹¹⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 114.

¹¹⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 115-116.

¹²⁰ Mevlânâ Celâleddin Rumî, **Fîhi Mâ-fih**, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, 7. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 168.

ve yanmayı gaye edinir.¹²¹ Onun felsefesinde aşk; insanın ibadet, mücahede ve riyazetle manen saflaşarak benliğini, yaratılış sırrını ve Rabbinin tanınmasını ifade eder.

Netice olarak Mevlânâ, Allah'ın varlığını kanıtlamada akli deliller ileri sürse de onun için asıl olan Rabbe âşık olmaktır. Onun felsefesinde Allah'ın varlığını kanıtlamakla Allah'a ulaşmak farklı şeylerdir. Akılla Allah'ın varlığını kavrayabiliriz ama O'na ulaşmak için aşk zarûrîdir. Başka bir ifade ile diğer kanıtları aklileştirme olarak görebiliriz. Fakat aşk, anlama veya emin olma değil Allah ile buluşmadır. İşte bu yüzden de diğer kanıtlardan farklıdır.

Peki, Rabbe âşık olmak O'nu dünyada duyu gözüyle görmeyi mümkün kılar mı? Rü'yetullah konusundaki tartışmalara Mevlânâ nasıl yaklaşıyor? Şimdi de bu sorulara cevap arayalım.

1.3. ALLAH'IN GÖRÜLMESİ (RÜ'YETULLAH)

Sözlükte görmek anlamına gelen “rü'yet”¹²² kelimesi, dünya veya ahirette bir şeyi göz ile müşahade etmek demektir. Rü'yet kelimesi ile Allah lafzından oluşan rü'yetullah ise Allah'ı görmek anlamındadır.¹²³

Rü'yetullah meselesi ilk olarak II/VIII. yüzyılda Sümeniyye fırkası ile Cehm b. Saffân (ö. 128/745) arasında yapılan tartışmalarla başlayıp, daha sonra diğer kelâm ekollerinin de görüş beyan etmeleriyle devam eden itikadî bir konudur.¹²⁴

Kelâm ekollerini epeyce meşgul eden rü'yet problemiyle alakalı olarak Eş'ârî, (ö. 104/722) on dokuz farklı görüş ortaya atıldığını beyan eder.¹²⁵ Özetle ifade etmek gerekirse kelâmcıların bu meseledeki görüşlerini üç kısımda mütalaa edebiliriz: 1. Müşebbehe gibi Allah'ın hem bu dünyada hem de ahirette görülebileceğini söyleyenler. 2. Şia, Mu'tezile ve Cehmiye gibi, Allah'ın dünya ve

¹²¹ Emiroğlu, “Mevlânâ'da Aşk İfade Etme İmkânı ve Aşk Betimlemeleri”, s. 388.

¹²² Rağıp el-İsfehani, **Müfredat**, Nşr. Umut Hasanoğlu, 3. Baskı, Çıra yayınları, İstanbul, 2012, “REY” md., s. 451.

¹²³ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, 5. Baskı, TDV Yayınları, İstanbul, 2017, “Rü'yetullah” md., s. 268.

¹²⁴ Temel Yeşilyurt, “Rü'yetullah”, **DİA**, c. XXXV, s. 312, İstanbul, 2008.

¹²⁵ Ebû'l-Hasen el-Eş'ârî, **İlk Dönem İslâm Mezhepleri**, Çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, 1. Baskı, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 189.

ahirette hiç bir surette görülmeyeceğini iddia edenler. 3. Ehl-i Sünnet gibi, Allah'ın bu dünyada müşahede edilmesini mümkün görmemekle birlikte ahirette görüleceğini savunanlar. Mutasavvıfların geneli Allah'ı dünyada gözle görmeyen mümkün olmadığını, ahirette ise görüleceğini söylerken kelâm âlimleri gibi düşünürler.¹²⁶ Bazı tarikatlara göre ise Allah'ın bu dünyada da gözle görülmesi imkân dâhilindedir.¹²⁷

Müşebbihe, Cebrail'in Hz. Peygamber'e bedevi şeklinde geldiğini, Hz. Meryem'e de insan biçiminde görüldüğünü örnek göstererek, Allah'ın da beşer suretinde görülebileceğini iddia etmiştir. Onlar bu konuda bazı hadislerle, Tevrat ve İncil gibi kitaplardan delil getirirler.¹²⁸

Mu'tezile kelâmcıları, tevhid prensiplerinin gereği olarak Allah'ın tek olması ve emsalinin bulunmaması ilkesinden yola çıkarak, O'nun dünya ve ahirette görülmesinin mümkün olmadığını iddia etmişlerdir. Çünkü gözle görülen bir şey cisimlere benzemiş sayılır; Allah ise cisimlere benzemez. Bu aklî düşüncelerini naklî delillerle de destekleyen Mu'tezilî âlimler, özellikle "*O'nu gözler idrâk edemez, hâlbuki O gözleri idrâk eder*"¹²⁹ âyetini Allah'ın dünya ve ahirette görülemeyeceğinin kanıtı olarak görürler.¹³⁰

Ehl-i sünnete göre, Mu'tezile'nin Allah'ın görülmeyeceğine yönelik iddialarına dayanak yaptıkları "*O'nu gözler idrâk edemez, hâlbuki O gözleri idrâk eder*"¹³¹ âyeti aslında ahirette Allah'ın görülmesinin delilidir. Eğer Allah görülemeyecek olsaydı ayette idrâkin nefyedilmesinin bir manası olmazdı. Burada Allah'ın idrâk edilemeyeceğinin ifade edilmesi, bu dünyada öteki varlıkların kavranmasını sağlayan dünya gözüyle görülemeyeceğini belirtmek içindir.¹³²

¹²⁶ Süleyman Uludağ, "Rü'yet", **DİA**, c. XXXV, s. 310, İstanbul, 2008.

¹²⁷ Ebû'l-Hasen el-Eş'arî, **İlk Dönem İslâm Mezhepleri**, s. 189.

¹²⁸ Şehristânî, **Milel ve Nihal**, Çev. Mustafa Öz, göz. geç. 4. Baskı, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 107.

¹²⁹ En'âm 6/103.

¹³⁰ Kemal Işık, **Mu'tezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, AÜİF Yayınları, Ankara, 1967, s. 74.

¹³¹ En'âm 6/103.

¹³² Bkz. Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 178; Gazzalî, **al-İktisad fi'l-İtikad**, Haz. İbrahim Âgah Çubukçu, Hüseyin Atay, AÜİF Yayınları, Ankara, 1962, s. 60.

Kelâmcıların rü'yet konusundaki tartışmaları ve delillendirmeleri elbette yukarıda zikrettiklerimizden ibaret değildir. Ancak verdiğimiz bilgilerin Mevlânâ'nın kendinden önceki tartışmalara yaklaşımını ortaya koymak için yeterli olduğunu düşünüyoruz.

Mevlânâ'ya göre dünyada Allah'ın gözle görülmesi imkân dâhilinde değildir. Çünkü bu âlemde her şey zıddıyla belli olur. Allah'ın görülebilmesi için dünyada zıddının olması gerekir. Ancak O'nun eşi, benzeri ve zıddı yoktur. Bu itibarla dünyada Allah'ı baş gözüyle görme mümkün olmayacaktır:

“Gizli olan şeyler zıddıyla meydana çıkar. Hakk'ın zıddı olmadığı için gizlidir.

Evvelâ nura bakılır, sonra renge. Çünkü beyaz ve zenci, birbirine zıt olduğu için meydana çıkar.

Sen nuru zıddıyla bildin. Zıt zıddı meydana çıkarır, gösterir.

Varlık âleminde Hak nurunun zıddı yoktur ki açıkça görülebilsin.

*Hulâsa gözlerimiz onu idrâk edemez; O bizi görür, idrâk eder. Sen bunu, Mûsâ ile Tûr kıssasında gör!”*¹³³

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi üzerine “...*Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin..*”¹³⁴ buyrulmuştur. Yüce Allah'ın dağa tecelli etmesiyle de dağ yerle bir olmuş, Mûsâ (a.s.) bayılmıştır. Mevlânâ'ya göre bu ayet Allah'ın dünyada görülemeyeceğine dair en önemli delildir.¹³⁵

Mevlânâ, dünyada rü'yetin mümkün olmadığını Allah'ın aşkınlığından yola çıkarak açıklar. Ona göre yaratıcı olmak insan tasavvurunun ötesinde, bütün âlemlerin üstünde olmayı gerektirir:

“Yüce Allah bu tasavvurlar âlemine ve hattâ hiçbir âleme sığmaz. Eğer tasavvurlar âlemine sığmış olsaydı, tasavvur edenin onu kavramış olması gerekirdi

¹³³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1331-1335.

¹³⁴ A'râf 7/143.

¹³⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1331-1335.

ve bu bakımdan o, tasavvurların yaratıcısı olmazdı. İşte böylece O'nun bütün âlemlerin ötesinde, üstünde olduğu anlaşılmış oluyor.”¹³⁶

Mevlânâ'ya göre bu dünyada Allah'ın gözle görülememesinin sebeplerinden biri de insanın acizliğidir. Yaratılış itibariyle sınırlı bir varlık olan insan Allah'ı görebilecek kudrete, tahammüle sahip değildir. Ona göre bu dünyada Allah'ı görmek, O'nun eserlerinden, yarattıklarından yola çıkarak ancak gönül gözüyle olur. Âlemdeki güzellikler Allah'ın nuruna örtüdür; aynı zamanda onu kalben bilmeye de vesiledir. O bu durumu güneş metaforuyla şöyle anlatır:

“Allah'ın cemâli nikapsız olarak görünürse biz bunu görmeye tahammül edemeyiz ve ondan nasibimizi alamayız. Bu nikaplar vasıtasıyla yardım görüyor, fayda elde ediyoruz. Bu gördüğün güneşin ışığı vasıtasıyla yürüyoruz, görüyoruz, iyiyi kötüden ayırıyoruz ve ısınıyoruz. Ağaçlar, bağlar da onun sayesinde meyve sahibi oluyorlar. Olmamış, ekşi ve acı meyveler, onun sıcaklığı ile olgunlaşır tatlılaşıyorlar. Altın, gümüş, lâl ve yakut madenleri, onun tesiri ile meydana çıkar. Vasıtalarla bize bu kadar fayda veren bu güneş, eğer bize biraz daha yaklaşacak olursa hiçbir fayda vermeyeceği gibi, bütün dünyayı ve insanları yakar, kavurur. Ulu Allah dağa perdeyle tecelli ettiği zaman, dağ güllerle doluyor, yemyeşil oluyor, süsleniyor. Halbuki perdesiz tecelli edince dağ alt üst ve paramparça olur.”¹³⁷

Mevlâna, ahiret hayatında Allah'ın inananlar tarafından görülmesini ise tıpkı Ehl-i sünnet kelâmcıları gibi aklen caiz, naklen vacip kabul etmiştir. Bu konuda, Allah'ın ahirette görülemeyeceğini savunan Mu'tezile'yi eleştirirken, doğru olanın Ehl-i sünnetin görüşü olduğunu şöyle ifade eder:

“Duyu gözünün mezhebi itizaldır. Akıl gözüyse vuslata kavuşmuştur, Sünni'dir.

Itizale uyan duyuya kapılmıştır. Fakat sapıklıktan kendisini Sünni gösterir.

Duyuda kalan kişi, Mutezili'dir. Sünni'yim dese de cahillikten der.

Duyudan çıkan kişi Sünni'dir. Gören göz, izi hoş akıl gözüdür.”¹³⁸

¹³⁶ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 132.

¹³⁷ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 46.

¹³⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 61-64.

Ona göre bu konuda Mu'tezile'nin en büyük hatası madde âlemine yani dünyaya takılıp kalması, bu dünyayla ahiret hayatını mukayese etmesidir. Hâlbuki cennette mü'minlerin Allah'ı görmelerini mümkün kılan durumun dünya ile kıyaslanmaması gerekir. Ahiret hayatında duyu ötesi faaliyete geçecek ve orada Allah görülecektir. Mu'tezile ise düşünce sisteminin merkezine duyu organlarını oturtmuş, ahiret hayatını dünya sınırları içinde tasavvur etmekten kendini kurtaramamıştır. Bu sebeple Mu'tezile'nin ahirette Allah'ın görülemeyeceğini iddia etmesi yersiz ve batıl bir inanıştır.¹³⁹

Görüldüğü üzere Mevlânâ'nın rü'yetullah meselesine bakışı, ifade tarzlarında farklılıklar olmasına rağmen Ehl-i sünnetle aynı neticede birleşmektedir. Nakli delillerden hareketle dünyada Allah'ın görülemeyeceği sonucuna ulaşan Mevlânâ, bu fikrini aklî delillerle de desteklemiştir. Ahirette ise cennet ehlinin Allah'ı göreceklerine inanan düşünürümüz, bu görüşün keyfiyetinin dünya ölçüleriyle kıyaslanmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Mevlânâ'nın rü'yetullaha bakışını böylece ifade ettikten sonra Allah'ın sıfatları meselesine geçmek istiyoruz.

1.4. ALLAH'IN SIFATLARI

Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetleri eşyayı yaratmada, zâtında, fiilinde eşi ve benzeri olmayan tek bir Allah'a imana davet etmiştir.¹⁴⁰ Bir kısım ayetlerde ise yüce Allah kendini hayat, ilim, kudret, irâde, görme, işitme gibi sıfatlarla vasıflandırmıştır.¹⁴¹ İlk Müslümanlar Kur'an ve sünnette geçen sıfatları olduğu gibi kabul etmişler, bu konuyla ilgili her hangi bir şeyi Hz. Peygamber'den sorma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Yani Hz. Peygamber ve sahabe zamanında zât ve sıfatlar meselesinde hiç bir ihtilâf söz konusu değildir.¹⁴² Ancak sonraki dönemlerde, Allah'ın zâtının ve mâhiyetinin duyularla algılanamayışı, insanları Rablerini tanıyabilmek için Kur'an'da bildirilen sıfatlar üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Özellikle aşırı Şîi ve Müşebbihe fırkalarının ilâhî zâtı insana benzeterek O'nu bir cisim gibi telakki etmeleri sıfatlar meselesini gündeme getirmiştir. Bunun sonucunda

¹³⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 68.

¹⁴⁰ Bkz. Şura 42/11; Haşr 59/23; Kasas 28/88; Rahman 55/ 26-27; İhlas 112/1-4 vd.

¹⁴¹ Bkz. Âl-i İmrân 3/2, 26, 40, 47; Nisâ 4/58, 148, Ankebut 29/ 20; En'âm 6/73, 114,115 vd.

¹⁴² Gölcük, Toprak, **Kelâm**, s. 206.

Allah'ın zâtıyla sıfatları arasındaki ilişki, sıfatların anlamı, adlandırılması, özelliği gibi konularda farklı görüşler üretilmiş; sıfatlar meselesi İslâm düşünce tarihinin üzerinde en çok durulan ve tartışılan meselelerinden biri olmuştur.¹⁴³

Allah'ın sıfatlarıyla alakalı farklı sınıflandırmalar yapılmış olsa da modern dönemde kabul gören tasnife göre: Sıfât-ı Nefsiyye, Sıfât-ı Selbiyye, Sıfât-ı Subûtiyye, Sıfât-ı Haberiyye, Sıfât-ı Fi'liyye olarak beş kısımda değerlendirilir. Sıfât-ı Nefsiyye: Allah'ın var olduğunu ve zâtının gereği olarak vücûd sıfatı ile vasıflandığını ifade eder. Sıfât-ı Selbiyye: Kıdem, Bekâ, Muhâlefetü'n li'l-Havâdis, Kıyâm Binefsihi, Vahdâniyet sıfatlarıdır ki, Allah'ın ne olmadığını ifade ederler ve tenzihi sıfatlar olarak da anılırlar. Sıfât-ı Subûtiyye: Hayat, İlim, İrade, Kudret, Tekvin, Sem', Basar, Kelâm sıfatlarıdır. Bunlar Allah'ın ne olduğunu ifade eden, O'nun zâtına nispet edilen manalardır. Sıfât-ı Haberiyye: Yed (el), vech (yüz), istiva (oturma) gibi âyet ve hâdislerde bildirilen sıfatlardır. Sıfat-ı Fi'liyye ise: Allah Teâlâ'nın kendisiyle nitelenmesi ve nitelenmemesi caiz olan yaratma, rızık verme, öldürme, diriltme gibi sıfatlardır.¹⁴⁴

İslâm düşünce tarihinde selbî sıfatlar noktasında kayda değer bir görüş ayrılığı olmamıştır. Ancak subûti sıfatların Allah'ın zâtına zâit ezeli ve hakiki sıfatlar olup olmaması ihtilaf konusudur.¹⁴⁵ Mu'tezile'ye göre bu sıfatlar zâtın aynıdır. Yani Allah zâtıyla Hayy, zâtıyla Âlim, zâtıyla Basîr, zâtıyla Semi'dir. O'nun ilim, basar semi' gibi sıfatları vardır denilemez. Kur'an'ı Kerim'de bildirilen Allah'ın bu sıfatları zâtından ayrı görülürse başka kadimlerin yani O'ndan başka ilâhların mevcudiyeti kabul edilmiş olur.¹⁴⁶ Mu'tezile, kelâm ilminin en çok münakaşa edilen konularından biri olan kelâmullah bahsinde de farklı bir görüş öne sürmüş, kelâm sıfatının Allah'ın zâtıyla kâim olmadığını, mahlûk olduğunu iddia etmiştir. Bu düşüncenin sonucunda ortaya çıkan Kur'an'ın yaratılmış olduğu (halkû'l-Kur'an) meselesi, ekoller arasında şiddetli münazaralara sebep olmuştur. Dahası, bu görüşlerin devlet politikasına dönüştürülmesiyle birlikte tarihte mihne süreci diye anılan eziyet dönemi yaşanmıştır. Bu süreçte Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul etmeyen âlimler

¹⁴³ Baykan, **Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu Ve Mevlana**, ss. 96-98.

¹⁴⁴ Gölcük, Toprak, **Kelâm**, ss. 217-238.

¹⁴⁵ Cihat Tunç, **Sistematik Kelâm**, 2. Baskı, EÜ Yayınları, Kayseri, 1994, s. 125.

¹⁴⁶ Işık, **Mu'tezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, s. 67.

işkencelere maruz kalmışlardır.¹⁴⁷ Mu'tezile'nin kimi sıfatları reddetmesi ve Kur'an'ın yaratılmış olduğunu iddia etmesiyle Cehmiye'nin etkisinde kaldığı,¹⁴⁸ diğer taraftan teşbihe düşen Müşebbihe'ye tepki olarak ortaya çıktığı kabul edilir.¹⁴⁹

Eş'ârî ve Mâtürîdîler, sıfatları zâtın aynı görerek inkâr eden Mu'tezile'nin büyük bir hata işlediği kanısındadırlar. Onlara göre sıfatlar zâtın ne aynıdır ne de ondan başkadır. Onlar *sıfatlar zâtın aynı değildir* diyerek, zât ile sıfatları aynîleştiren ve sıfatların mevcudiyetini yok sayan Mu'tezile'nin yanlısına düşmek istememişlerdir. *Sıfatlar zâttan gayri değildir* diyerek ise sıfatı zâttan ayırıp beşer seviyesine indiren ve Hz. İsa'nın bedeninde maddileştiren Hristiyanların inanışlarından uzaklaşmak istemişlerdir.¹⁵⁰ Eş'ârîler'e göre hayat, ilim, irâde, kudret, görme, işitme ve kelâm gibi sıfatlar, Allah'ın zâtıyla kâim olan sıfatlarıdır.¹⁵¹ Ancak tekvin (yaratma) sıfatı müstakil bir sıfat olmayıp, kudret sıfatının bir taallukudur. Mâtürîdîler ise Allah'ın tekvin sıfatını kudret sıfatından bağımsız, hakiki ve ezeli bir sıfat olarak telakki ederler. Onlara göre Allah, Kur'an-ı Kerim'de kendisini yaratıcı olarak tanıtmıştır. Dolayısıyla eşyayı kudret sıfatıyla değil tekvin sıfatıyla var etmiştir.¹⁵² Eş'ârî ve Mâtürîdîler Kelâmullah'ın Allah ile kâim olduğu, mahlûk olmadığı noktasında hem fikirdirler. Onlara göre Kelâmullah'ın mahiyeti, zât ile kâim olan, harf ve seslerle ifade edilen bir manadan ibarettir. Bu nedenle Allah'ın kelâm sıfatı, nefsî ve lafzî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nefsî kelâm, mahiyetini idrâk edemediğimiz kalpte bulunan manadır ki, Allah'ın zâtı ile kâim olan ezeli bir sıfattır. Lafzî kelâm ise, harf ve seslerden oluşan Kur'an lafzıdır. Lafzî kelâm sonradan olma nitelikleri taşıdığı için ezeli değil, mahlûktur.¹⁵³

Mevlânâ, Allah'ın sıfatları konusundaki görüşlerini felsefî ve kelâmî formlara bağlı kalmadan akıcı, sade ve sürükleyici bir üslupla ifade eder. Eserlerinde Allah'ın

¹⁴⁷ Bkz. Ahmet Akbulut, **Sahabe Dönemi İktidar Kavgası**, 4. Baskı, Otto Yayınları, Ankara, 2016, s. 295; Hülya Alper, **İmam Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi**, 4. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 32.

¹⁴⁸ Ahmed Emin, **Fecrü'l-İslâm**, Çev. Ahmed Serdaroğlu, 1. Baskı, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1976, s. 411.

¹⁴⁹ Bekir Topaloğlu, **Kelâm İlmi (Giriş)**, İlaveli 5. Baskı, Damla Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 175.

¹⁵⁰ Musa Koçar, **Mâtürîdî'de Allah-Âlem İlişkisi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 154.

¹⁵¹ Gölcük, Toprak, **Kelâm**, s. 216.

¹⁵² Muhittin Bağçeci, **Kelâm İlmine Giriş**, Netform Matbacılık, Kayseri, 2000, s. 114.

¹⁵³ Bkz. Nureddin es-Sâbûnî, **Mâtürîdiyye Akaidi**, Çev. Bekir Topaloğlu, 17. Baskı, MÜİF Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 76-77; Tunç, **Sistemantik Kelâm**, s. 134.

sıfatlarına ve isimlerine bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak temas eder. Onun bu konudaki öncelikli dayanak noktası Kur'an-ı Kerim'dir. Bununla birlikte kendinden önceki kelâm ekollerinden etkilendiği de söylenebilir. Onun en önemli farkı, kelâmcılar gibi kategorik tasniflere değinmeden meselenin özüne inmeye çalışmasıdır.

Tenzîhî olarak da anılan, Allah'ı noksanlıklardan beri kılan selbî sıfatlar Mevlânâ tarafından da vurgulanır. Ona göre Allah kadim ve bâkidir. O'ndan başka var olan her şey O'nun tarafından sonradan yaratılmıştır. Ezelde Allah'tan başka hiçbir varlık düşünülemez gibi, her şey yok olup gittiğinde de yalnız O bâki kalacaktır.¹⁵⁴ Mevlânâ'ya göre Allah, her yönüyle yarattığı şeylerden farklıdır.¹⁵⁵ Âlemdeki bütün mevcudat var olabilmek ve varlıklarını devam ettirebilmek için birine muhtaçtır. Ancak Allah bu durumdan münezzehtir; O'nun varlığı kendindedir.¹⁵⁶

Mevlânâ Allah'ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde vahdaniyetine vurgu yaparak O'nun birliğinin açık olduğunu ifade eder.¹⁵⁷ O, “Allah tektir ama binlerce eseri, nişanesi var”¹⁵⁸ diyerek, Allah'ın eserlerine bakan kimsenin O'nun birliğini rahatlıkla idrâk edebileceğini belirtir. Allah'ın bir oluşu sayı olarak değil, emsalsiz ve benzersiz olması manasındadır. Zira sayıca bir olanın ardından iki, üç gelmesi muhtemeldir. Bu yüzden Allah sayıca değil tek olma manasında birdir.¹⁵⁹ Mevlâna'nın bahsettiği bu husus daha önce Ehl-i sünnet kelâmcıları tarafından da vurgulanmıştır.¹⁶⁰

Mevlânâ'nın subûtî sıfatlara bakışı genel olarak Sünnî çizgidedir. O, Allah'a bilen, duyan gibi sıfatlar nispet etmenin doğru olmadığını savunan Mu'tezile'yi eleştirir. Ona göre Allah'ın insanlarda da bulunabilen sıfatları ifade eden kavramlarla anılması, müşahede dünyasından veya insanın anlama sınırından kaynaklanan bir

¹⁵⁴ Bkz. Mevlânâ Celâleddin Rumî, **Mektuplar**, Haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1963, s. 217; **Dîvân-ı Kebîr**, c. I, b. 622, 1782; **Mesnevî**, c. II, b.1045, c. V, b. 1313-1314.

¹⁵⁵ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 1753, 1755; **Fîhi Mâ-fih**, 2017, s. 85.

¹⁵⁶ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 842-843, 3009-3012.

¹⁵⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 3316.

¹⁵⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 3673.

¹⁵⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 310-313.

¹⁶⁰ Bkz. Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 95; Tunç, **Sistemantik Kelâm**, ss. 121-122.

durumdur. Yani Allah'ı gören, duyan, bilen gibi sıfatlarla anmak, meseleyi beşer zihinlerinin algılama kabiliyetine olabildiğince yaklaştırmak içindir. Allah'ın âlim olmasıyla insanların âlim olması arasında fark vardır. Bu durumda her hangi bir benzerlik veya özdeşlik mevzubahis değildir. Bu farkın bilinmesiyle teşbih söz konusu olmayacaktır.¹⁶¹ Mevlânâ'nın ilâhî isim ve sıfatlarla ilgili bu görüşleri daha önce Mâtürîdî (ö. 333/944) tarafından da dillendirilmiştir. Allah'a sıfat nispet etmenin Allah ile insan arasında bir benzerliğe sebep olmayacağını altını çizen Mâtürîdî, isim ve sıfat olmadan Allah'ın zâtını tanımanın mümkün olmayacağını belirtmiştir.¹⁶²

Mevlânâ'ya göre Allah her daim diri ve ölümsüzdür.¹⁶³ Gizli ve aşikâr her şeyi apaçık bir şekilde bilen,¹⁶⁴ işiten ve görendir.¹⁶⁵ “*O öyle bir bilendir ki bilgisinden kalemlerin gizli sahifelerindeki yazıları da gizli kalmaz, adımların atılıp gidişleri de. O öyle bir görendir ki sedeflerin içindeki çeşitli incileri de görür, yerleştikleri sedefleri de. Öyle bir duyardır ki karanlıkta halkın seslerini de duyar, kuşların ağaç dallarında yüce yerlerde ötüşlerini de.*”¹⁶⁶ Mevlânâ'ya göre hem bu dünyada hem de gayb âleminde her şey Allah'ın irâdesiyle gerçekleşir¹⁶⁷ ve O'nun kudreti insan aklının alamayacağı kadar sınırsızdır.¹⁶⁸

Mevlânâ tekvin sıfatıyla ilgili teorik tartışmalara girmese de, âlemin ve varlıkların Allah'ın irâdesiyle sonradan yaratıldığını vurgular.¹⁶⁹ Ona göre Allah'ın yaratması olmuş-bitmiş bir hadise değil, her an devam eden bir faaliyettir. Âlemindeki oluş ve değişimlerin nedeni Allah'ın tekvin sıfatının neticesidir.¹⁷⁰ O bu noktada Allah'a, O'nun irâde, kudret ve tekviniyle meydana gelen fiilî sıfatlar izafe

¹⁶¹ Bkz. Mevlânâ, **Mektuplar**, s. 77; **Mesnevî**, c. I, b. 311.

¹⁶² Bkz. Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 159-160; Koçar, **Mâtürîdî'de Allah-Âlem İlişkisi**, s. 158.

¹⁶³ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 219, c. V, b. 4173-4174.

¹⁶⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 4155-4158.

¹⁶⁵ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 3145, c. IV, b. 215-216.

¹⁶⁶ Mevlânâ, **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, s. 67.

¹⁶⁷ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 200; **Mesnevî**, c. II, b. 1619.

¹⁶⁸ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 522-524, c. IV, b. 2811-2814.

¹⁶⁹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1447-1449, c. IV, 2850.

¹⁷⁰ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1144, c. VI, b. 3178-3184.

eder. Ona göre Allah yaratan,¹⁷¹ nimet veren,¹⁷² bağışlayan,¹⁷³ yardım eden¹⁷⁴ ve cezalandırandır.¹⁷⁵

Mevlânâ'ya göre, Allah kelâm sıfatına sahiptir. O, Allah'ın kelâmını kanıtlamak için Mûsâ Peygamber'in Allah ile konuşmasını anlatan âyeti¹⁷⁶ dile getirir. Ona göre, Allah konuşur fakat O'nun konuşması insanın kelâmından farklıdır. Çünkü Allah'ın kelâmı ses ve harf cinsinden değildir. Ayrıca söz etmek için damak, dudak gibi uzuvlara da ihtiyacı yoktur.¹⁷⁷ Allah kelâmını “sayıya sığmayan söz”¹⁷⁸ olarak tanımlayan Mevlânâ, yaratılanlara ait olan çoğalma-azalma gibi özelliklerin Allah kelâmı için söz konusu olmayacağını ifade eder. Mevlânâ'nın “Allah sestem ve harften münezzehdir. Allah'ın sözü harften ve sözden dışarıdır”¹⁷⁹ ifadeleri, bize Ehl-i sünnet kelâmcılarının kelâm-ı nefsi ve kelâm-ı lafzi ayrımını hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi Ehl-i sünnete göre nefsi kelâm, Allah'ın zâtı ile kâim olan ezeli bir sıfattır. Lafzi kelâm ise harf ve seslerden oluşan Kur'an lafzıdır ki, ezeli değil mahlûktur.¹⁸⁰ Mevlânâ'nın Allah kelâmının harf ve ses türünden olmadığını ifade etmesi de bizi, Kur'an'ın metinlerde yazılan ve lafızlarda okunan bölümünü hâdis kabul ettiği neticesine götürmektedir.

Mevlânâ'ya göre, Kur'an-ı Kerim Allah kelâmıdır ve ezeldir. O kelâmın zât ile kâim olduğunu bir örnekle şöyle açıklar:

“Kur'an, kıyamete kadar, ey kendilerini bilgisizliğe feda edenler, diye nida eder.

Der ki: Siz, beni masal sandınız da kınama ve kâfirlik tohumunu ektiniz! Fakat kınayıp da aslı yok, masaldan ibaret dediniz ama gördünüz ya siz yok oldunuz, siz masal oldunuz.

Ben Allah'ın kelâmıyım, Allah ile kaimim. Canın canına gıdayım, parlak bir yakutum.

¹⁷¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 2775.

¹⁷² Mevlânâ, **Divân-ı Kebîr**, c. I, b. 940.

¹⁷³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 3912.

¹⁷⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 3293.

¹⁷⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 165.

¹⁷⁶ Nisa 4/64.

¹⁷⁷ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 2017, s. 134.

¹⁷⁸ Mevlânâ, **Mesnevî-i Şerîf**, s. 257, b. 3584.

¹⁷⁹ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 2017, s. 33.

¹⁸⁰ Bkz. Sâbûnî, **Mâtürîdiyye Akaidi**, ss. 76-77; Tunç, **Sistemik Kelâm**, s. 134.

*Ben, güneşin nuruyum; sizin üstünüze vurdum, sizi aydınlattım; fakat güneşten ayrılmış değilim*¹⁸¹

Görüldüğü gibi Kur'an'ı güneş ışığına benzeten Mevlânâ, ışığın güneşten ayrı olmadığı gibi Kur'an'ın zât ile kâim olduğunu açıklamaktadır.

Mevlânâ, naslarda geçen haberi sıfatlara eserlerinde yer vermekle birlikte,¹⁸² bunları teccime ve teşbihe götürecek tarzda yorumlamayı doğru bulmamakta, Allah'ın yaratılmış varlıklara benzetilmesine karşı çıkmaktadır. Çünkü ona göre, cisim sahibi olmak yücelik sahibi olan Allah'ın sıfatları arasında yer alamaz. Dolayısıyla o, Allah'ın şeklinden bahsedilmeyeceğini ve yaratıklara ait el, ayak gibi cisimsel sıfatların O'na izafe edilemeyeceğini savunmaktadır.¹⁸³

Mevlânâ'nın Allah'ın sıfatları konusunda düşüncelerini incelediğimiz bu bölümde görüldüğü üzere o, mezkûr konuda kendinden önceki yaklaşımlardan etkilenmiş, çağının tartışmalarından uzak kalamamıştır. Kendinden önceki kelâmcıların yaptığı gibi sıfatlar konusunu ayrı başlıklar altında tasnif etmese de, bazı sıfatlara doğrudan bazılarına ise dolaylı olarak eserlerinde temas etmiştir. Onun sıfatlar konusuna yaklaşımı genel olarak Mâtürîdî çizgidir.

Şimdi de Mevlânâ'nın insan-Allah ve Allah-insan ilişkisi bağlamındaki fikirlerini ortaya koymaya çalışalım.

1.5. ALLAH VE İNSAN

Cenâb-ı Hakk'ın muhatap kabul ederek söz söylediği varlıkların en başında insan gelmektedir. Zira son ilâhî kitap olan Kur'an'ın ilk inen ayetleri insandan bahsetmektedir.¹⁸⁴ Allah-insan ilişkisini tesis etme, insanın hayatına anlam katma ve düzen getirme Kur'an'ın en önemli gayesidir. Kur'an-ı Kerim insanı bir yandan *Allah'ın halîfesi*,¹⁸⁵ *eşref-i mahlukât*¹⁸⁶ ve *ahsen-i takvim*¹⁸⁷ üzere yaratılmış bir

¹⁸¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, b. 4284-4288.

¹⁸² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2973-2974.

¹⁸³ Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, b. 1730, 1735, 1744.

¹⁸⁴ Âlak 96/1-5.

¹⁸⁵ Bakara 2/30.

¹⁸⁶ İsra 17/70.

¹⁸⁷ Tin 95/4.

varlık olarak nitelerken; diğer yandan *zayıf biçimde yaratılan*,¹⁸⁸ *nankör*¹⁸⁹ ve *zâlim*¹⁹⁰ olarak niteler. O halde Kur'an'a göre insan, biri mükemmel yönü diğeri de eksik yönü olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. İnsanın mükemmel yönü akıl, zekâ, tefekkür, inanmak, ahlak gibi manevi niteliklere sahip olmasından dolayıdır. Eksik yönü ise bedeni, maddi, harici ve fani özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Kur'an, insanın ruh taşımasından ötürü maddi tarafından daha çok manevî yönüne vurgu yapmaktadır.¹⁹¹ Ancak bazı kelâm ekolleri insanı alelâde bir eşya statüsüne indirgeyerek, Allah'ı daha fazla yüceltme adına onun eksik yönünü öne çıkarmışlardır. Bu durum Batı'da, insanı ön plana çıkarmak isteyen hümanizm ve varoluşçuluk gibi düşünce akımlarının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bunun yanında bazı düşünürler ise mükemmel insan tasavvurunu nihai hedef olarak belirleyip, insanın özü ve kıymeti hususunda Kur'an'ın mahiyetine daha uygun fikirler ortaya koymuşlardır.¹⁹²

Mevlânâ'ya göre, insanın biri fizik âlemlerle diğeri de metafizik âlemlerle irtibatlı iki yönü vardır. İnsanın fizik âlemlerle ilişkili cephesi hayvanlık tarafıdır ki, arzuları ve şehveti bu yönüyle tatmin olur. Metafizik âlemlerle irtibatlı yanı ise insanın asıl ciheti ve özüdür. İnsanın bu manevi yönü akıl, zekâ ve ruh taşımasından dolayıdır. Ona göre insan, kendi ideal mahiyetini manevi yönünde aramalıdır.¹⁹³ Bu yönüyle insan, ahsen-i takvim üzere yaratılmış, kendisine meleklerin bile secde ettiği yegâne varlıktır. Allah ondan başka hiçbir varlığa “seni üstün seviyeli kıldık”¹⁹⁴ hitabıyla seslenmemiştir. Dünyada var olan her şey kâinatın en şerefli varlığı olan insan için yaratılmıştır.¹⁹⁵

Mevlânâ'ya göre insan, kâinatın ruhunu teşkil eder; onun özü ve hakikati her şeyi zatında özetlemiş ve içinde bulunduğu âlemin üstüne çıkmıştır. Bu yüzden insan

¹⁸⁸ Nisa 4/28.

¹⁸⁹ İbrahim 14/34.

¹⁹⁰ Ahzab 33/72.

¹⁹¹ Hamdi Kızıler, “Mevlânâ'ya Göre İnsan ve Değeri”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (Mevlânâ Özel Sayısı)**, Yıl: 6, Sayı: 14, Ankara, 2005, s. 474.

¹⁹² İbrahim Coşkun, “Matürîdî Düşüncede Allah-İnsan İlişkisi”, **Hikmet Yurdu Dergisi (İmam Matürîdî ve Matürîdîlik Özel Sayısı)**, Yıl: 2, Sayı: 4, Malatya, 2009, ss. 18-19.

¹⁹³ İsmail Yakıt, **Batı Düşüncesi ve Mevlâna**, 3. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 38.

¹⁹⁴ İsra 17/70.

¹⁹⁵ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 3575, c. VI, b. 139, 1005-1006.

büyük bir âlemdir. Ona göre filozoflar, insanı sadece suret yönünden algıladıklarından insanı insan yapan cevheri fark edememişler, bu yüzden onu küçük âlem olarak kabul etmişlerdir.¹⁹⁶

Mevlânâ, ilâhî cevheri özünde taşıyan biricik varlık olması hasebiyle insana önem vermiş, onun mahiyet ve değerini gerçek manada ortaya koymaya çalışmıştır. O, Yaratan'ından ötürü insana önem ve kıymet verdiğini özellikle vurgulamış, sanıldığı gibi insanı ilâhlaştırmamıştır.¹⁹⁷ Onun insanı üstün bir varlık olarak değerlendirmesi, bugün anladığımız tarzda hümanist bir düşünceye sahip olduğu anlamına gelmez. Çünkü hümanizmde öte dünya inancı kabul görmediği gibi Allah da dahil olmak üzere insana sınır çizen bütün otoriteler inkâr edilmektedir. Mevlânâ'da ise Allah insanın varlık sebebi ve mutlak otoritedir. O Müslüman kimliğini her zaman öne çıkarmış, ahireti bu dünyadan daha değerli ve önde görmüştür. Buna rağmen onu hümanist bir şahsiyet olarak telakki etmek özden yoksun, yüzeysel bir yaklaşımdır.¹⁹⁸ Mevlânâ'nın yapmak istediği; insanın Allah katındaki değerini fark ettirmek ve sahip olduğu potansiyeli doğru bir şekilde kullanarak kemâl derecesine erişmesini sağlamaktır. O, insanda hem iyilik hem de kötülük olgusunun mevcut olduğunu, bunların hangisinin baskın olacağını kendisine bağlı olduğunu vurgular.¹⁹⁹ Ona göre yaratılıştaki safiyet ve temizliği muhafaza etmek insan için nihai hedef olmalıdır. İnsan ancak bu hedefte ilerlediği zaman Allah ile doğru bir ilişki kurabilecektir.²⁰⁰

Mevlânâ'ya göre insanın dünyada huzur bulabilmesi Allah ile kurduğu ilişkiye bağlıdır. Allah'ı tanımayan insan her şeyden eza ve cefa duyacaktır. İnsan ne zaman hırslarını, olumsuz vasıf ve davranışlarını terk ederek Allah'ın buyruklarına teslim olursa, bütün cihan altın döşenmiş gibi parlak gözükecektir.²⁰¹

Peki, insan Allah ile nasıl iyi bir ilişki kurabilir?

¹⁹⁶ Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. IV, b. 521-523, 3766-3767, c. VI, b. 138.

¹⁹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Mevlana'yı Doğru Anlamaya Dair", *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri II, 8-12 Mayıs 2007*, Motto Project yayını, İstanbul, 2010, s. 741.

¹⁹⁸ Kadir Özköse, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Düşünce Dünyası", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (Mevlânâ'ya Armağan Sayısı)*, Yıl: 8, Sayı: 20, Ankara, 2007, s. 88.

¹⁹⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, b. 1416-1421.

²⁰⁰ Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. IV, b. 1505-1520.

²⁰¹ Mevlânâ Celâleddin Rumî, *Mesnevî'nin Özü*, Çev. M. Muhlis Koner, 1. Baskı, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1961, s. 590.

Allah-insan ilişkisini Allah'tan insana doğru muhakeme ettiğimizde; yaratma, yaşatma, rızık verme, kitap ve peygamber gönderme gibi ilişki yönlerini sayabiliriz. İnsandan Allah'a doğru bağlantı alanı ise en geniş anlamıyla kulluktur. Mevlânâ'ya göre Allah'tan insana doğru iletişim şeklinin ifade tarzı olan vahiy ile insan-Allah ilişkisinin ifade biçimi diyebileceğimiz iman ve salih amel, etle kemik gibi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Ona göre iman, insanın Allah ile iletişim kurabilmesinin ön şartıdır. Ancak onun kastettiği, derinleşmemiş ve sadece sözde kalan bir inanç değil; işlevi olan, amelden kopuk olmayan bir imandır.²⁰² Ona göre kulluğun özünde, Allah'a kesin teslimiyet vardır. O, bu teslimiyetin fiziki ve görsel değil, manevî bir teslimiyet olduğunu ifade eder.²⁰³ Ona göre Allah'a teslim olmak tıpkı Hz. İsmail'in teslim oluşu gibi, O'ndan gelecek her türlü şeye rıza göstermektir.²⁰⁴

Mevlânâ'ya göre kulluğun özü ibadettir.²⁰⁵ Çünkü insanın yaratılış gayesi Kur'an'ın bahsettiği üzere ibadet etmektir.²⁰⁶ Ona göre ibadetlerin özü ise ihlastır. O, yapılan amellerin Allah ile kul arasında kalması gerektiğini ifade ederek ibadetlerde gizlilik esasına özellikle vurgu yapar.²⁰⁷ Bu nokta da “*sevap kazanmak ve cezadan kurtulma arzusu olmaksızın, kendini Allah'ın rızasını elde etme tuzağına teslim et*”²⁰⁸ diyerek, ibadetlerde yalnızca Allah'ın emrini yerine getirme kastı ile hareket edilmesi gerektiğini belirtir. Mevlânâ sadece ibadetlerde değil, hayatın bütün alanlarında şekilciliği reddederek ihlas ve samimiyeti öne alır.²⁰⁹ Çünkü ona göre, ihlas ile yapılan eylemler kulun Allah ile ilişkisini artıracak, kişiyi benliğinden kurtararak Allah'ın rızasına adayacaktır.

Mevlânâ'ya göre, insanın Allah ile iyi ilişki kurabilmesi ahlaki anlamda yetişmesiyle mümkündür. Bunun için de kalbi manevi kirlere arındırmak gerekir. “*Gönül kirden, süsten temizlenirse, Hak güneşinin nuru orada parıldar*”²¹⁰ der

²⁰² Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 119.

²⁰³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 4177.

²⁰⁴ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 1879-1883, 4175-4176.

²⁰⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 2986-2988.

²⁰⁶ Zâriyât 51/56.

²⁰⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 1500-1501.

²⁰⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 1502.

²⁰⁹ Eyüp Yaka, “Kur'an Perspektifinde *Mesnevi*'de Mevlânâ'nın Kulluk Anlayışı”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 16, Ankara, 2006, s. 147.

²¹⁰ Mevlânâ, **Mesnevî-i Şerîf**, s. 43, b. 35.

Mevlânâ. Ona göre gönül, maneviyata ve ilâhî kaynağa açılan bir penceredir. Kişi, görüşünü engelleyen duygu perdesini kaldırıp nefesine kulluğu terk ettiğinde, gönlünü arındırarak hakikati idrâk edebilecektir. Mevlânâ'ya göre ahlak gibi sevgi de insana özgü kavramlardan biridir ve bu iki mefhum arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü iyi ahlak sevgiye, sevgi de iyi ahlaka vesile olur.²¹¹ Kulun yaratıcısıyla münasebetini şekillendiren en mühim kavram sevgidir. Kul ile Allah arasında güçlü bir bağ olan sevgi, ilâhî âlemi idrâk edebilmenin en etkin yöntemidir. Sevgi Allah'a kulluğun da temelini teşkil eder. Bu yüzden o, derin bir aşkla yerine getirilmeyen ve ihsan şuurundan yoksun bir şekilde ifa edilen ibadeti tatmin edici olarak görmez. Ona göre sevgi, Allah ve insan arasında karşılıklı bir yoldur. Yani Allah'ın kulunu, kulun da Rabbini sevmesidir.²¹² Burada “..Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler..”²¹³ âyetini hatırlatarak, “gönlünde Tanrı sevgisi arttı mı şüphe yok ki Tanrı seni seviyor.”²¹⁴ der. Bunun anlamı, insanın iletişim arzusuna, sevgisine, Allah'ın da aynı şekilde karşılık vermesidir.

Mevlânâ insan-Allah ilişkisi bağlamında duaya da özel vurgu yapar. Ona göre devamlı olarak bıkmadan, usanmadan yapılan dua insanı nefsinin elinden kurtararak Rabbine yakınlaştırır.²¹⁵

Mevlânâ, dünya sevgisini Allah'a giden yolda en önemli engel olarak görür. Şehvete, hırsla ve dünya sevgisine mağlup olanların kalplerini balçığa karışmış suya benzettir. Balçığın içinde su vardır ama balçığın içinde kaybolmuştur. O suyla abdest alınmaz; o su içilmez. Nasıl ki balçığa karışmış suyun kullanılması için berraklaşması, kirden arınması gerekiyorsa, insanın da basiret ve ferasetle bakabilmesi için gönlünü dünya sevgisinden, nefsanî arzulardan temizlemesi gerekir.²¹⁶ “Bu dünya sarayının yağlı, ballı tuzaklarına düşmemek, görüntüye aldanmamak ihtiyattır.”²¹⁷ Zira dünya nimetleri aldattıcıdır; şekerinde zehir, tatlısında

²¹¹ Zeynep Köse, “Mevlânâ'nın Mesnevisinde Aşk Kavramı”, **Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3**, Haz. Hasan Basri Öcalan, 1. Baskı, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa, 2004, s. 123.

²¹² Bkz. Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. V, b. 5709; **Mesnevî-i Şerîf**, s. 43, b. 30-31.

²¹³ Maide 5/54.

²¹⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 4396.

²¹⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 756-757.

²¹⁶ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. I-II, s. 264, b. 72-73; c. III-IV, s. 194, b. 2246-2247.

²¹⁷ Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. III-IV, s. 28, b. 219.

acı gizlidir. Bu dünyanın insanı cezbeden güzellikleri, dışı güzel ancak içi boş olan ceviz gibidir. Tıpkı çürümüş cevizlerin takırtısının dışardan kulağa hoş ve cazip geldiği gibi dünyanın vaatleri de insanın aklını çeler.²¹⁸ İnsanoğlu ne zaman dünyaya olan düşkünlüğünden vazgeçerse, hem bu dünyada hem de ahirette huzura kavuşur.

Mevlânâ düşüncesinde ideal insan tasavvuru, Kur'an-ı Kerim'in "*salih insan*"²¹⁹ diye nitelediği insan-ı kâmilidir. Ona göre kâmil insan, Kur'an ve hâdis perspektifinde hareket eden, kendi öz benliğini arayıp ona göre amel eden, her şeyde Allah'ın hikmet ve kudretini görmeye çalışan kişidir. Onun ideal insan anlayışını farklı kılan en önemli husus, kâmil insanı aşk ve sevgi tarafı ağır basan bir düşünce ekseninde değerlendirmeye tabi tutmasıdır. Daha önce İbnü'l-Arabî'nin ortaya koyduğu kâmil insan tasavvuru insanı metafizik yönü daha baskın bir perspektif içinde ele alırken, Mevlânâ buna aşk, sevgi ve estetiği de ekleyerek işlemiştir. Dolayısıyla onun ideal insan tasavvuru, insanı hem fizik hem de metafizik yönleriyle inceleyen evrensel bir tasavvurdur.²²⁰

Mevlânâ'ya göre mükemmel bir varlık olarak yaratılan insan, hareket ve davranışlarında tamamen hür müdür? Kudret ve irâde yalnızca Allah'a nispet edilirse insanın sorumluluğu nasıl izah edilir? Kaza ve kader inancı insanın hürriyeti fikri ile ne kadar örtüşür? Şimdi de bu ve benzeri soruların cevabını arayalım.

1.5.1. İNSANIN HÜRRİYETİ PROBLEMİ

İnsanın hürriyeti problemi düşünce tarihinde en çok tartışılan meselelerden biri olmuştur. Mezkûr konu insan zihnini çokça meşgul etmiş, bu meselede çok çeşitli ve çoğu kez birbirine zıt görüşler ortaya atılmıştır.²²¹

Genel kabule göre kâinat ilâhî determinizmin kural ve yasalarına bağlıdır. Acaba bu durum mahiyeti itibarıyla diğer canlılardan farklı bir konumda bulunan insan hakkında da geçerli midir? İnsan da diğer varlıkların tabi olduğu ilâhî yasalara

²¹⁸ Mevlânâ, *Mesnevî Tercümesi*, c. III-IV, s. 28, b. 220-227.

²¹⁹ Bkz. Yusuf 12/101; Şu'ara 26/83, Neml 27/19.

²²⁰ Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlâna*, s. 53.

²²¹ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 168.

uyumak mecburiyetinde midir? Yani insan fiillerinde ne kadar bağımsızdır?²²² Beşerî manada bilgi sahibi olmanın, eylemin meydana gelmesi için kendi başına yeterli bir neden olmadığını, yani herhangi bir şeyin yalnızca bizim bilgimiz sonucunda ortaya çıkmadığını biliyoruz. O halde Allah'ın bilgisi de böyle midir? Acaba Allah'ın her şeyi bilmesi ve yaratması determinizmi doğurur mu?²²³ İslâm düşüncesinde bu sorulara cevap verilmeye çalışılmış, verilen çeşitli yanıtlar farklı ekollerin doğmasına zemin hazırlamıştır. O halde şimdi kelâmî ekollerin insanın hürriyeti meselesine dair yaklaşımlarına kısaca değindikten sonra, Mevlânâ'nın konuyla ilgili düşüncelerini ortaya koymaya çalışalım.

Mutlak kadercilik ve katı determinizm anlamında bir inancı benimseyen Cebriye ekolü, insanın fiillerini yapmak için hiçbir irâde ve kudrete sahip olmadığını savunur. Allah'ın ilmi ve irâdesiyle her şeyi kuşattığı fikrinde olan bu ekole göre, insanların seçim ve eylemleri ilâhî irade tarafından çizilmiş bir kadere göre meydana gelir. Onlar, Allah karşısında insanın durumunu rüzgârın önündeki yaprağa benzeterek her şeyi yapıp edenin Allah olduğu, insanın nihaî noktada bir mesuliyeti olmadığı görüşündedirler.²²⁴

Cebriye'ye zıt bir görüşü benimseyen Mu'tezile ise, insanın irâde hürriyetine sahip olduğu ve kendi fiillerinin yaratıcısı olduğu kanaatindedir. Onlara göre, insanın fiilleri ilâhî irâde ile gerçekleşirse Allah adil değil zalim olmuş olur ki Cenâb-ı Hak bundan münezzehtir. Bu bakımdan Allah tarafından insanın fiillerinin önceden bilinmesi ve belirlenen bir kaderin olması söz konusu değildir. Allah'ın bilgisi zaman içinde yani insan eylemlerini yaptıkça gerçekleşir.²²⁵

Eş'ârîler, kulda hâdis bir kudretin ve irâdenin mevcut olduğunu kabul etmekle birlikte, bu kudretin insanın fiillerine tesiri olmadığını kanaatindedirler. Onlara göre fiilleri yaratan Allah, fiili işleyen onu kesb eden insandır. Allah insandaki kudret fiilini, kul o fiili yapmaya yönelmesiyle birlikte yaratır. İnsandaki kudret fiili Allah

²²² Baykan, **Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu Ve Mevlana**, s. 148.

²²³ Aydın, **Din Felsefesi**, s. 172.

²²⁴ Bkz. Abdulkahir el-Bağdadî, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, 8. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2017, s. 156-157; Şehristânî, **Milel ve Nihal**, s. 88.

²²⁵ Bkz. Şehristânî, **Milel ve Nihal**, s. 61; Işık, **Mu'tezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, s. 69; Topaloğlu, **Kelâm İlmi (Giriş)**, s. 175.

tarafından yaratıldığı için insanda müstakil bir irâdeden söz edilemez. İnsanın yaptığı eylemlerden sorumlu olmasının sebebi fiili kesb etmesinden dolayıdır.²²⁶

Mâtürîdîler'in konuya yaklaşımı, insanın fiilinde herhangi bir gücünün bulunmadığını düşünen Eş'ârîler ile mutlak özgürlüğü savunan Mu'tezile arasındadır. Mâtürîdîler'e göre Allah insanın istediği ve seçtiği fiilleri yaratır. Yani ilâhî irâde kulun tercihlerine göre tecelli eder. Allah'ın irâde etmiş olması insanın eylemlerinde mecbur olmasının sebebi değil, kulun cüz'i irâdesiyle fiile yönelmesinin sonucudur. Onların bu konuda Eş'ârîler'den farkı insanda müstakil bir cüz'i irâdenin varlığını savunmalarıdır.²²⁷

Mevlânâ'nın insanın hürriyeti konusundaki görüşleri, iki uç anlayış olan determinist ve indeterminist yaklaşımların ortasında mutedil bir çizgide seyretmektedir. Ona göre insan, fiillerinde mutlak bir kudrete sahip olmadığı gibi tamamen zorunlu da değildir. Yani kulun fiillerinde Allah'ın irâdesinin hiçbir rolü olmadığını iddia eden Mu'tezile ne kadar haksızsa, insana hiç bir şekilde seçim hakkı tanımayan Cebriye de o kadar haksızdır.²²⁸ Mevlânâ, kaderi inkâr etmenin acizlik, her şeyi kadere bağlamanın ise cahillik olduğu görüşündedir.²²⁹ O, Mu'tezile'nin mutlak hürriyet anlayışıyla cebrî düşüncüyü mukayese ederken ihtiyardan yana eğilim göstermiş, Mu'tezilî görüşün doğru olmasa da Cebrî düşünceye göre daha ehven olduğunu belirtmiştir. Ona göre, "*kaderi inkâr eden, duman vardır da ateş yoktur, kandilin ışığı, hiçbir ışık olmaksızın aydındır der*"²³⁰ Yani kulun kudretini görür, ama eserleri Yaratan'ın irâdesini göremez. Cebri ise ateşi görür de, ateş eteğini tutuştursa bile inadına ateş yoktur der.²³¹

Mevlânâ'ya göre kader haktır; Allah'ın takdiri olmadan bizim ihtiyarımız gerçekleşmez.²³² Allah, insanın hür irâdesi ile gerçekleştirmeye yöneldiği fiillerini

²²⁶ Bkz. Şemsüddin es-Semerkindî, **İslâm İnanç İlkeleri**, Çev. İsmail Yürük, İsmail Şık, 1. Baskı, Araştırma Yayınları, Ankara, 2011, s. 74; Bağdadî, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, s. 264.

²²⁷ Bkz. Gölcük, Toprak, **Kelâm**, s. 60; Topaloğlu, **Kelâm İlmi (Giriş)**, s.146.

²²⁸ Altıntaş, **Mevlâna'da Gönül Kelâmı**, s. 74.

²²⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 3032-3033.

²³⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 3011.

²³¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 3009-3014.

²³² Bkz. Mevlânâ, **Fihî Mâfih**, 1958, s. 259-260; **Rubailer I-II**, s. 54, b. 257; **Mesnevî**, c. VI, b. 404-406.

bilir ve onun irâde ve kudretinin istediği yönde sonuçlanması için takdirde bulunur. İlahi irâdenin kuşatıcılığı insan irâdesinin mecbur bırakılması veya yok sayılması manasına gelmemektedir. Çünkü kaza ve kader insanın eğilimine göre tecelli eder.²³³ İşte bu yüzden Mevlânâ, kaza ve kadere sığınarak çalışmayı terk etmenin İslâm'ın öngördüğü kader inancıyla bağdaşmadığını vurgular. İnsanların tembelliklerini Allah'a atfederek “*Allah ne dilediyse o oldu*”²³⁴ bahanesine sığınmalarını eleştirerek, dinamik bir kader anlayışı ortaya koyar. Ona göre değiştirebileceğimiz alan içerisinde faaliyette bulunmak, değişmeyen âleme savaş açmak olarak anlaşılmalıdır. Yani çalışıp çabalamak, sebepleri işlemek kaza ve kadere meydan okumak değildir. Zira bizi böyle bir anlayışla yükümlü kılan bizzat kaderin kendisidir.²³⁵ Allah her şeyi bir takım sebeplere vesile kılmıştır. İnsan bu sebepleri yerine getirdiği ölçüde Allah da o sebeplerin sonucunu yaratacaktır.²³⁶

Mevlânâ, insanın fiillerinin hür irâdesi neticesinde meydana geldiğini savunarak cebrîleri eleştirir. Dinî meselelerde cebrîliği savunanların aynı inancı dünyevi işlerde sürdürmediklerini, dünya işlerini maslahatlarına ve çıkarlarına uygun bir şekilde özgürce yerine getirdiklerini hatırlatır. Cebrîlerin yapmayı istemedikleri konularda sorumluluğu Allaha yüklemelerinin, menfaatlerine uygun işlerde ise irâdelerinin olduğunu savunmalarının tutarsızlığına vurgu yapar.²³⁷ Mevlânâ'ya göre insanın irâde sahibi oluşunun en önemli delillerinden biri yaptıklarımızdan sorumlu oluşumuzdur. Allah “*köre teklif yoktur*”²³⁸ buyurmuştur. Bunun anlamı, hiç kimsenin gücünün yetmediği şeyden dolayı sorumlu tutulup, cezalandırılmayacağını vurgulamak içindir.²³⁹ Kur'an-ı Kerim'in baştan sona emir ve nehiylerden ibaret olması, insanın hür irâdesiyle yapabilme kuvvetinden dolayıdır. Mevlânâ bu noktada cebrîlere şu soruları sorar: İnsan bir şeyi yapmaya zorunlu tutulmuş olsaydı, Allah'ın emir ve nehyine muhatap olabilir miydi? Irâdesi olmadığını bildiğin bir taşın neleri

²³³ Murat Serdar, “Mevlânâ'da İrade Hürriyeti” **Bilimname Düşünce Platformu**, Yıl: 9, Sayı: 2, Kayseri, 2011, s. 84.

²³⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 3011.

²³⁵ Mehmet Aydın, “Mevlânâ'da İrade Hürriyeti” **SÜ 2. Milli Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, 3-5 Mayıs 1986**, SÜ Basımevi, Konya, 1987, s. 97.

²³⁶ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 3111-3112, c. VI, b. 4007.

²³⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 635-636.

²³⁸ Nûr 24/61.

²³⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 2970.

yapıp yapmayacaklarını söyler misin? Ölülere veya acizlere bir şeyi niye yaptın ya da yapmadın diye kızabilir misin?²⁴⁰ Allah'tan başkasında ihtiyar yoksa suç işleyene niye kızılıyorsun? Düşmanına karşı neden nefret beslersin? İnsanların suçunu, kusurunu neden görürsün?²⁴¹

Mevlânâ'ya göre hür irâdeyi kabul etmek insana, inkâr etmek ise şeytana ait bir vasıftır. Çünkü şeytan itaat etmemesine gerekçe olarak “*beni sen azdırdın*”²⁴² diyerek mesuliyeti Allah'a yüklemiş, Hz. Âdem ise “*Rabbimiz! Biz nefsimize zulüm ettik*”²⁴³ diyerek yaptığı hatanın sorumluluğunu üstlenmiştir.²⁴⁴ Mevlânâ, doğru ve ahlaki olanın irâde sahibi olarak sorumluluğun kendisine ait olduğunu itiraf eden Hz. Âdem'in tavrı olduğunu belirtir. Ona göre, yükümlülüklerini yok sayıp tüm mesuliyeti Allah'a yüklemek ise şeytanın ve onun yolundan giden kişilerin özelliğidir.²⁴⁵

Mevlânâ cebir ile ihtiyar ayrımını ikna edici şu açıklamayla ortaya koyar: İnsanın iki elinden biri hastalıktan titrese, diğerini de insan kendi isteği ile titretse, bunların ikisinin de hareketi netice itibariyle Hak'tandır. Ancak elin hastalıktan titremesinde mecburiyet varken, insanın titretmesinde ihtiyâr vardır. İnsanın elini titretmesi, isteğini ve irâdesini o yönde kullanmasıyla gerçekleşir. Bu titretme faaliyetinde Allah'ın rolü ise, insanın arzu ettiği sonucun gerçekleşmesine yöneliktir.²⁴⁶

Mevlânâ'ya göre, dilediğini yapabilme kudreti ibadetin huzuru ve lezzetidir. Ona göre gökyüzü de ihtiyarsız dönmekte ancak dönüşüyle sevap ya da günah kazanmamaktadır. Aynı şekilde bütün âlem Allah'ı tesbih etmekte fakat bu zoraki tesbihten bir sevap elde edememektedir. Çünkü sevap ve günah, ihtiyari olarak yapılan eylemlerin sonucudur.²⁴⁷ İnsanın seçim aşamasında tereddüde düşmesinin de özgür irâdeye delil olduğunu düşünen Mevlânâ'ya göre, insanın tereddüde düşmesi

²⁴⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 3026-3032.

²⁴¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 3039-3040.

²⁴² Hicr 15/39.

²⁴³ A'raf 7/23.

²⁴⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 404-406.

²⁴⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1389-1395.

²⁴⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1496-1499.

²⁴⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 3286-3289.

için bir kudretin bulunması gerekir ki kararsızlık, ihtiyar ve irade olmadan açıklanamaz. Aynı şekilde insanın yaptığı kötülüklerden dolayı pişmanlık duyması da irâdesi sayesinde.²⁴⁸

Görüldüğü gibi Mevlânâ'nın insanın hürriyeti problemine yaklaşımı, ne insana hiçbir seçim hakkı tanımayan Cebriye gibi, ne de insanı fiillerinin yaratıcısı kabul edip Allah'ın sıfatlarını sınırlandıran Mu'tezile gibidir. O bu konuda Mâtürîdî gibi kişinin iradesi ve eylemlerinin Allah'ın kudreti ve insanın kudreti olmak üzere bir fiile iki kudretin taallûku ile gerçekleştiğini benimsemiştir.²⁴⁹ İnsanın fiillerinin yaratıcısının Allah olduğunu kabul eden Mevlânâ, Allah'ın küllî irâdesi yanında insanda da cüz'î bir irâdenin mevcudiyetine inanmaktadır. Ona göre kul ister Allah yaratır. Yani yaratma fiili Allah'a, yaratılan şeyin mesuliyeti ise seçme hakkına sahip olan insanın irâdesine mahsustur.²⁵⁰

İnsanı kötülük yapmaya sevk eden amiller nelerdir? Masum insanların kötülüğe maruz kalmasına Allah niçin izin verir? Âlemdeki kötülüklerin sebebi nedir? Deprem, sel gibi afetler ve bunların sebep olduğu sıkıntılar iyi ilâh fikriyle örtüşür mü? Şimdi de Mevlânâ perspektifinden bu sorulara yanıt arayalım.

1.5.2. KÖTÜLÜK PROBLEMİ

İyilik ve güzellikler gibi kötülük ve çirkinlikler de neredeyse her insanın ya doğrudan hayatına ya da en azından gözlem alanına girmektedir. Elem ve ıstıraba neden olan deprem, sel gibi tabiat kaynaklı felaketler ya da şiddet ve eziyet gibi insan menşeli kötülükler az veya çok hemen her insanı etkilemektedir. Tabiat ya da insan kaynaklı olsun acı ve kedere sebep olan bütün bu trajik hadiseler, teolojik açıdan da değerlendirmeye tabi tutulmakta veya sorgulanmaktadır. Âlemdeki kötülüklerin iyi bir Tanrı fikri ile bağdaşmadığı düşüncesi etrafında şekillenen kötülük problemi, geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanoğlunun kafa yorduğu önemli meselelerden biri olmuştur. Irâde ve kudret sahibi iyi bir yaratıcının yönettiği bir evrende kötülüğün anlamı ve yerinin ne olduğu sorusuna, Müslüman bilginler de kayıtsız

²⁴⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V, b. 3024-3025.

²⁴⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 445.

²⁵⁰ Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 1480-1481, c. V, b. 2975-2979, 2982-2985, 3004, 3087-3088.

kalmamış bu konuda çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir.²⁵¹ O halde Mevlânâ'nın konuya yaklaşımına geçmeden önce, kendinden önceki kelâmcılarla benzer ve farklı görüşlerini ortaya koyabilme adına belli başlı kelâmî ekollerin kötülük algısına kısaca temas edelim.

Kötülük problemini insanın hürriyeti bağlamında yorumlayan Mu'tezilî âlimler, hakiki şerri kişinin hür irâdesiyle işlediği kötü bir fiil olarak kabul etmişlerdir. Onlar açısından insan eliyle işlenen kötü fiillerin Allah tarafından irâde edilmemesinin teminatı yalnızca ezeli irâde düşüncesinin inkârıyla, başka bir ifade ile insanın özgürlüğü ile mümkündür. Çünkü insanların kötü eylemlerinin hem irâde edicisi hem de yaratıcısının Allah olması, O'nun noksanlık ifade eden niteliklere sahip olması manasına gelir ki bu mümkün değildir. Mu'tezile, zahiri yönüyle şer olarak algılanan hastalık, musibet, ölüm ve doğal afetlerin ise hakikatte hayra yorumlanabileceğini düşünür. Zira bunlar hikmet, adalet ve imtihan ilkesi gözetilerek yaratılmıştır. O halde bu tür durumlar hakikî manada değil ancak zahirî veya mecazî anlamda şer olarak nitelenebilir.²⁵²

Mâtürîdî düşüncede hastalık, kuraklık, deprem gibi metafiziki ve tabii kötülük meseleleri hikmet penceresinden bakılarak ele alınır. Mâtürîdî'ye göre, Allah'ın yaratmasıyla gerçekleşen fiiller belli bir amaç ve hikmete hizmet etmektedir. Âlemdeki kötülüklerin de insanları tefekküre yöneltmek, imtihan, terbiye gibi birçok hikmetleri olabileceğini düşünen Mâtürîdî, meseleyi Allah'ın hikmete aykırı bir eylemde bulunmayacağı gerçeğinden hareketle değerlendirmek gerektiğini belirtir.²⁵³ Mâtürîdî'ye göre, insanın fiillerinden kaynaklanan ahlaki kötülüğün mesuliyeti cüz'î irâde sahibi olması hasebiyle insana aittir. Çünkü kulun fiilinin Allah tarafından yaratılması, irâdesini o yönde kullanmasının bir sonucudur ve bunda herhangi bir zorlama yoktur.²⁵⁴

²⁵¹ Cafer Sadık Yaran, **Kötülük ve Teodise**, 1. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, ss. 7-11.

²⁵² Bkz. İbrahim Çoşkun, **İlahî Adalet ve Engelli Bireyler**, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 112-113; Emine Ögük, "İslâm Düşüncesinde Şer/Kötülük Probleminin İzahına Katkı Sağlayan Etkili Öğreti: Hikmet", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 1, Tokat, 2015, s. 29.

²⁵³ Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, ss. 421-430.

²⁵⁴ Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, ss. 431-439.

Eş'ârîler'e göre kötülükler üzerine fikir yürütmek anlamsızdır. Çünkü kâinattaki her şey Allah'ındır ve Allah istediği gibi tasarrufta bulunabilir. Yani imtihan gayesi gütmekten ve bir sebebe dayanmadan da Allah kullarına eziyet verebilir.²⁵⁵ Allah'ın hükümleri maksat ve maslahatlara bağlı değildir. Dolayısıyla fiillerinde hikmet aranmaz. Çünkü belli bir amaç ve hikmete binaen bir eylemi gerçekleştirmek, o amaçla eksikliği gidermek demektir. Fiillerinde başka bir vasıtaya bağlı kalan zâtı bakımından eksiktir. Yüce Allah ise tüm noksanlıklardan münezzehtir.²⁵⁶ Eş'ârîler'e göre insanın fiiliyle gerçekleşen ahlaki kötülüklerin yaratıcısı Allah olmasına rağmen sorumluluk kula aittir. Kulun buradaki sorumluluğu, eylemi yapmaya yönelmesi ve fiilin kendi eliyle meydana gelmesiyle gerçekleşir.²⁵⁷

Mevlânâ'ya göre ahlâkî kötülüklerin faili ve sorumlusu insandır. Çünkü Allah, insana diğer canlılarda olmayan akıl gibi bir nimet bahşetmiştir. İnsandaki bu akıl yapılan eylemlerin neticesini kestirebilecek, ahlaki ve gayri ahlaki davranışları değerlendirebilecek kapasitededir.²⁵⁸ Kendisine verilen akıl nimetini doğru kullanamadığından kötü fiiller işleyen insanın, sorumluluğu Allah'a yüklemesi kabul edilebilir bir durum değildir. Burada Allah'ın rolü, insanın özgür irâdesiyle işlediği fiilin sonucunu yaratmaktan ibarettir.²⁵⁹ İnsana düşen, yaptığı kötülüklerin mesuliyetini Allah'a yüklemek yerine kendisinden sadır olan menfi fiillerin nedenlerini araştırmak ve daha büyük kötülüklere sebep olmamak için eksik yönlerini onarmaktır. Ahlaki kötülüklerin temelinde yatan en önemli unsurlardan birinin haset olduğunu düşünen Mevlânâ, hasedin iyi ve güzele giden yolda sarp bir geçit olduğunu vurgular.²⁶⁰ Ona göre haset, aşağılıkların da aşağısında olan bir haslettir ki, başta şeytan olmak üzere tüm kötülerin ortak vasıflarındandır.²⁶¹ Ahlaki kötülüğün sebepleri arasında hırs,²⁶² kibir ve gururu²⁶³ da sayan Mevlânâ, insanın

²⁵⁵ Ebû'l-Hasen el-Eş'ârî, **Dinin İnanç İlkeleri**, Çev. Mustafa Çevik, 1. Baskı, İlahiyât Yayınları, Ankara, 2005, ss. 69-72.

²⁵⁶ Bkz. Fetki Kerim Kazanç, "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", **Kelâm Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 1, 2008, s. 93; Çoşkun, **İlahî Adalet ve Engelli Bireyler**, s. 123.

²⁵⁷ Semerkandî, **İslâm İnanç İlkeleri**, s. 74.

²⁵⁸ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 1540, c. VI, b. 2966-2967.

²⁵⁹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1480-1481, c. V, b. 3039-3040.

²⁶⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 430-435.

²⁶¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 805-809.

²⁶² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 2739.

gönlüne yerleşen bu ahlaki hastalıkların kötülük olarak fiiliyata çıktığını belirtir. Dahası bu manevi hastalıklardan kurtulmayı başaramayan insan bir müddet sonra kötülükleri sıradanlaştıracak, işlediği kötü fiillere duyarsız hale gelecektir.²⁶⁴

Metafizîki ve tabii kötülükler konusunda daha çok iyimser bir tavır sergileyen Mevlânâ'ya göre Allah, rahmeti gazabını aşmış,²⁶⁵ kâr ummaksızın kullarına veren²⁶⁶ iyilik ve ihsan sahibi bir ilâhtır. O, Allah'ın lütf ve ihsanının tabiatın her köşesinde kendini gösterdiğini,²⁶⁷ âlemdeki tüm varlıkların kendi dilleriyle iyilik sahibi Rabbe secde ettiklerini vurgular.²⁶⁸ Ona göre, bütün yarattıklarını insanın hizmetine veren ve onu ilimle yücelten²⁶⁹ Allah elbette iyidir. Allah'ın ihsan ve iyiliğinin bu âlemi kuşattığı gibi, kat be kat fazlasıyla ahirette karşımıza çıkacağını düşünen Mevlânâ, inanan insan için *Cennet* vaadinin bile iyilik olarak yeteceği kanaatindedir.²⁷⁰

Mevlânâ'ya göre âlemde asıl olan iyiliktir; kötülükle ilgili algı ve hükümlerimizin çoğu ise nisbîdir. İyi ve kötü gibi değer yargılarının birçoğu zamana, şarta ve kişisel ihtiyaçlara göre değişebilir. Hoşlanılmayan her şeyi kötü olarak nitelendirmemek gerektiğini düşünen Mevlânâ, bazılarında zehir olanın bir başkasına panzehir olabileceğini şöyle ifade eder: *"Âlemde hiçbir zehir yahut şeker yoktur ki birine ayak, öbürüne ayakkabı olmasın! Evet.. birine ayak olur, öbürüne bukağı. Birisine zehirdir, öbürüne şeker gibi tatlı! Yılanın zehri yılanı hayattır, insanaysa ölüm! Deniz mahlûklarına deniz, bağı, bahçe gibidir. Fakat karada yaşayanlara ölümdür, dağdır!"*²⁷¹

Bununla birlikte kötülüğün realitesini de inkâr etmeyen Mevlânâ, metafizîki ve tabii kötülüklerin varlığını kabul eder. Bu tür kötülüklerin yaratıcısı Allah'tır; ancak bunlar sebepsiz değildir. O, ilâhî irâdenin tam manasıyla kuşatılamayacağı, bizim şer olarak algıladığımız şeylerin Allah nezdinde bir anlam taşıdığı ve bir

²⁶³ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 3122, c. III, b. 166-169.

²⁶⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 1236, 1244.

²⁶⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 3743.

²⁶⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 3352.

²⁶⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 1094-1095.

²⁶⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 5059.

²⁶⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1012.

²⁷⁰ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 3559-3560, c. II, b. 3106.

²⁷¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 66-69.

amaca hizmet ettiği kanaatindedir.²⁷² “*Cenabı Hak gazap veya hilim ne yaratmışsa hiç biri batıl değildir*”²⁷³ diyen Mevlânâ, bu âlemde iyi ya da kötü, güzel veya çirkin ne varsa hepsinin bir sebep için yaratıldığı fikrindedir.

Başlangıçta olumsuz görünen birçok hadisenin umulmadık hayırlarla sonuçlandığını vurgulayan Mevlânâ’ya göre, bazı kötülükler çok daha büyük iyilikler için gereklidir. Bu durumu; “*Anaları doğum ağrısı tutmasa çocuk doğmağa hiçbir yol bulamaz*”²⁷⁴ diyerek dile getiren Mevlânâ, sonucundaki güzellikleri tatmak için bazı acılara katlanmak gerektiğini düşünür.²⁷⁵ Ona göre şer gibi görünen çoğu şey, nihaî iyiliğimiz için katlanmamız gereken tedaviler gibidir.²⁷⁶ O halde kötülüklerin sebep olduğu ıstıraplardan kurtulmak için, her türlü cefanın Allah’ın hikmetine matuf olarak gerçekleştiği unutulmamalıdır.²⁷⁷

Bazı kötülükleri insanın islahı için gerekli gören Mevlânâ, dünyada zulümleriyle tanınanların başlarına gelen musibetleri Allah’ın adaleti ile açıklar. Ona göre, herkesin layık olduğu şeyi bulması adaletin gereğidir. Bu yüzden bazı kötülükler, zulme ve suça karşılık olarak dünyadaki adaletin tecellisidir.²⁷⁸ Her suçun elbette bir karşılığı olacağını belirten Mevlânâ, “*kötüye, daha kötü ceza verilmesi adalettendir*”²⁷⁹ diyerek bu konudaki kanaatini ortaya koyar.

Öte yandan Mevlânâ, mü‘minin maruz kaldığı metafizîki ve tabii kötülükleri kulun samimiyetini ölçen imtihan vesileleri olarak görür.²⁸⁰ Bu yüzden o, iradesi olanın imtihana tabi tutulacağını,²⁸¹ mihnet ve meşakkatten geçmeden hiçbir hayrın elde edilemeyeceğini çünkü cennetin çevresinin hoşlanılmayan şeylerle dolu olduğunu belirtir.²⁸² Ona göre kul, Allah’ın emriyle başına gelen gam ve keder

²⁷² Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V, b. 1548-1549, c. VI, b. 2597.

²⁷³ Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerîf*, s. 731, b. 2622.

²⁷⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, b. 2518.

²⁷⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 3002-3007.

²⁷⁶ Altıntaş, *Mevlâna’da Gönül Kelâmı*, s. 103.

²⁷⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 2466-2476.

²⁷⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V, b. 3985-3989.

²⁷⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 1310.

²⁸⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. VI, b. 508-509.

²⁸¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V, b. 625.

²⁸² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V, b. 164.

karşısındaki tutumuyla ıstırapları mutluluğa çevirebilir.²⁸³ “...*takdir neticesi olarak sen de kahırlara uğrarsan eseflenme..*”²⁸⁴ diyen Mevlânâ, tüm bu zorlukların insanın olgunlaşması ve imtihan için gerekli olduğu fikrindedir.²⁸⁵ Ayrıca o, “*Hasta olduğun zaman Hakk’ı anar, istiğfar edersin*”²⁸⁶ diyerek, derdin insanı daha çok Allah’a yaklaştırdığına ve kendisinden haberdar olma hasleti kazandırdığına dikkat çeker. Ona göre, Allah’tan gelen her türlü eziyet ve cefa kulu Hakk’a yönelttiği için bunlardan yakınmak yerine, bolluk ve refah sebebiyle O’ndan alıkoyan nimetlerden şikâyet edilmesi gerekir.²⁸⁷

Mevlânâ’ya göre evrendeki bin bir kötülük karşısında insana düşen, kötülüklerle karşı mücadele etmek, dövüldükçe okları daha çok sertleşen porsuk gibi kuvvetli olmaktır. Bu noktada peygamberleri örnek gösteren Mevlânâ, onların çektiği zahmet ve meşakkatin bütün cihan halkından daha fazla olduğunu hatırlatır.²⁸⁸

Özetle söylemek gerekirse Mevlânâ, metafizîki ve tabii kötülükler konusunda hikmet, imtihan, terbiye ve adalet eksenli yorumları ile Mu’tezile ve Mâtürîdiler’e yakın görüşler ileri sürer. Ahlaki kötülükler konusunda ise Mâtürîdî gibi düşünen Mevlânâ, bu kötülüklerin sebebinin ve sorumlusunun kulun kendisi olduğu kanaatindedir. İnsan eliyle gerçekleşen bu kötülüklerin yaratıcısı Allah’tır fakat bir şeyi yaratmakla murat etmek farklı şeylerdir. Allah kulun kötü fiillerinden razı olmasa da, özgür irâde dilediğini yapabilme hürriyetini gerektirir. Dolayısıyla Allah’ın bu tür kötü fiilleri yaratması, insanın irâdesini o yönde kullanmasının sonucudur.²⁸⁹

Mevlânâ’nın Allah tasavvuru etrafında gelişen problemlere dair fikirleri ve çözüm önerileri çerçevesinde bölümün başından buraya kadar olan kısımda temas ettiğimiz konuların, onun ulûhiyet anlayışını ortaya çıkardığını düşünüyoruz. Şimdi de Mevlânâ’nın Allah ile insan arasındaki iletişimi sağlayan peygamberlik

²⁸³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 836-837.

²⁸⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 4169.

²⁸⁵ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b.232-233, c. IV, b. 3025-3027.

²⁸⁶ Mevlânâ, **Mesnevî-i Şerîf**, s. 60, b. 653.

²⁸⁷ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 91-94, c. VI, b. 1584-1586.

²⁸⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 97-100.

²⁸⁹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 1367-1371, c. V, b. 3111-3112.

müessesesine bakışını ve bu inanç etrafındaki tartışmalara yaklaşımını inceleyerek onun nübüvvet anlayışını ortaya koymak istiyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN NÜBÜVVET ANLAYIŞI

2.1. NÜBÜVVETİN MAHİYETİ VE ÖZELLİKLERİ

Sözlükte *bilinmeyi haber vermek* manasındaki نَبَأ (neb') kökünün mastar ismi olan nübüvvet¹ terim olarak, “Allah ile insanlar arasında dünya ve ahiretle ilgili ihtiyaçların giderilmesi amacıyla yapılan elçilik görevi”² şeklinde tanımlanır. Dini kültürümüzde nübüvvet ve nebî yerine Farsça asıllı *peygamber* ve *peygamberlik* kavramlarının kullanımı daha çok yaygınlaşmıştır.³ *Risâlet* terimi de nübüvvet ve peygamberlik kavramlarıyla eş anlamlı kabul edilir ve Allah'ın elçi olarak görevlendirdiği kişiyi tanımlamada peygamber ve nebî kelimeleriyle birlikte *resul* tabiri de kullanılır.⁴

İslâm inancına göre dinin kaynağı vahiy ve nübüvvettir.⁵ Bu açıdan nübüvvet, İslâm'ın en önemli iman esaslarından birini hatta bir bakıma en önemlisini oluşturur. Çünkü Allah yaratılıştan itibaren kendisini, tevhidi, hedef ve maksadının ne olduğunu peygamberler aracılığı ile insanlara bildirmiştir. Beşeriyet Allah'a lâyık olduğu şekliyle ibadet etmeyi, maddî-manevî ihtiyaçlarını tanzim eden ahkâm ve kanunları peygamberlerin irşadıyla öğrenmiştir.⁶

İlk kelâm kitaplarında nübüvvet konusuna çok fazla temas edilmezken, daha sonra iç ve dış amillerin etkisiyle çeşitli ekollerce nübüvvete dair farklı yaklaşımların ortaya çıktığı görülür.⁷ O halde şimdi ilk bölümde uyguladığımız metot çerçevesinde ekollerin konumuzla ilgili görüşlerine kısaca değinerek, Mevlânâ'nın genel anlamda nübüvvete bakışını ortaya koymaya çalışalım.

Nübüvvet Allah'ın bir lütfu olarak dilediği kimseleri seçip görevlendirmesiyle mi gerçekleşir? Yoksa kişinin ilâhî emirlere titizlikle uymak

¹ İsfehani, **Müfredat**, “NBE” md., s. 1030.

² Topaloğlu, Çelebi, **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, “Nübüvvet” md., s. 251.

³ Bkz. Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi, **İslâm'da İman Esasları**, 3. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2017, s. 298; Topaloğlu, Çelebi, **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, “Nübüvvet” md., s. 251.

⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, **DİA**, c. XXXIII, s. 279, İstanbul, 2007.

⁵ A. Hamdi Akseki, **İslâm Dîni**, 20. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, ty., s. 11.

⁶ Akseki, **İslâm Dîni**, s. 13.

⁷ Bkz. Gölcük, Toprak, **Kelam**, s. 299-300.

suretiyle gösterdiği çaba ve gayretin sonucunda ulaştığı bir makam mıdır? Eş'ârî ve Mâtürîdîler ile Mu'tezile âlimlerin geneli nübüvvetin vehbî, yani Allah vergisi olduğu konusunda hemfikirdirler.⁸ Şia ve mutasavvıflar içerisindeki genel anlayış da nübüvvetin, Allah'ın seçtiği kulların ilâhî bir vazifeyle mükellef kılmasıyla gerçekleştiği yönündedir.⁹ İslâm filozofları ise nübüvvetin, metafizik âlemle bağlantı kurmaya imkân sağlayan şahsi niteliklerle ilişkili olduğunu iddia ederek peygamberliğin kesbî olduğunu savunmuşlardır.¹⁰

Kur'an'ın bildirdiğine göre peygamberler insanlar arasından gönderilmiştir.¹¹ Peygamberlerin Allah'tan vahiy almaları beşeriyet vasıflarını ortadan kaldırmaz; her insan gibi onlar da doğar, yaşar ve ölür. Özellikle peygamberlerin insan cinsinden gönderilmesi ve beşeri özellikler taşıması noktasında yoğunlaşan tartışmaların başında peygamberlerin ismet sıfatı gelir. Buna göre peygamberlerin nübüvvetten önce veya sonra günah işleyip işleyemeyeceği konusunda kelâmcılar tarafından farklı fikirler ortaya atılmıştır.

Mâtürîdîler'e göre peygamberler, peygamberliklerinden önce ya da sonra büyük ve küçük günah işlemezler, ancak zelle türünden küçük hatalar yapabilirler.¹² Nitekim Peygamber'imiz nadir de olsa kendi inisiyatifi ile gerçekleştirdiği bazı fiillerden ötürü Allah tarafından ikaz edilmiştir.¹³ Eş'ârîler'e göre peygamberlerin nübüvvetten önce günah işlemeleri mümkündür. Fakat peygamberlik makamından sonra günah işlediklerine dair her hangi bir nas yoktur. Dolayısıyla peygamberlerde bulunan ismet sıfatı nübüvvetten sonrasını ifade eder.¹⁴ Peygamberlerin ismetini tam ve mükemmel gören Şia ve Mu'tezile, nübüvvetten önce veya sonra peygamberlerin

⁸ Salih Sabri Yavuz, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, ty., s. 20-21.

⁹ Bkz. Cağfer Karadağ, "Tasavvufta Peygamberlik Tasavvuru" **İslâm'da Peygamber İnancı**, Ed. İbrahim Çoşkun, 1. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2009 s. 243; Ethem Ruhi Fırlı, **İmâmiye Şiası**, 1. Baskı, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1984, s. 205.

¹⁰ Bkz. İbn Haldun, **Mukaddime I**, Haz. Süleyman Uludağ, göz. geç. 5. Baskı, Dergah yayınları, İstanbul, 2007, s. 294; Yavuz, "Nübüvvet", s. 281.

¹¹ Bkz. Kehf, 18/110; Fussilet 41/6; İsrâ 17/90-95.

¹² Bkz. Ebu'l Berekât en- Neseî, **İslâm İncasının Ana Umdeleri**, Çev. Temel Yeşilyurt, 1. Baskı, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2000, s. 52; Nuri Tuğlu, **Mâtürîdîlik ve Hadîs**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016, s. 389.

¹³ Gürbüz Mızrak, **Mâtürîdîlik**, 2. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2017, s. 55.

¹⁴ Yavuz, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, s. 80.

günah işlemelerini mümkün görmezken,¹⁵ Hariciler peygamberlerin zatları itibariyle hata ve günaha müsait oldukları yönünde görüş belirtir.¹⁶

Mevlânâ'ya göre insan çalışmakla yüksek mertebelere erişebilir, birçok makamı elde edebilir. Ancak ulaşabileceği makam ve mertebeler arasında nübüvvet yoktur. Çünkü nübüvvet Allah tarafından seçilmiş olmayı gerektirir. Allah nübüvvet kimlerin layık olduğunu en iyi bildiği için, bu büyük rütbeyi zamanına göre kendi seçtiği kimselerden dilediğine verir.¹⁷

Kur'an-ı Kerim'de de bildirildiği üzere peygamberlerin insan cinsinden gönderildiğini belirten Mevlânâ,¹⁸ bu durumu davetin tesirli olması hikmetine dayandırır. Bu noktada *“kılavuzsuz yola düşene iki günlük yol, yüz yıllık yol olur”*¹⁹ diyerek, insanlara rehberlik eden peygamberlerin etkili olabilmesindeki ilk şartın cinsiyet olduğuna dikkat çeker. Ona göre, *“peygamberler cinslerinden olan insanları kurtarmak için insan cinsinden gönderildiler.. Çünkü aynı cinsten oluşun, şaşılacak bir çekiş gücü vardır.”*²⁰ Dolayısıyla peygamberlerin toplumlarıyla sağlıklı bir iletişim kurabilmeleri ve ilâhî mesajı hayat pratiğinde gösterebilmeleri için insan olması gerekir.

Peygamberlerin insan olmasından hareketle günahsız olamayacağı, aksi takdirde peygamberlerle melekler arasında bir ayrımın imkânsız hale geleceği düşüncesi Mevlânâ'yı oldukça rahatsız etmektedir. Ona göre, peygamberlerin beşeri vasıfları onlar açısından bir eksiklik teşkil etmez; aynı zamanda onlar suretlerine ve cinslerine bakarak diğer insanlarla aynı kategoride değerlendirilemez. Çünkü görünüş itibarıyla diğer insanlarla aynı surette olan peygamber mana bakımından onlardan farklıdır. Bu durumu *“herşey suret demek olsaydı Ahmed'le Ebu cehil müsavi olurdu”*²¹ diyerek açıklayan Mevlânâ'ya göre, *“peygamberler, ruhlar ve*

¹⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, **Tarih boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîlik**, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1987, s. 276; Hasan Karakaya, **Peygamberlere İman, Mucize ve Kerâmet**, 1. Baskı, Nebvî Hayat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 30.

¹⁶ Gölcük, Toprak, **Kelam**, s. 333.

¹⁷ Mevlânâ, **Fîhi Mâ-fih**, 2017, s. 122.

¹⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 3659, c. V, b. 1323.

¹⁹ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. III, b. 588.

²⁰ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. IV, b. 2669, 2671.

²¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1019.

*melekler gibi saf ve masumdurlar.*²² Onlar bedenen insan olsalar da, Allah'ın emriyle, vahiyle hareket etmeleri yönüyle diğerlerinden farklıdır.²³

Bununla birlikte Mevlânâ, nübüvvetin yükümlülükleri ortadan kaldırmadığı gibi bela ve sıkıntılara maruz kalmayı da engellemediği kanaatindedir. Ona göre, nübüvvet en güç vazifelerden biridir ve ilâhî davetin resmî elçileri olan peygamberler küçüklüklerinden itibaren Allah tarafından bu zorluğa hazırlanmışlardır. Bu itibarla o, peygamberlerin nübüvvetten önce birçok zahmete katlandığını, bu durumun nübüvvetten sonra da artarak devam ettiğini belirtir.²⁴ Ona göre peygamberler, dünyada yasayan bütün insanlardan daha fazla ıstırap ve belalara katlanmışlardır.²⁵ Yalnız başlarına başladıkları mücadelelerinde davetlerine engel olmaya çalışan kişilerin zulümleri yanında,²⁶ en yakınlarının bile sert muhalefetlerine maruz kalmışlardır.²⁷ Ayrıca tüm insanlar gibi peygamberlerin de nefis taşıdığına dikkat çeken Mevlânâ, “*nebiler kendilerini mücahededen alıkoymazlar. İlk mücahedeleri nefislerini öldürmek, arzu ve şehvetlerini terk etmektir. Bu büyük bir savaştır.*”²⁸ der. Ona göre, nübüvvet sorumlulukları ortadan kaldırmayacağı gibi Allah'ın azabından korkmayı da engellemez.²⁹ Peygamberler kendi tercihlerini kullandıkları zaman hatalar yapabilirler.³⁰ Ancak onların hataları insanların günahlarıyla bir tutulamaz. Yaptıkları hatalardan sonra pişmanlıklarını Allah'a arz eden peygamberler,³¹ bir yandan nefislerini terbiye ederek Allah'a layıkıyla kul olmuşlar, diğer yandan nübüvvet vazifesinin sorumluluklarını noksansız şekilde yerine getirmişlerdir. Bu yönüyle onlar, kötülüğe temayülü olmadan Allah'ın emirlerini yerine getiren meleklerden bile üstündürler.³²

Mevlânâ'ya göre nübüvvet, doğrudan doğruya vahye dayandığı için vahiy olmadan nübüvvetin varlığından söz edilemez. Tıpkı çayır ve çimenlerin yeşermek

²² Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. III-IV, s. 575, b. 2697.

²³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 3777.

²⁴ Bkz. Dilâver Gürer, “Mesnevî’de ‘Peygamber’ Kavramı ve Peygamberler”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 14, Ankara, 2005, s. 112.

²⁵ Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. III-IV, s. 388, b. 100.

²⁶ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2009, c. VI, b. 2150.

²⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 1309-1312.

²⁸ Mevlânâ, **Fîhi Mâ-fih**, 1958, s. 174.

²⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 3896-3898.

³⁰ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1249, c. V, b. 2650-2653.

³¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1489.

³² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 3329-3333.

için yağmura muhtaç olduğu gibi, nübüvvet için Allah'ın vahyine ihtiyaç vardır.³³ Allah'ın peygamberle iletişim şekli olan vahiy, seçilmiş özel kullara inen ilâhî bir bilgidir.³⁴ Ona göre, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar mü'minlerle Allah arasında bir aracı olan peygamberlere³⁵ inen vahiy mana itibariyle aynıdır. Buna göre, zaman ve mekân olarak farklı dönemlere, farklı insanlara hitap etseler de bütün peygamberler aynı kaynaktan beslenmektedir.³⁶ Emredilen ibadetlerin şekilleri haricinde mesajlarında bir farklılık yoktur. Hepsi de kendilerine has irşad metodu³⁷ ve gönderildikleri milletlerin lisanıyla³⁸ tevhid dinine, bir olan Allah'a kulluğa çağırılmışlardır.³⁹ Bu yüzden ilâhî vahye muhatap olan tüm peygamberlere iman şarttır. Çünkü *“bütün peygamberler birbirlerini tanır, ikrar eder ve birbirlerinin gerçekliğine şahitlik ederler. Birini yalanlamak, hepsini yalanlamak demektir. Peygamberlerin beden evlerinden parlayan ışık gerçekte tek bir ışıktır ve bir tek güneşten vurmaktadır. O ışıklardan muayyen eve vuran bir tek ışığı öbürlerine zıt görerek inkâr etmek, hepsini inkâr etmek gibidir.”*⁴⁰

Peygamberlerin her şart ve durumda Allah'ın kendilerine vahyettiği emir ve nehiyleri insanlara bildirmekle mükellef olduğunu belirten Mevlânâ, nübüvvetin en önemli vasıflarından birinin tebliğ olduğuna dikkat çeker.⁴¹ Ona göre peygamberler, ümitlerini kaybetmeden, kendilerine muhalefet edenlerden çekinmeden kararlı bir şekilde tebliğlerine devam ederler. O bu durumu Nuh peygamber örneğinden bir beytinde şöyle ifade eder: *“Nuh, tam dokuz yüz yıl kavmini davet edip durdu. Her an da kavminin inkârı arttı. Fakat o söylemeden vazgeçti mi? Hiç sükût mağarasına çekilmeye kalkıştı mı?”*⁴²

Bu noktada peygamberleri hekimlere, hitap ettikleri kitleleri ise tedaviye muhtaç hastalara benzeten Mevlânâ, doktorların vücudun sıhhati için çaba sarf ettiği

³³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 1338.

³⁴ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâ-fih**, 1958, s. 46, 204; **Mesnevî**, c. I, b. 1104, 2539,3229-3232,3449, c. III, b. 1390, c. VI, b. 4668-4670.

³⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2979.

³⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 678-680, c. III, b. 2124, 2539.

³⁷ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. I, b. 3098.

³⁸ Mevlânâ, **Fîhi Mâ-fih**, 1958, s. 109.

³⁹ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâ-fih**, 1958, s. 100; **Mesnevî**, c. I, b. 1002.

⁴⁰ Mevlânâ, **Mektuplar**, s. 104-105.

⁴¹ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâ-fih**, 1958, s. 88, 107; **Mesnevî**, c. IV, b. 3584.

⁴² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 10-11.

gibi, peygamberlerin de gönüllerin şifası, ahlâk ve amellerin düzeltilmesi için gayret sarf ettiğini belirtir.⁴³ Ancak bütün çaba ve emeğe rağmen davetlerinin kabul edilip edilmemesi peygamberlerin sorumluluğunda değildir. Çünkü hidayete erdirmeye gücü yalnızca Allah'ındır.⁴⁴

Peygamberlerin tebliğ ettiklerinin Allah tarafından kendilerine emredilenlerden başkası olmadığını belirten Mevlânâ,⁴⁵ onların sözlerini ayna ve teraziye benzetir.⁴⁶ Buna göre, ayna ve terazi nasıl gerçekleri olduğu gibi gösterirse, vahyin kontrolünde konuşan peygamberlerin sözleri de öyledir. Ayrıca onlar tamamıyla doğru sözlü olduğu gibi, ayran içindeki yağı ayıran yayık misali insanların yalan ve doğrularını ayırt etme kabiliyetine de sahiptirler.⁴⁷

Mevlânâ'ya göre peygamberler; bu dünyada Allah'ın adalet terazisi,⁴⁸ zekâ, fetânet⁴⁹ ve cesaret sahibi,⁵⁰ iyiyi ve güzeli tavsiye eden Hak âşıklarıdır. Onlar hayatları pahasına da olsa başta ilâhî emanet, din ve şeriat ahkâmı olmak üzere dost veya düşmanlarından kendilerine tevdi edilen maddi ve manevi emanetleri muhafaza etmişlerdir.⁵¹ Bir yeri aydınlatan çok sayıda kandilin aynı ışığı saçması gibi bütün peygamberler tevhidi, kulluğu yani aynı ilâhî değer yargılarını anlatmışlardır.⁵²

Neticede Mevlânâ, ilk peygamber Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar binlerce peygamber gönderildiğini belirtmiş,⁵³ Kur'an'da adı geçen hemen her peygambere bir şekilde eserlerinde temas etmiştir. Bu başlıkta incelediğimiz; peygamberin sıfatları, görevleri, üstün insan olmaları, vahye muhatap olmaları gibi konularda, kendine has uslusuyla ifade ettiği düşünceleri genel anlayışla örtüşmektedir. Onun, nübüvvet kurumunun varlığı ve Allah'ın peygamberler göndermesi noktasında en ufak bir şüphesi yoktur.

⁴³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 2700-2704.

⁴⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 2930, c. IV, b.1670-1671, c. VI, b. 845.

⁴⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 3659, c. VI, b.1602.

⁴⁶ Mehmet Akif Bilici, **Mevlânâ'nın Peygamberlik Anlayışı**, 1. Baskı, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 105.

⁴⁷ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 3330-3041.

⁴⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 2091.

⁴⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1457-1459.

⁵⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 4141-4143.

⁵¹ Kâmil Yaylalı, **Mevlânâ'da İnanç Sistemi**, 3. Baskı, Şems Yayınevi, Konya, 1987, s. 240.

⁵² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 678-679.

⁵³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 90.

Peki, Allah niçin peygamberler göndermiştir? Akıl, onların getirdikleri esasları anlayacak kapasitede değilse, peygamber göndermek Allah için bir zorunluluk mudur? O halde şimdi İslâm düşüncesinde ve Mevlânâ'da bu soruların cevaplarını arayalım.

2.2. NÜBÜVVETİN GEREKLİLİĞİ

Nübüvvet, İslâm düşüncesinde zarûrât-ı diniyyeden kabul edilmiş, aşırı fırkalar haricinde peygamberlik kurumunun mevcudiyeti hususunda her hangi bir ihtilaf söz konusu olmamıştır. Fakat nübüvvetin izahı yapılırken detaylara inildiğinde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Allah'ın peygamber göndermesinin vacip mi yoksa mümkün mü olduğu konusu en çok tartışılanlar arasındadır. Ekollerin bu meseledeki görüşleri, hüsün-kubuh ve salâh-aslah problemiyle yakından ilgilidir.⁵⁴

Mu'tezile'ye göre, bir şeyin iyi(hüsün) ya da kötü(kubuh) olduğunu aklî olgunluğa erişmiş her insan bizatihi anlayabilir. Buna göre vahiy ve nübüvvet olmasa bile beşer akli din ve şeriatı idrâk etmekle mükelleftir.⁵⁵ Ancak aklın peygamberlerin getirdiklerini bilecek kapasitesi olmasına rağmen, Allah'ın peygamber göndermesi zarûrîdir. Çünkü O'nun bütün fiillerinde bir sebep ve hikmet vardır. Allah'ın hikmeti, kulları için en iyiyi en faydalı olanı (salâh-aslah) yapmasını gerektirir. Peygamberlerin gönderilmesinde de insanın menfaati bulunduğuna göre bunun gereğini yapmak Allah'a vaciptir.⁵⁶

Mu'tezile'nin konu hakkındaki düşüncelerine iştirak eden Şia, Allah'ın peygamber göndermesini vacip bir lütuf olarak kabul eder.⁵⁷

Mâtürîdîler'e göre akıl, Allah'ın varlığı, iyi ve kötüyü nübüvvet olmasa da bilebilir. Ancak ibadetlerin nasıl yapılacağı ve diğer dini hükümleri bilmenin yolu peygamberlerin bildirmesiyledir.⁵⁸ Allah'ın fiillerinin hikmete binaen gerçekleştiği

⁵⁴ Bkz. Yavuz, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, s. 60.

⁵⁵ Bkz. Avni İlhan, A. Vehbi Ecer, Mustafa Öz, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, Akyol Neşriyat, İzmir, 1977, ss. 109-110; Işık, **Mutezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, s. 77.

⁵⁶ Bkz. Işık, **Mutezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, s. 78; Akseki, **İslâm Dînî**, ss. 11-12.

⁵⁷ Gölcük, Toprak, **Kelam**, s. 318.

⁵⁸ Bkz. Neseî, **İslâm İnanıcının Ana Umdeleri**, s. 49; Kemal Işık, **Maturîdî'nin Kelam Sisteminde İmân Allah ve Peygamberlik Anlayışı**, Fütüvvet Yayınları, Ankara, 1980, s. 103; Tuğlu, **Mâtürîdîlik ve Hadîs**, s. 388.

noktasında Mu'tezile ile birleşen Mâtürîdîler, Mu'tezile'nin Allah'ın kul için en iyiyi yaratmak zorunda olduğu fikrini eleştirmekte ve Allah hakkında *vücub* kavramını kullanmamaktadırlar. Çünkü *peygamber göndermek Allah'a vaciptir* demek O'nun özgürlüğüne müdahil olmaktır. En başta dini hususlar olmak üzere insanların bazı şeyleri bilme konusunda peygamberlere ihtiyacı olduğu için nübüvvet müessesesi lüzumludur. Buna binaen bütün fiilleri bir hikmete göre cereyan eden yüce Allah mecburiyetten değil, rahmeti ve lütfu gereği peygamberler göndermiştir.⁵⁹ Mâtürîdî bütün bunlara ilâveten, peygamber gönderilmesinin lüzumu ve hikmetine dair birçok aklî ve nakli delil zikretmektedir.⁶⁰

Eş'ârîler'e göre ise, iyi veya kötü akılla değil şeriatın bildirmesiyle bilinir. Çünkü eşyanın tabiatında iyilik veya kötülüğe dalalet eden hiçbir şey yoktur. Allah bir şeyi emretmişse iyidir, yasaklamışsa kötüdür. Buna göre insan, ancak peygamberden sonra iyiyi-kötüyü bilebilir ve sorumlu olabilir. Onlara göre nübüvvet bir çok maslahatı ihtiva etmesi bakımından aklen mümkün olan ilâhî bir lütuftur. Ancak kudreti mutlak olan Cenâb-ı Hak hiç bir surette hiçbir şeyi yapmaya zorunlu olmadığı gibi, insanların faydasını gözeterek peygamber göndermeye de mecbur değildir.⁶¹

Mevlânâ dünya işlerindeki ehemmiyetine binaen akla dikkat çekmesine rağmen⁶² din ve şeriat alanında aklın yetersiz olduğunu, hakiki bilginin ancak vahiy ve nübüvvetle mümkün olacağını belirtir.⁶³ O, aklın bilebileceği gerçekler ile peygamberlerin bildirdiği gerçekler arasındaki farkın anlaşılması için bilgiyi iki kısma ayırır. Birincisi, insanın duyuları ve akıyla bir fikre sahip olduğu ve iyi-kötü şeklinde yargıda bulunduğu bilgidir. Bu tür bilgi, duyuların insanı yanıltması veya vehim ve nefsin akıl üzerinde etkin rol oynamasıyla yanlış sonuca ulaştırabilir.⁶⁴ Buna karşılıklı vahiy yoluyla peygamberlerin aktardığı hakiki bilgi, eşyanın zahirde görünüşüne takılıp kalmadan özüne giden yolu gösterir. Bu bağlamda peygamberler

⁵⁹ Bkz. Sıddık Korkmaz, **İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 21; Bekir Topaloğlu, "Ebû Mansûr el-Matürîdî'nin Kelami Görüşleri", **İmam Maturîdî ve Maturîdîlik**, Haz. Sönmez Kutlu, 1. Baskı, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003, s. 189.

⁶⁰ Bkz. Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, ss. 350-363.

⁶¹ Bkz. Özgen, **Eş'arî ve Mâtürîdî Mezhepleri Arasındaki Görüş Farkları**, ss. 35-36.

⁶² Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 1876-1877, c. V, b.454-455.

⁶³ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1066-1067, 3449.

⁶⁴ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2301-2303, c. V, b. 1764.

eşyanın sadece duylara ve akla bakan yönünü değil, Hakka bakan gerçek yönünü gösterirler.⁶⁵ Zaten peygamberlerin gönderiliş amacı insanları Allah'ın rızasına, iyiye ve güzele ulaştırmaktır.⁶⁶ Tarihte birçok örneği olduğu üzere insanlar, peygamberlere tâbi olmaksızın kendi akıllarınca dinî konularda bilgi edinmeye çalışmışlar fakat sonucunda hata ve dalâlete düşmüşlerdir.⁶⁷ Eğer akıl kendi başına hakikati idrâk edebilseydi Allah peygamberler yollamazdı:

*“Her fuzuli kişi, Allah'ın fazlına, ihsanına erişebilseydi Allah bunca peygamber yollar mıydı? Cüz'i akıl, şimşek ve aydınlık gibidir. Şimşegin verdiği aydınlıkla vahye erişebilir misin hiç?”*⁶⁸

Mevlânâ, insanların doğru istikamette ilerlemesi ve ahiret saadeti için nübüvveti gerekli görmesine rağmen bunun Allah için mecburiyet ifade etmeyeceği kanaatindedir. Ona göre nübüvvet, her ne kadar insanın faydasına da olsa Allah bu hususu gözetmeme irade ve hürriyetine sahiptir. Ancak O'nun bütün fiilleri bir amaç ve gaye üzerine, hikmete matuf olarak gerçekleşir.⁶⁹ Bu açıdan yüce Allah kendi menfaati icabı ya da zorunluluktan değil, insanların saadete ulaşması gayesiyle hikmetinin ve yüceliğinin göstergesi olarak peygamberler göndermiştir. Mevlânâ bu durumu şöyle anlatır:

*“Allah peygamberleri, kendi ihtiyacı olduğu için değil; lütfundan, kereminden, büyüklüğü icabı halka doğru yolu gösterebilir, kurtuluşu haber versinler diye göndermiştir.”*⁷⁰

Mevlânâ'ya göre insan akli, Allah'ın fiillerindeki nihayetsiz hikmetleri tümüyle kavrayamasa da bir kısmını idrâk etmekten aciz değildir.⁷¹ Bu itibarla o, peygamberlerin gönderilişinde bilemeyeceğimiz birçok ilâhî lütfun yanında aklımıza ve gönlümüze hitap eden faydalar bulunduğuna dikkat çekerek, nübüvvetin gerekliliği ve hikmetleri noktasında izahlar yapar. Bu bağlamda, nübüvvet niçin

⁶⁵ Bkz. Bilal Kuşpınar, “Mevlânâ'da Bilgi ve Dereceleri”, **İstem Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 10, Konya, 2007, ss. 18-20.

⁶⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 2813.

⁶⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 491.

⁶⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 3318-3319.

⁶⁹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 311, 1997, 3598, c. II, b. 1803, c. IV, b. 2429, 2879.

⁷⁰ Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. I-II, s. 340, b. 906.

⁷¹ Mevlânâ, **Mesnevî'nin Özü**, s. 145.

gereklidir sorusuna Mevlânâ'da bulacağımız ilk cevap, “Allah’ı vasıflarıyla birlikte tanımak ve rızasını kazanmak için”⁷² olacaktır. Çünkü ona göre: Allah herkese ulu orta söz söylemez. Ancak bir kulu seçer, onun aracılığıyla kendini tanıtır, mesajlarını iletir. Her kim Allah’ı ararsa peygamberlere müracaat etmelidir. Zira bütün nebiler bunun için gönderilmişlerdir.⁷³

Dünya hayatını bir zindana, bir efsun sandığına benzeten Mevlânâ, insanları buradan ancak peygamberlerin kurtarabileceğini şöyle ifade eder: “Peygamberlerden, şeriat sahibi elçilerden başka kim kurtarabilir halkı efsun sandığından?”⁷⁴ İnsan kölelik prangasından azat edilmeyi, tutsak olduğu bu sandıktan kurtulup hürriyete kavuşmayı istiyorsa, peygamberlerin davet ettiği yoldan gitmek zorundadır.⁷⁵ Çünkü peygamberler dünya zindanına düşmüş insanlara özgürlük yolunu gösteren hak elçileridir.⁷⁶

Mevlânâ, insanoğlunun ahiret hayatını kazanmasının yolunun bu dünyada hakkı batıldan, iyiyi kötüden ayırmasına bağlı olduğunu, bunun da ancak yüce Allah’ın gönderdiği rehberlere uymakla başarılacağı kanaatindedir. Zira insanın elinden tutacak, kendisine hakikati gösterecek bir rehberi olmazsa hayal âlemine, oyun ve eğlenceye dalar. Peygamberler olmadan insanın düşeceği durumu bir misalle evin çatısından sarkmış düşmek üzere olan bir çocuğa benzeten Mevlânâ, bu çocuğu oradan kurtarmanın çaresini başka birinin çatıya çıkararak kendine doğru çekmesinde görür.⁷⁷ Tıpkı bunun gibi “peygamberler de kendi cinsinden olan insanları kötülüklerden, tehlikelerden, imansızlığa düşmekten kurtarmak için gönderilmişlerdir.”⁷⁸ der. Ona göre, imtihan dünyasına ilâhî bir lütuf olarak gönderilen peygamberler, ahirete hazırlanmak zorunda olan insanlarla Allah arasında bir vasıtaadır.⁷⁹ Şayet peygamberler olmasaydı insanlar Allah’ın rızasına nasıl ulaşacaklarını bilemezler, hakikati idrâk edemezlerdi.⁸⁰ Bu yüzden Allah, insanların

⁷² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 1299.

⁷³ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 298.

⁷⁴ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. VI, b. 4515.

⁷⁵ Bkz. Gürer, “Mesnevî’de ‘Peygamber’ Kavramı ve Peygamberler”, s. 104.

⁷⁶ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. VI, b. 4521.

⁷⁷ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. III-IV, s. 572, b. 2657-2665.

⁷⁸ Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. III-IV, s. 572, b. 2669.

⁷⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2978.

⁸⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 543-543.

kendi arzuları peşinde koşmaya başladıkları, bâtil din ve itikatların ortaya çıktığı dönemlerde peygamberler aracılığıyla müdahalelerde bulunmuştur. Eğer O, peygamber gönderme lütfunda bulunmasaydı insanlar yanlış bir inanç ve yaşam içerisinde debelenip duracaklardı. Mevlânâ bu durumu şöyle ifade eder:

“Ahmed, ümmetler ‘Yarab’ desinler diye dünyada nice put kırdı. Ahmed'in çalışması olmasaydı sen de ataların gibi puta tapardın. Ahmed'in ümmetler üzerindeki hakkını bil. Başın puta secde etmekten sen bunu bilesin diye kurtuldu.”⁸¹

Mevlânâ'ya göre insan dünyevi konularda ne kadar donanımlı olursa olsun, dinî meselelerde mutlaka nübüvvete ihtiyaç duyar. Çünkü imanın gereğini, emir ve nehiyleri, Allah'a nasıl ibadet edileceğini, O'nun rızasının hangi yollarla kazanılacağını insanlara öğreten peygamberlerdir.⁸² Aynı şekilde; ahiret hayatı, kıyamet, mahşer, ceza ve mükâfat ile ilgili konularda yegâne bilgi vasıtası peygamberlerdir.⁸³

Toplumun nübüvvete olan ihtiyaçlarının çeşitli ilim ve sanatlarda da kendini gösterdiğini düşünen Mevlânâ, yeryüzünde insanlığın menfaati için mevcut olan bütün bilgilerin menşesini peygamberlerin talimlerinde görür. Bu alanlarda da bir ışık gibi insanlığın yolunu aydınlatan peygamberlerin, tüm zanaat ve mesleklerin öncüleri olduğunu şöyle anlatır:

“Her ot adını, tesirini söyler; ‘şuna canım, öbürüne zehir. Buna zehirim, ona şeker. Adım kader levhasında şudur’ diye dile gelirdi.

Doktorlar Süleyman'dan o otu öğrenirler, bilgi sahibi olurlar, ona uyarlardı. Bu suretle doktorluk kitapları düzdüler, bedenleri hastalıklardan kurtardılar.

Bu nücum ve tıp bilgileri, peygamberlerin vahiyleridir. Yoksa akıl ve duyununun o tarafa nerden yolu olacak?”⁸⁴

“Bütün sanatlar, şüphe yok ki önce vahiyden meydana gelir; sonra akıl onların üstüne bir şeyler katar.”⁸⁵

Bütün bunlara ilaveten Mevlânâ, insanlar arasındaki düşmanlık ve anlaşmazlık durumlarında hakemlik vazifesi yaparak gönülleri birleştirecek birine

⁸¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 366-368.

⁸² Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 16; **Mesnevî**, c. VI, b. 2501.

⁸³ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 52; **Mesnevî**, c. VI, b. 751-753.

⁸⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1290-1294.

⁸⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1298.

ihtiyaç olduğunu, bu misyonu üstlenen peygamberlerin dirlik ve düzen için gerekli olduğunu belirtir.⁸⁶

Neticede Mevlânâ, aklın bazı hususlarda yol gösterici olduğunu kabul etmekle birlikte dinî alanda bilginin kaynağı olarak vahiy ve nübüvveti görür. Ona göre akıl, nübüvvet olmadan tek başına ilâhî hakikati kavramada yetersizdir. İnsanlığın iyi ve kötüyü bilmelerinde temel kaynak akıl değil, vahiydir. Bu görüşleriyle Mevlânâ, insanın iyiyi-kötüyü ayırabilmesi ve sorumluluk sahibi olabilmesinin ancak vahiy ve nübüvvetle mümkün olacağını düşünen Eş'ârîler'e yaklaşır. Allah'ın peygamber göndermeye mecbur olmasa da, bütün fiillerinin bir hikmete göre gerçekleştirdiği noktasında ise Mâtürîdîler ile aynı çizgidedir. Nübüvvetin insanlar açısından önemi, hikmetleri ve insanların peygamberlere niçin muhtaç olduğu gibi konularda tıpkı Mâtürîdî gibi geniş açıklamalar yapmıştır.

Nübüvvetin gerekli ve imkan dahilinde oluşu ispatlanınca, doğal olarak akıllara peygamberlik iddiasında bulunan birinin sahtesiyle gerçeğinin nasıl ayırt edileceği sorusu gelmiştir. Bunun neticesinde ortaya çıkan nübüvvet-mucize ilişkisi bağlamındaki tartışmalar geçmişte olduğu gibi günümüzde de canlılığını korumaktadır. O halde şimdi konuyla ilgili ekollerin görüşlerine kısaca değindikten sonra Mevlânâ'nın meseleye bakışını inceleyelim.

2.3. NÜBÜVVET VE MUCİZE

Nübüvvet iddiasında bulunan bir zatın doğruluğundan emin olmak için bir takım deliller beklenmesi tabiidir. Zira delil olmadan müspet veya menfi kesin bir yargıda bulunulamayacağı aşikârdır. Buna binaen yaygın inanışa göre peygamberler, nübüvveti ispat eden ve insanların benzerini getirmekten aciz kaldıkları tabiat üstü olaylarla desteklenir. İslâm kültüründe "*mucize*"⁸⁷ olarak isimlendirilen bu olağanüstü olaylar çoğunluğa göre, peygamberlik iddiasında bulunan birinin nübüvvetini kanıtlayan en önemli delil olarak benimsenmiştir. Fakat şu var ki mucize, insan gücünü aşması ve tabiat yasalarına aykırı şekilde zuhur eden bir hadise

⁸⁶ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. II, b. 3708-3711, 3717, 3721-3723.

⁸⁷ Topaloğlu, Çelebi, **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, "Mücize" md., s. 220.

olması hasebiyle günümüzde olduğu gibi hemen her devirde bazılarınca inkâr ya da te'vil edilmiştir.⁸⁸

Dehriyye, materyalizm ve pozitivism gibi felsefî ekoller kâinattaki her şeyin mutlak ve muayyen yasalarla idare edildiğini ileri sürerek, varlığın normal akışına dışarıdan bir müdahalenin yapılamayacağını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla onlara göre insan gücünü aşan ve tabiat kanunlarına aykırı bir şekilde cereyan ettiğine inanılan mucize gibi olağanüstü hadiseler imkân dahilinde değildir.⁸⁹ Bazı yakın dönem İslâm âlimleri felsefî ekollerin bu görüşlerinden etkilenerek tabiat kanunlarının değişmezliğini savunmuşlar; Kur'an'ın ilgili ayetlerini te'vil ederek mucize olayını aklîleştirme çabasına girmişlerdir.⁹⁰

Allah'ın kâinattaki işleyişe dilediği zaman müdahil olamayacağını düşünen İslâm filozoflarına göre, tabiattaki bütün hadiseler illet-netice bağının zorunlu sonucu olarak ortaya çıkar. Onlara göre mucize Allah'ın değil, eşya üzerinde tasarruf etme kabiliyeti zâtî niteliklerinden olan peygamberin eseridir. İster meydan okumayla birlikte bulunsun ister bulunmasın peygamberler, kişisel özelliklerinden ötürü başkalarının güç yetiremeyeceği olağanüstü hadiseleri istedikleri zaman gerçekleştirebilirler. Bu bakımdan mucizeler, peygamberlerin yüce bir şahsiyet olarak saygınlık kazanmasına katkıda bulunsa da, nübüvvetlerinin delili değildir.⁹¹

Kâinatta sebep-sonuç bağına inanmakla birlikte bunların hiçbir şekilde değişmezliğini iddia etmeyerek mucizelere yer açan Mu'tezile ekolü, temel prensiplerinden sapmadan meseleye aklî açıdan yaklaşmaktadır.⁹² Onlara göre, Allah bütün fiillerinde en iyiyi, en faydalı olanı gözeterek meydana getirmekle mükellef olduğu için yalan söylemesi mümkün olan bir kimseyi peygamber olarak göndermez. Buna göre mucize peygamberin yalan söylemediğine, doğruluğuna yönelik Allah

⁸⁸ Bkz. Osman Karadeniz, **İlim ve Din Açısından Mu'cize**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999, s. 10-11.

⁸⁹ Bkz. Osman Karadeniz, **İlim ve Din Açısından Mu'cize**, ss. 145-147.

⁹⁰ Hayati Aydın, "İslâm İnançları Açısından Mucize, Kerâmet, Sihir ve İstidrac Kavramı Üzerine Bir İnceleme", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVII, Sayı: 32, Sakarya, 2015, s. 105.

⁹¹ Bkz. İbn Haldun, **Mukaddime I**, s. 281; Gölcük, Toprak, **Kelam**, s. 366; Ahmet Erkol, **İbn Rüşd'ün Kelâm Eleştirisi**, 1. Baskı, Feer Yayınevi, Ankara, 2007, ss. 259-261.

⁹² Yavuz, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, s. 183.

katından bir tasdik fiilidir.⁹³ Nübüvvetin ispatının sadece mucizeler yoluyla mümkün olacağını altını çizen Mu'tezilî âlimler, peygamberlerin güzel ahlakı, doğru sözlü oluşu, güvenilirliği gibi vasıflarını nübüvvetin kanıtlanmasında yeterli görmezler.⁹⁴

Ehl-i sünnet kelâmcılarına göre peygamberlik iddiasında bulunan kişinin doğruluğuna şahit olarak harikulade bir şekilde ortaya çıkan mucize, nübüvvetin en önemli delilidir. Onlara göre, tabiatta devamlı olan hadiselere aykırı bir şekilde cereyan eden bu olay peygamber tarafından gerçekleştirilse de, gerçekte Allah'ın fiilidir.⁹⁵ Bu yönüyle Mâtürîdî, mucizenin nübüvveti tasdik ve teyit etmesinin yanında Allah'ın varlığına da delil teşkil ettiğini söyler. Çünkü peygamberler tarafından ortaya konan mucizeleri meydana getiren Allah'tır. Böylece mucizeyi tasdik eden kimse, hem nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu hem de Allah'ın varlığını onaylamış olur.⁹⁶ Ehl-i sünnet âlimlerine göre mucizeyle birlikte peygamberlerin Allah'ın elçisi olduğunu ispat eden başka deliller de vardır. Buna göre, nübüvvet mucizeyle sabit olduğu gibi peygamberlerin karakteri ve ahlakı, ilim ve irfanı, doğruluğu, güvenilirliği, kendilerinden başka insanlarda bulunmayan üstün vasıfları gibi başka emarelerle de sabittir.⁹⁷

Mevlânâ'ya göre mucize, peygamberlerin davasında doğruluğunu ispat eden olağanüstü hadise, inkârcılara karşı nübüvveti desteleyen fizik ötesi şahit, kâfirleri zelil peygamberleri yüce kılan ilahî bir burhandır:

“Münkirlerin kastı, güvenilir kişileri zelil kılmaktır ama bu, yüceliğe, mucizelerin zuhuruna sebep olmuştur.

Onların inkârlarının maksadı, dini horlamaktı. Fakat o horlayış, peygamberlerin yüceliğinin kaynağı olmuştur.

Eğer her kötü inkâr etmeseydi nereden burhan ve mucizeler zuhur edecekti?

İnkâr eden hasım, söylenenin doğrulanmasını istemezse kadı, şahit talep etmez.

Mucize, davacının doğruluğunu beyan eden bir şahit gibidir.

⁹³ Gölcük, Toprak, **Kelam**, ss. 365-366.

⁹⁴ Bkz. Recep Önal, “Vahiy ve Nübüvvet”, **Sistemik Kelam**, Ed. Mehmet Evkuran, 1. Baskı, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2019, s. 219.

⁹⁵ Bkz. Cüveynî, **Luma'u'l-Edille**, s. 80; Neseî, **İslâm İnancının Ana Umdeleri**, s. 50.

⁹⁶ Yavuz, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, s. 178.

⁹⁷ Önal, “Vahiy ve Nübüvvet”, s. 219; Gölcük, Toprak, **Kelam**, s. 368.

*Cahiller peygamberleri kınayınca Cenab-ı Hak, mucizelerle onlara lütufta bulunur.*⁹⁸

Mevlânâ'ya göre, nübüvvet iddiası sırasında bütün peygamberler kendi zamanlarındaki inkârcıları acze düşürecek tarzda mucizeler göstermiştir.⁹⁹ Fakat peygamberlerin elinden zuhur eden bu mucizelerin hakiki faili Cenâb-ı Hak'tır. Allah, nübüvveti inkâr edenlere karşı peygamberleri desteklemek¹⁰⁰ ya da seçilmişliklerini ve üstünlüklerini¹⁰¹ ortaya koymak için lütuf ve ikramıyla bir çok mucizeler yaratmıştır.¹⁰² Peygamberlerin mucizeleri yalnızca bilinenlerden ibaret değildir. Onların tarihe mâl olmuş mucizeleri yanında zihnimizin idrâk etmeye güç yetiremeyeceği yüzlerce mucizeleri daha vardır.¹⁰³

Peygamberlerin eşyaya tesir edebilme ve onu kontrol altına alabilme gücü olduğunu düşünen Mevlânâ, insanların cansız olarak gördüğü varlıkların peygamberlerin dünyasında canlı olduğunu söyler. Ona göre, insanların yalnızca tabiatla yer kaplamalarıyla bildikleri bu varlıklarla peygamberler arasında iletişim vardır. Dağların Davud Peygamber'in sesine kulak verip ona karşılık vermesi, denizin Mûsâ'yla (a.s) konuşması gibi¹⁰⁴ bütün cansız nesnelere peygamberlerle diyalog kurar.¹⁰⁵ Varlıkların sıradan insanlara kapalı olan bu özelliğini peygamberlerin keşfetmesindeki sır, nübüvvetin vahiy ve mucizelerle destekli oluşunda gizlidir.¹⁰⁶ Zira eşyaya hitap edebilme gücü vahiy ile aydınlanmış gönüllerin işidir. Bu yüzden cansız nesnelere, nebatlara ve diğer şeylere hükmetmede peygamberlerin mucizelerine sınır yoktur.¹⁰⁷ Allah, âlemdeki varlıkların sırrını peygamberlere açmış, müşkül zamanlarda yerdeki ve gökteki tüm zerrelere nübüvvetin destekçisi olarak hizmet etmiştir:

“Rüzgârların Âd kavmine ne yaptığını görmedin mi? Suyun tufanda nasıl coştuğunu, her tarafı kapladığını, dağları aştığını işitmedin mi?”

⁹⁸ Mevlânâ, **Mesnevî-i Şerif**, s. 781, b. 4380-4386.

⁹⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 518.

¹⁰⁰ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 2154-2160; c. VI, b. 4352-4355.

¹⁰¹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 3041, 6044.

¹⁰² Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 4039, 4351

¹⁰³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 1540.

¹⁰⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 1012-1019.

¹⁰⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 4289.

¹⁰⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1842-1845

¹⁰⁷ Ahmet Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri I**, Çev. Tahsin Yazıcı, 1. Baskı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 272.

Kızıldeniz'in Firavun'a neler yaptığını, şu yer yüzünün Karun'u yuttuğunu...Bir sivrisineğin Nemrud'un başını nasıl yediğini..

Davud (a.s) eli ile taşı kaldırıp atınca, taşın altıyüz parça olup bir orduyu kırıp geçirdiğini...

Hız. Lut'un düşmanları üstüne taş yağdırdığını ve onları kapkara suyun içinde dalgaların yuttuğunu, boğulup gittiklerini bilmiyor musun?

Dünyada senin cansız sandığın şeylerin, Allah'ın emri ile peygamberlere nasıl yardım ettiklerini söylersem..

*Mesnevi o kadar büyür, o derece hacimli olur ki, kırk deve bile onu taşıyamaz, âciz kalır.*¹⁰⁸

Peki, mucizenin nübüvete delil olduğunu düşünen Mevlânâ, bu olağanüstü hadiseler ile kâinatta belli bir plana göre gerçekleşen tabiat kanunları arasında nasıl bir ilişki kurar?

Evrende meydana gelen hadiselerin görünen birer illeti olduğunu düşünen Mevlânâ, tabiat kanunlarını Allah tarafından yaratılan adet olarak kabul eder. Ona göre dünya ve içindeki her şey sebep-sonuç bağlantısı içinde mükemmel olarak yaratılmıştır. Âlemdeki illet-netice bağının zincirleme ilişkisi her şeyin bir intizam içinde akışını sürdürmesini sağlamaktadır.¹⁰⁹

Bununla birlikte Mevlânâ, filozofların tabiat kanunlarının değişmezliği tezine karşı çıkarak söz konusu kanunların zorunlu olmadığını savunur. Ona göre her şeyi rasyonel zeminde ele alan filozoflar, sadece görünür illetlere takılıp kalmışlar böylece illetlerin ardındaki asıl sebebi yani ilâhî iradeyi hesaba katmayarak kutsalı dışlamışlardır.¹¹⁰ Buna binaen o, âlemde apaçık olarak görülen nedenlere takılı kalmayıp bunların üstüne, fizik ötesi alana çıkarak, sebeplerin üzerindeki sebebi görmek gerektiğini belirtir.¹¹¹ Ona göre sebepler bir hakikattir; ancak o sebepleri sebep kılan yüce Allah'tır.¹¹² O halde sebepleri yaratan Allah, mucizeleri meydana getirmekten aciz değildir. Âlemdeki her bir varlığa kabiliyetinin gereğine göre adetler koyan da O'dur, mucizelerle bu adetleri ortadan kaldırarak sebep-sonuç

¹⁰⁸ Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. III-IV, s. 441, b. 784-790.

¹⁰⁹ Mevlânâ, **Mesnevî'nin Özü**, s. 686; Ayrıca Bkz. **Mesnevî**, c. I, b. 2800, c. II, b. 1000-1001, 2003; c. III, b. 4805-4806; c. IV, b. 430; c. V, b. 1543-1554, 2383; **Dîvân-ı Kebîr**, c. I, b. 1093.

¹¹⁰ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 3574-3580; c. V, 569-570; c. VI, b. 1829-1833, 2356.

¹¹¹ İbrahim Emiroğlu, **Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ**, İnsan Yayınlar, İstanbul, 2002, s. 98.

¹¹² Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 843-847; c. II, b.1842-1845, 2640; c. III, b. 3153-3154.

zincirini kıran da O'dur. Tabiatta gözlenen düzenli işleyiş, bu düzeni kuran ve işleten ilâhî iradeyi kavramaya perde olmuştur. Cenâb-ı Allah peygamberlerine mucizeler bahşederek bu perdeleri yırtmış, asıl failin kendisi olduğunu hatırlatmıştır.¹¹³

Peygamberlerin mucizelerini tabiat yasalarına dayanarak reddedenler olduğu gibi, bu mucizelere bizzat şahit olarak iman etmeyenler de olmuştur. Bu yüzden Mevlânâ, mucizenin nübüvveti desteklemesine ve inkâr edenleri çaresiz bırakmasına rağmen imana mecbur etmediğini belirtir.¹¹⁴ Çünkü ona göre iman kalbin işidir. Gönül kör olunca gözlerin müşahede ettiği hakikatlerin bir anlamı kalmaz.¹¹⁵ Kalpteki manevi hastalıklar yüzlerce delile, yüzlerce işarete rağmen mucizeleri idrâke perde olur.¹¹⁶

Mevlânâ'ya göre mucizeler inkârcıları aciz bırakmak için gerekli olsa da, nübüvvetin tek delili değildir. Öyle ki inat ve kibir olmamak şartıyla peygamberleri görüp işitenlerin doğruluklarını tasdik için harici bir kanıt ihtiyaçları yoktur. Zira onların sesleri, yüzleri, hareket ve tavırları nübüvvetlerinin ispatına yeterlidir.¹¹⁷ Bu yüzden sahabenin birçoğu Hz. Peygamber'in şahsına, cemâline, seciyesine güvenerek hayatları pahasına nübüvvetine iman etmişlerdir.¹¹⁸

Sonuç olarak Mevlânâ, nübüvvetin ispatı için peygamberlerin ortaya koyduğu mucizeleri Allah'ın lütuf ve ikramıyla ortaya çıkan olağanüstü hadiseler olarak görür. Tabiat yasalarının zorunluluğu düşüncesiyle Allah'ın fiili olarak mucizeyi mümkün görmeyenlere, kâinattaki sebep-sonuç zincirinin ilâhî iradeye uygun olarak işlediğini fakat belirleyici olanın tabiat değil ilâhî irade olduğunu hatırlatır. Bu bağlamda materyalist filozoflar nezdinde mucizeleri inkâr eden tüm insanlığa sebepleri meydana getiren sebebe dönme çağrısında bulunur. Ayrıca o, nübüvvetin yalnızca mucize ile kanıtlanabileceği tezini savunan Mu'tezile mezhebine katılmamaktadır. Ehl-i sünnet kelâmcıları gibi mucizeyle birlikte peygamberin ahlakı, şahsiyeti, sözleri ve yaşam tarzının da Allah'ın elçisi olduğunu ispat ettiğini düşünmektedir.

¹¹³ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 2516-2518; c. V, b. 1537-1553.

¹¹⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 1176-1178 Ayrıca Bkz. **Mesnevî**, c. I, b. 2154-2160; c. II, b. 420-421, 808-809, 2060-2063.

¹¹⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 3501-3503.

¹¹⁶ Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. III-IV, s. 212, b. 2715.

¹¹⁷ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 3598-3600; c. IV, 350-351.

¹¹⁸ Bkz. Nedvî, **Hazreti Mevlânâ**, s. 80-81.

Mevlânâ'nın genel olarak nübüvvete bakışını bu şekilde ortaya koyduktan sonra şimdi de Hz. Peygamber ile alakalı görüşlerine geçmek istiyoruz.

2.4. HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİ

Kelâmcılar nübüvvet bahsini ele alırken Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatı üzerinde ayrıca durarak, bu konuda diğer din mensuplarının itirazlarına cevap vermek istemişlerdir. Bu kapsamda Hz. Peygamber'in kişiliği, üstün ahlakı, getirdiği mesajın özellikleri ve mucizelerine dikkat çekerek onun nübüvvetini ispat etmeye çalışmışlardır.¹¹⁹

Kelâm âlimleri Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat eden olağan dışı olayları genel olarak; akli, hissi ve haberi mucizeler olmak üzere üç kısımda incelemişlerdir. Buna göre, Hz. Peygamber'in akli mucizesi Kur'an-ı Kerim'dir. Zira Hz. Peygamber onunla bütün topluma bir surenin benzerini getirmeleri hususunda meydan okumuş fakat onlar buna çaresiz kalmışlardır.¹²⁰ Kur'an'ı Kerim kendisinden başka hiçbir kitapta olmayan bu icazını kıyamete kadar devam ettirecektir.¹²¹ Hz. Peygamber'in hissi mucizeleri ise döneminde yaşayan insanların gözleriyle görüp, duyu organlarıyla hissettikleri olağan dışı hadiselerdir.¹²² Hz. Peygamber'in nübüvvet nuru, yaratılıştaki mükemmellik, ahlakının yüceliği gibi zat ve sıfatlarıyla ilgili olanların yanı sıra; ayın ikiye ayrılması, taşın konuşması, kızartılmış koyun etinin zehirli olduğunu haber vermesi vb. olaylarda onun nübüvvetine dalalet eden hissi mucizelerdendir.¹²³ Kelâm âlimlerinin Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat için ortaya koydukları delillerden biri de onun geçmiş ve geleceğe dair haberi mucizeleridir. Binaenaleyh, Hz. Peygamber önceki ümmetlerin tarihini okumadığı halde Ehl-i kitap bilginlerinin geçmiş ümmetler ve peygamberler hakkındaki sorularını yanıtlamış ve bu âlimlerden hiç biri onu yalanlamaya muktedir

¹¹⁹ Önal, "Vahiy ve Nübüvvet", s. 220.

¹²⁰ Bkz. Fahreddîn Râzî, **Kelâm'a Giriş**, Çev. Hüseyin Atay, AÜF Yayınları, Ankara, 1978, s. 207; Cüveynî, **Luma'u'l-Edille**, s. 81; Sâbü'nî, **Mâtürîdiyye Akaidi**, s. 103; İlgili ayetler için bkz. Bakara 2/23; Yunus 10/38; İsrâ 17/88.

¹²¹ Bkz. A. Saim Kılavuz, **Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâm'a Giriş**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1987, s. 151.

¹²² Bkz. Gölcük, Toprak, **Kelâm**, s. 371; Kılavuz, **Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâm'a Giriş**, s. 151.

¹²³ Bkz. Semerkandî, **İslâm İnanç ilkeleri**, s. 77; Râzî, **Kelâm'a Giriş**, s. 208; Neseffî, **İslâm İnançının Ana Umdeleri**, s. 51.

olamamıştır.¹²⁴ Geleceğe dair haberlerine gelince, mesela Bedir muharebesinde düşman saflarından muhtelif kişilerin öldürüleceğini mevkiyle birlikte evvelden haber vermiş ve hadiseler onun bildirdiği şekilde neticelenmiştir.¹²⁵

Kur'an-ı Kerim "*Muhammed içinizden hiç bir erkeğin babası değildir, fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur.*"¹²⁶ mealindeki ayetiyle nübüvvetin sona erdiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda ilk dönemlerden itibaren kelâm kitaplarının nübüvvet bahislerinde Hatm-i-nübüvvet meselesine de değinilmiş, başta Ehl-i sünnet olmak üzere Mu'tezile, Şia ve Haricî âlimler, Hz. Muhammed'le birlikte peygamberliğin sona erdiği ve onun getirdiği kitabın kıyamete kadar bâkî kalacağı noktasında ittifak etmişlerdir. Fakat İslâm düşüncesinde ortaya çıkan Bâbilik, Bahâilik ve Kâdiyânîlik gibi bazı aşırı gruplar ilgili ayeti kendilerince yorumlayarak, ihtiyaca binaen Hak katından her an yeni bir peygamber gönderilebileceğini ileri sürmüşlerdir.¹²⁷

Mevlânâ'ya göre Allah, bilgisizliğin ve sapıklığın yaygın olduğu bir zamanda insanlığa kurtuluş yolunu göstermek için Hz. Peygamber'i göndermiş, onu insanlığın ışığı ve kılavuzu kılmıştır.¹²⁸ Ona göre Hz. Peygamber'in hiçbir mucizesi olmasa bile ilâhî nurun aydınlattığı güzel yüzü, üstün ahlaki vasıfları, sesi, hareket ve tavırları nübüvvetini kanıtlamaya yeterlidir. Zaten iman edenlerin hemen hepsi o peygamberliğini ilan edince kendisinden olağan dışı bir hadise ortaya koymasını beklememiş, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinde bu olağanüstülüğü fark etmişlerdir.¹²⁹ İşte bu yüzden ilk inananlardan Ebu Bekir Sıddık (r.a), "*bu yüzün sahibi zaten doğrudan başka bir şey söyleyemez ki*"¹³⁰ diyerek Hz. Peygamber'i ve davasını her türlü cefayı göze alarak tasdik etmiştir. Buna rağmen yüce Allah, yolunu kaybetmiş insanlara rehber olarak gönderdiği Peygamber'ini zorluklar karşısında yalnız bırakmamış, ilâhî mucizelerle nübüvvetini teyit etmiştir.

¹²⁴ Bkz. Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 400; Sâbûnî, **Mâtürîdiyye Akaidi**, s. 107; Cüveynî, **Luma'u'l-Edille**, s. 82.

¹²⁵ Sâbûnî, **Mâtürîdiyye Akaidi**, s. 107.

¹²⁶ Ahzab 33/40.

¹²⁷ Metin Yurdağür, "Hatm-i Nübüvvet", **DiA**, c. XVI, ss. 478-479, İstanbul, 1997; Önal, "Vahiy ve Nübüvvet", s. 210.

¹²⁸ Bkz. Mevlânâ, **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, s. 87; **Mesnevî**, c. IV, b. 538-539; c. VI, b. 815.

¹²⁹ Bkz. **Mesnevî**, c. II, b. 3598-3600; c. IV, 350-351.

¹³⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 351.

Mevlânâ, diğer peygamberlerin harikulade işlerine değinmekle birlikte eserlerinde en geniş yeri Hz. Muhammed'in mucizelerine ayırmıştır. Ona göre, Hz. Peygamber'in mucizeleri arasında en büyük ve ebedî olanı, üslûbunun akıcılığı ve insanı hayrete düşüren nazmıyla Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an, inişinin üzerinden asırlar geçmesine rağmen insanlığın tüm ihtiyaçlarına cevap vermiş, bütün dönemlere hitap etmeyi başarmıştır.¹³¹ Onun her ayetinde zahir ve batin yani görünenin ardında bir görünmeyen, bilineninin ardında bir bilinmeyen mana vardır. O öyle bir kitaptır ki en cahil insandan en âlim insana kadar farklı seviye ve anlayışta olan herkese hitap eder.¹³² Hz. Peygamber vefat etmiş olmasına rağmen Kur'an kıyamete kadar bâki kalacak, hiç kimse ondan bir harf eksiltmeye veya sözüne bir söz katmaya muktedir olamayacaktır.¹³³ Dünya döndükçe sıradan veya seçkin herkese kendi kabiliyeti ve anlayışı ölçüsünde tesir etmeye devam edecektir.¹³⁴

Mevlânâ'ya göre, Kur'an-ı Kerim dışında Hz. Peygamber'in hayatında vuku bulan mucizelerden bazıları şunlardır: Hurma kütüğünün Hz. Peygamber'in ayrılığı yüzünden akıl sahipleri gibi ağlaması,¹³⁵ ayın ikiye yarılması,¹³⁶ miraç hadisesi,¹³⁷ Hz. Peygamber'in ismini eğlenerek anan kimsenin ağzının çarpılması,¹³⁸ Enes b. Malik'in Hz. Peygamber'in yüzünü sildiği havluyu ateşe atması fakat havlunun yanmaması¹³⁹ vb.

Bu cümleden olmak üzere Mevlânâ, Ebu Cehil' in avucundaki taş kırıklarının Hz. Peygamber'in nübüvvetine nasıl şahitlik ettiğini şöyle anlatır:

“Ebû Cehil Peygamber efendimizi denemek için eline ufak taş parçaları almış, onları avucunda gizleyerek; ‘Ey Ahmed, eğer sen gerçek bir peygamber isen, göklerin sırrından haberin varsa, bil bakalım, şu avucumda gizlediğim nedir?’ demişti.

¹³¹ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 138.

¹³² Derya Örs, “Mevlânâ ve Kur'an”, **Mevlânâ'nın Düşünce Dünyasından**, Der. Nuri Şimşekler, 2. Baskı, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2005, s. 31.

¹³³ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 1206-1212; c. IV, b. 2873-2876; **Mektuplar**, s. 158.

¹³⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 1897.

¹³⁵ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 2113-2118, 2142; c. IV, b. 2418.

¹³⁶ Bkz. Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. III, b. 1263; **Mesnevî**, c. II, b. 420, 921; c. IV, b. 2831; c. VI, b. 1303, 1345.

¹³⁷ Bkz. Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. I, b. 606; **Mesnevî**, c. II, b. 2226; c. VI, b. 1187-1188; **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, s. 78.

¹³⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 812.

¹³⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 3110-3117.

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: 'Elindekilerin ne olduğunu ben mi söyleyeyim? Yoksa benim gerçek peygamber olduğumu onlar mı söylesin?'

Ebu cehil: 'Bu ikincisi imkânsızdır, olamaz' dedi. Rasûlullah efendimiz; 'evet' diye buyurdu. 'Fakat Allah'ın gücü, kudreti bundan da üstündür.'

Bunun üzerine kırık taş parçalarının her biri, kelime-i şahâdet getirmeye koyuldular. Taşlardan her biri 'Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Rasûlullah' dedi.

*Ebü Cehil, taşlardan bu sözleri duyunca, öfke ile onları yere çarptı.*¹⁴⁰

Bu olay üzerinden Mevlana'nın bazı beyitlerinde vurguladığı, bizim de daha önce muhtelif yerlerde ifade ettiğimiz iki hususa tekrar dikkat çekmek istiyoruz. Birincisi, inkârcıların Hz. Peygamber'in nübüvvetini tasdik etmemeleri rasyonel sebeplere değil, kibir ve haset gibi duygusal nedenlere dayanmaktadır.¹⁴¹ İkincisi ise buradaki mucize taşların konuşması değildir. Zira âlemdeki varlıkların görür gözleri, işitir kulakları vardır. Dolayısıyla onların dile gelmesi sıradan bir hadisedir.¹⁴² Burada mucize olan, Hz. Peygamber'in eşyanın insanlara kapalı olan gizli dilini ortaya çıkarması ve başkalarının anlayacağı şekle dönüştürmesidir.¹⁴³

Bunlara ek olarak Mevlânâ, diğer mukaddes kitaplarda Hz. Peygamber'in isminin ve vasıflarının anıldığını, bu yüzden Ehl-i kitaptan basiret sahibi olanların onu tanımada zorlanmadığına dikkat çeker.¹⁴⁴ Ona göre bu durum diğer din mensupları için Hz. Peygamber'in nübüvvetine delildir. Buna rağmen onların Hz. Peygamber'i yalanlamaları, aslında kendi kitaplarını inkâr etmeleri anlamına gelir. Ayrıca Hz. Peygamber okuma yazma bilmeyen bir ümmi olmasına karşın varlığın başlangıcından itibaren meydana gelen hadiselerden, peygamberlerin hallerinden haber vermiştir.¹⁴⁵ Onun geçmişte olanları hiçbir âlimin yalanlayamadığı şekilde bildirmesi nübüvvetinin bir başka kanıtıdır. Zira Hz. Peygamber nübüvvetle müjdelenden önce insanlara söylemediği bu sözleri vahiy aldıktan sonra söylemeye başlamıştır. Vahiyle birlikte kendisinden binlerce yıl önce yaşamış insanlardan ve nebîlerden haber verdiği gibi, yaşadığı zaman içinde ve sonrasında

¹⁴⁰ Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. I-II, s. 154, b. 2154-2159.

¹⁴¹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b.2145, 2147, 3122, 3241, 3246; c. III, 2677,3665, 4449-4450.

¹⁴² Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 1012-1019, 3289; c. VI, b. 3449.

¹⁴³ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1842-1845; c. VI, b. 4289.

¹⁴⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 727-739.

¹⁴⁵ Mevlânâ, **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, s. 96-97.

vuku bulacak hadiselerden de bahsetmiştir. Hz. Peygamber'e insan bilgisini aşan bu olağan dışı haberleri veren hiç şüphesiz ilmine ön ve son olmayan yüce Allah'tır.¹⁴⁶

Hatm-i nübüvvet meselesine gelince, Mevlânâ'nın bu konuda görüşü nettir. Ona göre, nübüvvet nuru Hz. Peygamberle kemale ermiş olup artık bundan sonra peygamber gelmeyecektir. O bu konudaki kanaatini şöyle ifade eder: Bilirim ki Muhammed (s.a.v) Allah'ın kulu ve elçisidir. Onun şeriatıyla önceki şeriatların hükümleri ortadan kalkmış ve onun gelişiyle evvelki peygamberlerin nübüvveti son bulmuştur.¹⁴⁷ Ey Muhammed! mühürleri kaldırmakta, kapalı kapıları açmaktasın. Sen hatimsin. Peygamberlik artık seninle son bulmuştur.¹⁴⁸

Mevlânâ'ya göre Hz. Peygamber insanlığın doğru yoldan çıkarak aslı olmayan şeylere uyduğu bir sırada nübüvvetle görevlendirilmiş, vefatına kadar onlara hakkı, doğruyu, güzeli, haram ve helali açıklayarak vazifesini tamamlamıştır. Fakat o, yalnızca belli bir bölgeye veya kavme değil tüm insanlığa peygamber olarak gönderilmiştir. Yüce Allah, insanlar arasından seçerek belirli bir misyonla gönderdiği rahmet Peygamber'inin ismini ve mesajlarını yaşadığı dönemle sınırlı tutmamış, dünya var oldukça canlı tutmak istemiştir. Böylece, Hz. Peygamber bedenen dünyada olmasa bile ismi ve davası kıyamete kadar bâki kalacaktır.¹⁴⁹ Dünya hayatı nice padişah, hükümdar, mal-mülk ve saltanat sahibi kişilere sahne olmuş fakat hiç birisinin ismi Hz. Peygamber gibi ölümsüzleşmemiştir. Nice inkârcının tarih sahnesinden silindiği bir zamanda minareler günde beş defa Hz. Peygamber'in nübüvvetine şahitlik etmekte ve onun ismini yüceltmektedir.¹⁵⁰ Mevlânâ'ya göre bu durum Hz. Peygamber'in son peygamber oluşuna dalalet eden bir mucizedir.

Neticede Mevlânâ, eserlerinde Hz. Muhammed'in mucizelerine geniş yer ayırmış fakat bunları ifade ederken önceki kelâmcılar gibi değişik tasnif çeşitleri benimsememiştir. Bununla birlikte kelâmcıların Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlamak için ortaya koydukları delillerin hemen hepsine kendine has üslup ve

¹⁴⁶ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 51-52.

¹⁴⁷ Mevlânâ, **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, s. 91.

¹⁴⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 173.

¹⁴⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 1200-1210; **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 105, 138.

¹⁵⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2865-2875; Ayrıca bkz. **Mesnevî**, c. I, b. 1105; **Mektuplar**, s. 157-158.

yöntemle eserlerinde temas etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber nübüvvet zincirinin son halkası, ismi ve davası kıyamete devam edecek olan evrensel bir peygamberdir. O, peygamberlik süresi boyunca ümmetine söz ve hareketleriyle öğütler vermiş, onlara istikamet yolunu açıklamıştır. O halde, istikamet yoluna girmek veya o yoldan sapmamak için Hz. Peygamber'e tabi olmak gerekir.

2.4.1. HZ. PEYGAMBER'E İMAN VE İTTİBA

Mevlânâ, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen hemen her peygambere bir şekilde temas etmekle birlikte Hz. Peygamber'in nübüvveti üzerinde ayrıca durur ve eserlerinin yalnızca belirli yerlerinde değil her tarafında ondan söz eder. O, Allah Resulüne duyduğu derin sevgi ve aşkı, her devirde ona tabi olmanın gerekliliğini şiirsel ifadeleriyle zenginleştirerek okuyucunun zihninden hiçbir zaman silinemeyecek tasvirlerle anlatır. Hz. Peygamber'den bahsederken veya onunla ilgili hadiseleri naklederken bazen ayet ve hadislere kimi zaman da tarihi rivayetlere dayanır.¹⁵¹ Hz. Peygamber'i söz konusu ettiği yerlerde ona iman ve sünnetine sarılmanın önemi üzerinde ayrıca durur.

Mevlânâ ya göre Hz. Peygamber, Allah'ın "*Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve insanları uyar*"¹⁵² emriyle birlikte¹⁵³ yirmi üç yıl boyunca gece gündüz demeden Allah yolunda çalışarak cahiliye dönemi karanlığına ışık olmuştur. Dönemin insanı şirkten, putlara tapmaktan, cehaletten, zulümden Hz. Peygamber'e tabi olarak kurtulmuştur.¹⁵⁴ Sahabeyi bambaşka bir hale getiren ve gökteki yıldızlar gibi değerli kılan¹⁵⁵ Hz. Peygamber'e gönülden teslim olmalarıdır.¹⁵⁶ Tıpkı o gün olduğu gibi bugün ve gelecekte insanlığın yücelmesi ve kurtuluşu Hz. Peygamber'e iman etmeye ve onun yolunda yürümeye bağlıdır. Çünkü o, her devirde karanlık geceleri aydınlatan bir kandil, insanları batıla esaretten kurtaran yüce bir kılavuzdur.¹⁵⁷ Gözleri görmeyen biri tökezlemeden yürüyebilmek için kolundan tutan bir

¹⁵¹ Hasan Almaz, "Mevlânâ'nın Düşünce Dünyasında Hz. Peygamber Sevgisi", **HZ. PEYGAMBER VE İNSAN SEVGİSİ I. KUTLU DOĞUM SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ, 21-22 NİSAN 2007 - ŞANLIURFA**, s. 322.

¹⁵² Müddessir 74/1-2.

¹⁵³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1453.

¹⁵⁴ Bkz. Mevlânâ, **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, s. 7; **Mesnevî**, c. II, b. 366-367.

¹⁵⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b.3656.

¹⁵⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1503-1504, 3832.

¹⁵⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1457.

yardımcıya ne kadar muhtaçsa, dünyevi ve uhrevi saadeti arayan insan da Hz. Peygamber'in rehberliğine o kadar muhtaçtır.¹⁵⁸ Buna rağmen Hz. Peygamber'in yolunu terk etmek, güneşin gizlenmesiyle mahlukatın ışıktan mahrum kalması gibi, insanlığın önünü göremeyeceği karanlık bir hayata sürüklenmesi demektir.¹⁵⁹

İnsanların bir peygamberde bulunması gereken bütün belirtileri Hz. Peygamber'de gördüklerini hatırlatan Mevlânâ, “*O halde bu âlemlerin sahibine sınımsız yapışın ki o da sizin elinizden tutsun*”¹⁶⁰ diyerek insanlara Hz. Peygamber'e tabi olma çağrısında bulunur.¹⁶¹ Ebedî kurtuluş için Peygamber'e uyma ve onun yolundan gitme gerekliliğini işlediği bir beytinde ise dünya hayatını denize benzetir ve insanları bu denizden selamet sahiline ulaştıracak yegâne kişinin Hz. Peygamber olduğunu vurgular. Bu noktada Nuh Peygamber'in inananları tufandan kurtarışını anlatan ayet ve hadisler atıflar yapar. Ona göre Hz. Nuh, kendine tabi olanları tufandan nasıl kurtardıysa Hz. Peygamber'de ümmetinden inananları sapıklık tufanından öyle kurtarır.¹⁶²

Mevlânâ'ya göre, nefsin prangalarından kurtularak selamete ermek için Hz. Peygamber'in sözlerine kulak vermek gerekir.¹⁶³ Çünkü o heva ve hevesinden söz söylemez.¹⁶⁴ Heva ve hevesten olan sözler toz toprak gibi havada yok olur gider. Fakat vahiyden kopup gelen sözler insan hayatına yön verir, istikamet yolunu öğretir. Vahye muhatap olan o yüce Peygamber ne söylediye doğrudur. Eğer bundan hala şüphesi olan varsa “*o Peygamber'in konuştuğu kendisine indirilen vahiyden başka bir şey değildir*”¹⁶⁵ mealindeki ayeti tekrar bir daha okumalıdır.¹⁶⁶

Hz. Peygamber'in sözlerinin hafife alınmaması gerektiğini belirten Mevlânâ, onun ilâhî güçle yani Hak'la irtibatının kesin olduğuna dikkat çeker.¹⁶⁷ Bu kapsamda Hz. Peygamber'in söylediği sözlerin vahiy denizinden gelen yüce hakikatler olduğunu bir metaforla şöyle anlatır: Denizle irtibatı olan, daima ondan su alan bir

¹⁵⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1468-1472.

¹⁵⁹ H. Kâmil Yılmaz, **Çağları Aşan Mevlânâ Çağrısı**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2008, s. 27.

¹⁶⁰ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 187.

¹⁶¹ Bkz. Bilici, **Mevlânâ'nın Peygamberlik Anlayışı**, s. 104.

¹⁶² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1458-1460.

¹⁶³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. 1, b. 225.

¹⁶⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 1602.

¹⁶⁵ Necm 53/3-4.

¹⁶⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 4668-4670.

¹⁶⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 3659.

küp elbette kendisine benzeyenlerden farklıdır. Onun için Peygamber neyi söylese gerçekte o söz hakikat denizinin incileridir. Çünkü her daim kendisine yardım eden denizle gönlü birdir onun..¹⁶⁸

Mevlânâ, “*Peygamber’in yaptığını yap*”¹⁶⁹ düsturuyla, tek gayesi insanlığı zulmetten nura çıkarmak olan Hz. Peygamber’in buyruklarına uymak ve gittiği yoldan ardı sıra yürümek gerektiğini ısrarla beyan eder. Ona göre Hz. Peygamber’in yolundan uzaklaşmak aynı zamanda İslâm’a ait değerlerden de uzaklaşmak anlamına gelir.¹⁷⁰ Bu yüzden Mevlânâ, insanların Peygamber’in yolundan ayrıldığı zaman bozulacağını, ancak sünnete sarılanların ve onu rehber edinerek izinden yürüyenlerin doğru yolda kalacaklarını ifade eder.¹⁷¹ Ona göre, çoğunluğun Peygamber’in yolundan koptuğu bir zamanda onun sünneti üzere yaşamak kolay değildir. Bu bağlamda o, bozuk ortam ve çevrede sünneti yaşamaya çalışan kişiyi, denize kavuşma gayesiyle çölü aşmak için çaba sarf eden bir damla suya benzetir. Bu bir damla su imkânsız gibi görüneni başarıp denize ulaştığında vuslatın sevincini nasıl hak ediyorsa, olumsuz koşullarda Hz. Peygamber’in izinden gidenler de böyle bir zoru başarmış ve ilâhî armağanları hak etmiş olurlar.¹⁷² O halde kınayanın kınamasından çekinmeden her şart ve durumda Peygamber’in izini takip ederek sünnet üzere yaşamak gerekir.¹⁷³

Hz. Peygamber’i doğru bir şekilde anlayan ve ona tabi olanların nimet ve ikramlarla ödüllendirileceğini her fırsata vurgulayan¹⁷⁴ Mevlânâ, buna rağmen birçok kimsenin onu gerçek anlamda anlamadığından yakınıdır.¹⁷⁵ Ona göre Hz. Peygamber’i doğru anlayabilmek için insanların cehaleti, kibri terk etmesi ve onun mesajlarını kendi çıkarlarına göre değerlendirmemesi gerekir.¹⁷⁶ Buna binaen Hz. Peygamber’e tabi olma noktasında samimiyete vurgu yapan Mevlânâ, ona bağlılığın sadece sözde

¹⁶⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 813-817.

¹⁶⁹ Mevlânâ, **Mesnevî-i Şerîf**, s. 531, b. 165.

¹⁷⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 2065-2068.

¹⁷¹ Mevlânâ, **Mecâlis-i Sab’a (Yedi Meclis)**, s. 8-9.

¹⁷² Hayrettin Karaman, “Mevlânâ ‘Bir Allah Kuludur’ Resûlullah çırağıdır” **Mevlâna’nın Düşünce Dünyasından**, Der. Nuri Şimşekler, 2. Baskı, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2005, s. 14-15.

¹⁷³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 4319-4320.

¹⁷⁴ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. IV, b. 3437.

¹⁷⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1004.

¹⁷⁶ Mevlânâ, **Mesnevî ve Şerhi**, c. I, b. 3971-3973.

veya şekilde kalarak değil, sünnetini hayat tarzı haline getirmekle kanıtlanabileceğini belirtir.¹⁷⁷ Bu bağlamda o, kendisinden nasihat talep eden birine şu cevabı verir: Sen ki Kur'an hafızısın ve aynı zamanda Peygamber'in hadislerinden haberdarsın. Fakat Allah'ın ve elçisinin sözlerini bildiğin ve insanlara anlattığın halde onlardan ibret almayı amel edemiyorsan benim nasihatlerime nasıl uyacaksın?¹⁷⁸

Mevlânâ'ya göre Hz. Peygamber'i hafife almak veya onunla alay etmek ilâhî cezayı gerektirir.¹⁷⁹ Aslında birilerinin onu kınaması veya sözlerini hafife almasıyla Hz. Peygamber'in değeri, kıymeti düşmez. Fakat bu durum onu çekiştiren ve alay edenlerin kalplerindeki hastalığı meydana çıkarır. Zira nasıl ki güneşte kusur aramak gözlerin kör ya da bakış açısının arızalı olduğuna dalalet ederse,¹⁸⁰ Hz. Peygamber'in aleyhinde söz söylemek de Hak yoldan ayrılışın ve iki cihanda rezilliğin alametidir. Buyüzden yüce Allah, doğru yoldan sapan kimsenin perdesini yırtmak, ayıp ve kusurlarını ortaya dökmek için bazen onları temiz kişileri kötümeye meylettirir.¹⁸¹

Aklı vahiy ve sünnetin önüne geçirerek ona sahte güçler yükleyenlere Mevlânâ, "*Aklı Mustafa'nın önünde kurban et*"¹⁸² çağrısında bulunur. Çünkü Hz. Peygamber insan aklının sezemediği şeyleri mesela cenneti, oradaki nimetleri cehennemi, oradaki azap ve elemeleri hasılı tüm cihan halkının bir araya gelse kendi başına kavrayamayacağı gerçekleri bizzat görerek ümmetini haberdar etmiştir.¹⁸³ Akıl böylesi durumlarda, miraç gecesi Hz. Peygamber'e refakat eden Cebrail'in bir noktadan sonra ilerleyemediği gibi kendi sınırını bilmelidir. Cebrail'in miraçta Hz. Peygamberle birlikte çok özel ve mahrem makamlara gelince " *...bundan sonra sen ilerle, benim sınırim burasıydı* "¹⁸⁴ buyurduğu gibi, akıl da belirli sınır ötesinde işi Hz. Peygamber'e bırakmalıdır. Dolayısıyla kendi alanı içinde bir değeri bulunan

¹⁷⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, c. V, b. 3158-3159.

¹⁷⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I*, s. 216-217.

¹⁷⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, b. 812.

¹⁸⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. V, b. 10.

¹⁸¹ Mevlânâ, *Mesnevî Tercümesi*, c. I-II, s. 64, b. 815

¹⁸² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. IV, b. 1408.

¹⁸³ Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, b. 2960; *Dîvân-ı Kebîr*, c. IV, b. 2681.

¹⁸⁴ Mevlânâ, *Mesnevî ve Şerhi*, c. I, b. 1071-1072.

fakat işlevi sınırlı olan aklın vahiyle eğitilip, Hz. Peygamber'den güç alması zorunludur.¹⁸⁵

Hz. Peygamber'e derin bir anlayış ve imanla bağlı olduğunu “*Muhammed'in yolunun toprağıym*”¹⁸⁶ sözleriyle ifade eden Mevlânâ, gönül ve zihin dünyasını onun yaşantısı ve sözleriyle beslemiş, yaşadığı dönemde nebevî sünneti temsil eden en önemli simalardan birisi olmuştur. Çağımızda din adına sayfalar, ciltler dolusu kitaplar yazan fakat vahye muhatap olan Hz. Peygamber'e söz hakkı tanımayan anlayışın aksine o, Allah Resulünü örnek alarak yolundan gitmenin kıyamete kadar gelecek bütün insanlık için zorunluluk ifade ettiği kanaatindedir. Ona göre, kendi çağının karanlığına ışık olan Hz. Peygamber, Kur'an-ı Kerim'le birlikte bıraktığı sünnet mirasıyla insanlığın ilelebet önderi ve rehberi olmaya devam edecektir.

Hz. Peygamber'e iman ve ittiba noktasında yukarda zikrettiklerimizin ötesinde Mevlânâ'da epeyce malzeme bulunmasına rağmen, maksadımızın hasıl olduğu düşüncesiyle konuyu burada sonlandırmak istiyoruz. Fakat meselenin en başında ifade ettiğimiz gibi Mevlânâ, eserlerinin yalnızca belirli yerlerinde değil her tarafında Hz. Peygamber'i anlatmış ve şimdiye kadar incelediklerimiz dışında onun vasıflarına da dikkat çekmiştir. O halde şimdi Mevlânâ nazarından Hz. Peygamber'i daha yakından tanıyalım.

2.4.2. HZ. PEYGAMBER'İN VASIFLARI

Mevlânâ'nın Hz. Peygamber'i andığı yerlerde üslubunda ayrı bir saygı, ayrı bir nezaket ve coşkunluk gözlemlenir. Hz. Peygamber'e yazılmış en güzel methiyelere örnek olan beyitlerinde, bir yandan yüce Peygamber'in büyüklüğünü ortaya koyarken, diğer yandan ona olan aşkını, özlemine ve hayranlığını en özel şekilde tasvir eder. Fakat onun Hz. Peygamber'i övdüğü beyitlerin geneli, alışık olduğumuz şekilde ayrı bir başlıkta toplanan veya uzunca düşünmenin sonunda ortaya çıkan naatlar değildir. Başka bir mevzudan bahsederken sanki bir anda Hz. Peygamber gönlüne düşer ve konuyu ona bağlar. Böylece içten gelen duygularıyla

¹⁸⁵ Bkz. Ali Osman Koçkuzu, *Mesnevî'de Hz. Peygamber*, Rûmî Yayınları, İstanbul, 2006, s. 80-81.

¹⁸⁶ Mevlânâ, *Rubailer I-II*, s. 216, b. 1052.

Hız. Peygamber'in üstün vasıflarını, ona olan sevgisini, hasretini ve bağıllığını methiyelerle dile getirir.¹⁸⁷

Mevlânâ, Hız. Peygamber'i genellikle Ahmed, Mustafa ve Muhammed adlarıyla anar¹⁸⁸ ve isminin geçtiğı çoğı yerde sayğı ve bağıllığının tezahürü olarak salat ve selamda bulunur.¹⁸⁹ Ona göre Peygamber'in ismi bile mübarektir; sayğı ve samimiyetle anan topluluklar için sağlam bir kale gibi koruyucudur.¹⁹⁰ İnsan üzerinde maddi ve manevi tesiri oldukça büyük olan Peygamber'i yâd eden, seven ve görenler dertlerine şifa bulur.¹⁹¹ Allah'ın adına sığınmakla Hız. Peygamber'e sarılmak birbirinden çokta farklı şeyler değildir. Zira Allah'a ancak Peygamber'in aracılığıyla gidilebilir.¹⁹²

Mevlânâ eserlerinde Hız. Peygamber'i ve bazı vasıflarını söyle anlatır:

Peygamber'in ilâhî ışığın yansıdığı mübarek yüzü dünya ve ahirette benzeri olmayan güzelliğindedir.¹⁹³ Ayın zırhını ikiye bölen bakışları gönüllere dokunur.¹⁹⁴ Sesini duyan sanki kendini kaybeder, çünkü âlemde hiç kimseden o sesin emsali duyulmamıştır.¹⁹⁵ Hız. Peygamber sesiyle, yüzüyle, bakışlarıyla hâsılı her şeyiyle başlı başına bir nurdur. Böylece o sapkınlığın hüküm sürdüğü âlemde ziyasıyla imdada yetişmiş küfrün karanlığına son vermiştir.¹⁹⁶

Hız. Peygamber inananların sıkıntılarını gideren; dertleriyle hemhal olan,¹⁹⁷ şefkat ve merhametin timsali¹⁹⁸ ulvi bir şahsiyettir. Metanet ve sabır ona burak olmuş, bu yüzden burakla arşın zirvesine yükselmiştir.¹⁹⁹ O olgunluğuyla yüceliğe

¹⁸⁷ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 353-355; c. III, b. 101-103; c. IV, 1451-1480,3836-3846; c. VI, b. 676-677,813-820; **Dîvân-ı Kebîr**, c. I, b. 1080-1088; c. III, b. 1722-1725 vd.

¹⁸⁸ Şefik Can, Hız. Mevlânâ'da Peygamber Sevgisi, **Mevlâna'nın Düşünce Dünyasından**, Der. Nuri Şimşekler, 2. Baskı, Konya Valiliğı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2005, s. 37.

¹⁸⁹ Mevlânâ, **Mektuplar**, ss. 2, 14, 22, 25 vd.; **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, ss. 7, 8, 20, 27 vd.

¹⁹⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 727-734.

¹⁹¹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 1520, 2253.

¹⁹² Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 225-228, 782.

¹⁹³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 676-679.

¹⁹⁴ Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. III, b. 1263.

¹⁹⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 3599-3601.

¹⁹⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 3397.

¹⁹⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 3264-3266.

¹⁹⁸ Bkz. **Mesnevî**, c. II, b. 2849; c. III, b. 1934.

¹⁹⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 3979.

ulaşan, bütün huyları güzel olan²⁰⁰ ve insanlara güzel ahlakı öğretendir.²⁰¹ Aynı zamanda o, henüz nübüvvet öncesinde bile toplum arasında *emin* sıfatına layık görülen ve insanlığa güvenilir olmayı öğütleyendir.²⁰²

Hz. Peygamber bütün bu üstün vasıflarına rağmen son derece mütevazidir.²⁰³ Çünkü o, “*senin bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur*”²⁰⁴ mealindeki ayete sarılmış, kendi bilgisine veya niteliklerine değil Rabbine güvenmiş, böylece marifet ve irfan nuruyla dolmuştur.²⁰⁵ Onun bütün gayesi Allah’ın emirlerini yerine getirmekten ibarettir. Bu kapsamda “*onların aralarındaki işleri danışma ile*”²⁰⁶ ayeti gereğince sosyal konularda sahabe ile istişareye büyük önem vermiştir.²⁰⁷ Askeri maksatlı seferler öncesinde ashabin önde gelenleriyle kapalı sözlerle istişare etmiş, böylece düşmanın harekâttan haberdar olmasını engellemiştir.²⁰⁸ Hz. Peygamber’in öngörüsü ve akli başka insanlarla kıyas edilmeyecek derecede üstündür.²⁰⁹ Onun bir özelliği de insanların kapasitesine göre anlayacakları ölçüde²¹⁰ az sözle çok şey beyan etmesidir.²¹¹

Dünya malı ve mülkü Hz. Peygamber’in gözünde bir çöp kadar ehemmiyetsizdir. Onun asıl gayesi şehirleri değil, gönülleri fethetmektir. Bu minvalde Mekke’yi ve diğer şehirleri fethetmesi kendi ihtiyacından veya dünya sevgisinden değil, Allah’ın emriyle insanların kalplerini nurlandırmak içindir.²¹²

Mevlânâ’nın Hz. Peygamber’in vasıflarına atıf yaptığı yerlerde üzerinde durduğu konulardan biri de onun diğer peygamberlere üstünlüğü ile ilgilidir. Ona göre, zaman ve mekân olarak farklı dönemlere hitap etseler bile bütün peygamberler aynı gaye için çaba sarf etmişlerdir. Bu yönüyle aralarında ayırım yapmadan bütün peygamberlere iman etmek şarttır. Fakat Allah katında fazilet yönünden

²⁰⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 2142; **Dîvân-ı Kebîr**, s. 5.

²⁰¹ Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. IV, b. 2579.

²⁰² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 548.

²⁰³ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 140; **Mesnevî**, c. V, b. 672-673.

²⁰⁴ Bakara 2/32.

²⁰⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 1130-1131.

²⁰⁶ Şura 42/38.

²⁰⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1044.

²⁰⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1052-1054.

²⁰⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 2617-2618, 2826-2829.

²¹⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2577-2578.

²¹¹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1488-1489.

²¹² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 3948-3949; **Fîhi Mâfih**, s. 34.

peygamberler arasında fark vardır. Mevlânâ bu düşüncesini Kur'an'ı Kerim'de farklı surelerde tekrarlanan “..peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık...”²¹³ mealindeki ayetlere dayanarak temellendirir.²¹⁴

Mevlânâ'ya göre peygamberler arasında en üstün olanı Hz. Muhammed'dir.²¹⁵ Çünkü o, cihanda benzeri olmayan,²¹⁶ kainatın övündüğü,²¹⁷ değerini taşların ağaçların bile idrâk ettiği iki cihanın kıymetlisi,²¹⁸ tabiatı gereği her iki âlemin üstün vasıfları kendisinde toplanan²¹⁹ ins ve cinin nebîsi, âlemlerin rahmeti, Âdem oğullarının övücüdür.²²⁰ Cenâb-ı Hak kâinatı onun hatırına yaratmış ve âlemdeki her bir varlığı onun hizmetine vermiştir.²²¹ Eğer o olmasaydı dünya dönüşünü gerçekleştirmez, ışığını saçmaz, gökyüzü meleklerle mekân olmazdı. O olmasaydı denizlerin heybetinden, içindeki balıklardan ve incilerden eser olmazdı. O olmasaydı ne yeryüzü varlık bulur, ne içindeki defineler ne de dışındaki yaseminler yaratılırdı.²²² O, kâinatın temel taşı, varoluşun kaynağıdır. Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlerin mevcudiyeti Hz. Peygamber'in varlığında saklıdır.²²³ O, zahirde nübüvvetin sonuncusu hakikatte ise bütün peygamberlerin öncüsüdür.²²⁴ Mana denizinde gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Fakat o denizin incisi Hz. Peygamber'dir.²²⁵

Mevlânâ, Hz. Âdem'den bu yana peygamberlere iman eden insanlar arasında en hayırlı topluluğun Hz. Peygamber'in ümmeti²²⁶ olduğunu belirtir²²⁷ ve bu durumu Hz. Peygamber'in üstünlüğüne delil olarak getirir. Ona göre, Hz. Peygamber'in ümmeti diğer ümmetlerden üstün olunca kendisi de önceki peygamberlerden üstün

²¹³ Bkz. Bakara 2/253; İsrâ 17/55; Zuhuruf 43/32.

²¹⁴ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 64.

²¹⁵ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 525, 1017; **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, s. 2; **Fîhi Mâfih**, s. 63, vd.

²¹⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 171.

²¹⁷ Eflâkî, **Âriflerin Menkubeleri I**, s. 164.

²¹⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2831-2832.

²¹⁹ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 140.

²²⁰ Mevlânâ, **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, s. 79.

²²¹ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 141; Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 2737; c. VI, b. 2103.

²²² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 2104-2106.

²²³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1106.

²²⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 525-528.

²²⁵ Mevlânâ, **Dîvân-ı Kebîr**, c. VII, b. 7948-7949.

²²⁶ Âli İmrân 3/110.

²²⁷ Mevlânâ, **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, s. 8.

olmaktadır. Buna binaen Musa (a.s) Hz. Peygamber'in nurundan faydalanmak için onun devrinde yaşamak ve ümmeti olmak için Allaha dua etmiştir.²²⁸

Mevlânâ'ya göre Hz. Peygamber'in üstünlüğünün bir başka kanıtı, kıyamete kadar isminin ve davasının baki kalacak olmasındandır. Zira diğer peygamberler belirli bir kavme ve zamana hitap etmişken, Hz. Peygamber kıyamete kadar gelecek olan tüm insanlığın nebisidir.²²⁹

Bu kısımda son olarak değinmek istediğimiz bir konu da Hz. Peygamber'in şefaati meselesidir. İslâm düşünce tarihinde farklı boyutlarıyla üzerinde epeyce durulan şefaati konusunda Mu'tezile ve Hariciler Hz. Peygamber'in günahkârlara şefaati kabul etmezken,²³⁰ Ehl-i sünnet âlimleri Allah'ın izniyle bu durumun mümkün olacağı fikrindedirler.²³¹

Mevlânâ'ya göre Hz. Peygamber, hem bu dünyada hem de ahirette şefaattir.²³² Ona göre, Hz. Peygamber'in bu dünyadaki en büyük şefaati insanlığı zulümden, kötülüklerden ve ateşten koruyarak doğru yola ilemesiyle gerçekleşir.²³³ Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in ismi ve nurunun zor zamanlarda insanların en önemli yardımcısı olduğunu²³⁴ düşünen Mevlânâ, sonu aydınlık olan kilitli kapıların onun yüzü suyu hürmetine açılacağını dile belirtir. Ona göre Hz. peygamber, kendisine tabi olanların karanlık gecelerine ışık, sıkıntılı zamanlarında yardımcıdır. Bu yüzden o, dualarına yer verdiği beyitlerinde Hz. Peygamber'in ismini anarak onun hürmetine Allah'a niyaz eder.²³⁵

Mevlânâ, Hz. Peygamber'in şefaati ve yardımın bu dünyayla sınırlı olmadığını, onun Müslümanları kurtarma çabasının ahirete kadar uzanacağını dile getirir. Ona göre Hz. Peygamber'in Allah'ın izniyle gerçekleşecek ahiretteki şefaati,

²²⁸ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 355-359.

²²⁹ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, s. 295; **Mesnevî**, c. IV, b. 2873-2875; **Dîvân-ı Kebîr**, c. III, b. 754.

²³⁰ Bkz. Neşet Çağatay, İbrahim Agâh Çubukçu, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, AÜİF Yayınları, Ankara, 1985, s. 208; Bağçeci, **Kelâm İlmine Giriş**, s. 8.

²³¹ Bkz. Eş'arî, **Dinin İnanç İlkeleri**, s. 101; Sâbûnî, **Mâtürîdiyye Akaidi**, s. 163; Işık, **Maturîdî'nin Kelam Sisteminde İmân Allah ve Peygamberlik Anlayışı**, s. 130.

²³² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 167-168, Ayrıca Bkz. **Mesnevî**, c. II, b. 1204; c. V, b.925; **Dîvân-ı Kebîr**, c. III, b. 3905, 3906; c. VII, b. 3936.

²³³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 854-856.

²³⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 737-738.

²³⁵ Bkz. Mevlânâ, **Mektuplar**, s. 15; **Dîvân-ı Kebîr**, c. V, b. 4263-4264; c. VI, 2514-2515.

günahkâr Müslümanları cennete götürecektir.²³⁶ Çünkü onun duası bu dünyada olduğu gibi ahirette de müstecabtır.²³⁷ Mevlânâ'nın tabiriyle Hz. Peygamber, şefaata kemerini beline kuşanmış bir şekilde ümmetini azap dumanından esenlikle geçirebilmek için sıratın bir ucunda beklemektedir.²³⁸ Hz. Peygamber'in şefaatinin uman Müslümanın tek yapması gereken onun yolunda ilerlemek, getirdiklerine ve buyruklarına teslim olmasıdır.

Netice itibariyle Mevlânâ Hz. Peygamber'in sahip olduğu üstün vasıflar üzerinde önemle durmuş, ona olan sevgi, saygı ve övgüsünü her fırsatta dile getirmiştir. Buna rağmen Mevlânâ, “*meleklerin bile hayran olduğu o yüce zatı layıkıyla anmak ve methedebilmek için felekler kadar geniş bir ağız isterim*”²³⁹ diyerek Hz. Peygamber'i ve üstün vasıflarını tam olarak anlatamadığından yakınmaktadır. Ona göre, ilk insandan itibaren yaratılanlar içerisinde diğer peygamberler de dahil olmak üzere en üstün olanı Hz. Peygamber'dir. Mevlânâ'nın bu görüşü İslâm düşüncesinde genel itibariyle kabul gören bir husustur. Kelâm ekolleri peygamberler arasında Hz. Peygamber'in en üstün olduğu hususunda ittifak etmişler, fakat hangi açıdan en üstün olduğu noktasında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mevlânâ, Hz. Peygamber'in üstünlüğünün en önemli sebebinin yaratılışında görür. Buna göre tüm mahlûkat gibi peygamberlerin de varoluşunda, Allah katında Hz. Peygamber'in hatırımın ve yüceliğinin büyük rolü vardır. Bunun dışında Hz. Peygamber'in evrensel bir peygamber olması ve ümmetinin Kur'an-ı Kerimde *en hayırlı* olarak nitelenmesi de üstünlüğüne ayrıca delildir. İslâm düşünce tarihinde çokça tartışılan şefaata konusunda Mevlânâ'nın tavrı ise, Hz. Peygamber'in dünya ve ahirette şefaata olacağı yönündedir.

Bölümün başından itibaren buraya kadar olan kısımda Mevlânâ'nın genel olarak nübüvvete, özel olarak ise Hz. Peygamber'e bakışını eserlerinden nakiller ve bu nakiller çerçevesinde ortaya çıkan tahlillerle ifade etmeye çalıştık. Fakat Mevlânâ'nın nübüvvet anlayışını ortaya koymak için nübüvvetin velâyetle ilişkisi

²³⁶ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 168, Ayrıca Bkz. **Mesnevî**, c. III, b. 1708-17088; **Dîvân-ı Kebîr**, c. III, b. 4106, 4441.

²³⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, b. 170.

²³⁸ **Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, s. 78.

²³⁹ Yaylalı, **Mevlânâ'da İnanç Sistemi**, s. 262.

veya birbirinden ayrılan nitelikleri üzerinde durmamız gerekmektedir. O halde şimdi Nübüvvet ve Velâyet başlığı altında Mevlânâ'nın düşüncesinde yer ettiği şekliyle peygamber-veli, vahiy-ilham ve mucize-keramet kavramları üzerinde mukayese edelim.

2.5. NÜBÜVVET VE VELÂYET

Terim anlamıyla veli, “Allah’a itaat ve içtenlikle yapılan kulluğun neticesinde O’nun dostluğuna ve sevgisine mazhar olan kimse”²⁴⁰ şeklinde tanımlanır. Velâyet kavramı ise velinin bulunduğu manevi makamı ifade eder.²⁴¹ Kur’an-ı Kerim’de veliler için hiçbir korku olmayacağı ve üzülmecekleri ifade edilmektedir.²⁴² Ayrıca Kur’an’da, peygamber olmamasına rağmen bir takım olağanüstü ikramlara nail olmuş kişilerden bahsedilmektedir.²⁴³ Buna göre dini kültürümüzde genel olarak, velâyet makamında bulunan bir velinin feyiz yoluyla kalpte beliren ilhamî bilgiye²⁴⁴ sahip olduğu ve kendisinden keramet olarak isimlendirilen olağanüstü haller²⁴⁵ meydana geldiğine inanılır.

Velinin ilham yoluyla bazı bilgilere erişmesi ve kerametlerinin bulunması, peygamberlere inen vahiy ve mucizelerle mukayese edilerek her ikisinin konumlarının belirlenmesini zaruri kılmıştır. Bu kapsamda âlimlerin geneli, nübüvvetin öz itibariyle velâyetten farklı bir makam olması hasebiyle bağlayıcılık yönünden dinde tek otoritenin peygamberler olduğu görüşündedirler.

Yeryüzünde insanlara kılavuzluk edecek bir velinin her zaman mevcut olduğunu düşünen Ehl-i sünnet kelâmcıları,²⁴⁶ aynı zamanda bazı üstün nitelikli kişilerin ilâhî bilgi manasında ilhama mazhar olabileceğini kabul ederler. Bununla birlikte Mâtürîdîler, kesin bilgiye taalluk eden yegane kaynağın peygamberlere indirilen vahiy olduğunu belirterek, ilhamın bağlayıcılık açısından herkesin kabul

²⁴⁰ Ahmet Nedim Serinsu, **Dinî Terimler Sözlüğü**, MEB Yayınları, Ankara, ty., “Veli” md. s. 384.

²⁴¹ Gölcük, Toprak, **Kelam**, s. 379.

²⁴² Yunus 10/62.

²⁴³ Bkz. Âli İmrân 3/37; Kehf 18/18-25; Neml 27/40.

²⁴⁴ Akseki, **İslâm Dîni**, s. 30.

²⁴⁵ Serinsu, **Dinî Terimler Sözlüğü**, “Keramet” md. s. 201.

²⁴⁶ Hanifi Özcan, **Mâtürîdî’de Dinî Çoğulculuk**, 3. Baskı, MÜİF Yayınları, İstanbul, 2013, s. 59.

edebileceği hakikatleri ifade etmeyeceğini savunurlar.²⁴⁷ Buna karşın özellikle müteahhirun dönemi Eş'ârî kelâmcıları, takva sahibi kişilere gelen ilhamın geçerli bir bilgi vasıtası olabileceği yönünde görüş beyan ederler.²⁴⁸ Ehl-i sünnete göre keramet ise aklen caiz naklen sabittir. Fakat onlara göre velinin elinde zuhur eden harikulade hadiselerle peygamberlerin mucizeleri arasında nitelik açısından olmasa bile bazı temel farklar vardır. Buna göre keramette mucizelerde olduğu gibi meydan okuma söz konusu değildir.²⁴⁹ Peygamberler tehadî ile birlikte istediği zaman Allah'ın izniyle mucize gösterebilirken, velinin kerameti Allah'ın irade ettiği zamanlarda gerçekleşir. Ayrıca peygamberler mucizelerinden haberdardır fakat veli çoğu zaman kendisinin veli olduğundan ve kerametlerinden haberdar değildir. Haberdar olsa bile bunu insanlardan gizlemelidir.²⁵⁰ Velinin, peygamberlere iman etmek ve son peygamberin yolundan gitmek gibi bir zorunluluğu vardır. Bu durumda velinin kerameti bağlı olduğu peygamberin mucizesi olarak telakki edilir.²⁵¹

Bilginin kaynağı olarak ilhama hiçbir şekilde yer vermeyen Mu'tezile ekolü,²⁵² aynı zamanda nübüvvet'e gölge düşüreceği endişesiyle kerameti de reddetmektedir.²⁵³ Dolayısıyla onlara göre nübüvvet ile velâyet arasında her hangi bir ilişki, ortak nokta veya benzerlik söz konusu değildir.

Şia'nın konumuzla alakalı görüşleri imamet kavramına yükledikleri anlam üzerinde şekillenmektedir. Zira onlara göre, nübüvvetten sonra Allah ile insan arasındaki bağlantıyı sağlayacak imamet makamının bulunması imanın temel rükünlerindedir. İmamlar da tıpkı peygamberler gibi vahye muhataptırlar. Nübüvvetle imamet arasındaki tek fark; peygamberlerin vahiy meleğiyle iletişimi onu hem görmek hem de sözünü duymak suretiyle gerçekleşirken imam, meleği

²⁴⁷ Bkz. Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî" **İmam Maturîdî ve Maturîdilik**, Haz. Sönmez Kutlu, 1. Baskı, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003, s. 26; Mızrak, **Mâtürîdilik**, s. 48.

²⁴⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "İlham", **DİA**, c. XXII, s. 98, İstanbul, 2000.

²⁴⁹ Bkz. Bağdadî, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, s. 271; Râzî, **Kelâm'a Giriş**, 207, 226; Semerkandî, **İslam İnanç İlkeleri**, s. 81; Sâbûnî, **Mâtürîdiyye Akaidi**, s. 113.

²⁵⁰ Bkz. Neseî, **İslâm İnançının Ana Umdeleri**, s. 53; Bağdadî, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, s. 271.

²⁵¹ Sâbûnî, **Mâtürîdiyye Akaidi**, s. 113.

²⁵² Işık, **Mutezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, s. 80.

²⁵³ Bkz. İbn Haldun, **Mukaddime I**, s. 280; Râzî, **Kelâm'a Giriş**, 226; Bağdadî, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, s. 271-272.

görmeden yalnızca sesini duyarak onunla diyalog kurar. Bu durumda peygamberde bulunması gereken bütün sıfat ve özellikler imamda da mevcuttur.²⁵⁴

Mutasavvıflara göre ilham; iman, ibadet, riyazet ve mücahede de derinleşmiş velinin kalbine yüce Allah'ın indirdiği hakiki bilgidir.²⁵⁵ Vahiy ile ilham arasındaki temel fark, ilhamın vahye tabi olmasıdır. Başka bir deyişle peygamberlerin vahyi başka bir şeye bağlı değilken velinin ilham almasının ön şartı peygambere tabi olmaktır.²⁵⁶ Sûfilere göre velâyet makamındaki bir veli suç işlemekten mahfuzdur. Fakat bu peygamberin masumiyeti gibi değildir. Zira peygamberlerin ismet sıfatı yaratılışları gereği günaha meyilli olmadıklarını ifade eder. Veliler ise günah işleyebilir; ancak onları günahattan koruyan Allah'tır.²⁵⁷ Tasavvufi düşüncede nübüvvet ile velâyet arasındaki farlardan biri de mucize ve keramete bakış açılarında kendini gösterir. Sûfilere göre mucize peygamberlik iddiasının destekçisiyken, keramet velâyet makamı için çok fazla önem teşkil etmez. Veli peygambere tabi olmanın ikramı olarak keramet gösterebilir. Fakat bu velâyetin şartı değildir. Velinin asıl kerameti istikamet çizgisinde ilerleyerek fiili rehberlik yapmak, yazılan kitaplar ve söylenen sözlerle daimi olarak kalıcı öğütler bırakmaktır.²⁵⁸

Mevlânâ, Allah'ın lütuf ve ikramlarda bulunduğu kişiler zümresinde peygamberlerle birlikte velileri de zikrederek, insanları hakikate ulaştıracak kaynağı nübüvvet ve velâyette görür.²⁵⁹ Ona göre peygamberler ve veliler, insanlara ilk yaratılıştaki safiyet ve masumiyetlerini hatırlatarak maddi-manevi kirlerden, günahlardan arındırma misyonuyla aynı gaye için çaba sarf ederler.²⁶⁰ Buna göre hakikati arayan insan, bu arayışın önündeki engelleri aşmak²⁶¹ ve vuslata erişmek için peygamberlere ve velilere uymak zorundadır.

²⁵⁴ Bkz. Fıglalı, **İmâmiye Şîası**, s. 215; İlhan, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, s. 43; Çağatay-Çubukçu, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, s. 62.

²⁵⁵ Bkz. Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatler**, İletişim Yayınları, Ankara, 1922, s. 38; İzzeddîn Kâşânî, **Tasavvufun Ana Esasları**, Çev. Hakkı Uygur, Kurtuba Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 77

²⁵⁶ Kâşânî, **Tasavvufun Ana Esasları**, s. 77.

²⁵⁷ Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 106; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, 4. Baskı, MÜİF Yayınları, İstanbul, 1994, s. 93.

²⁵⁸ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 124; Gölpınarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, s. 107; Kâşânî, **Tasavvufun Ana Esasları**, s. 42.

²⁵⁹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c.I, b. 925, 1539, 3585-3586; **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 93, 104, 128, 188, 267

²⁶⁰ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958 s. 43, 89; **Mektuplar**, 147.

²⁶¹ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 84.

Mevlânâ velileri nübüvvet makamının vârisi, peygamberin olmadığı zamanlarda en güzel örnek ve rehber olarak görür. Ona göre peygamberin nuru velide ortaya çıkar²⁶² ve peygamberin yokluğunda beşeriyeti vuslat menziline ulaştırır.²⁶³ Zira Hz. Adem ile şeytan arasında başlayan iyi ve kötünün mücadelesi kıyamete katar devam edecektir. Peygamberin hayatta olmadığı zamanlarda onun bıraktığı miras ile birlikte fiili bir kılavuza da ihtiyaç vardır ki işte bu kılavuz velilerdir.²⁶⁴ Kıyamete kadar bütün zamanlarda doğruyu-yanlış, iyiyi-kötüyü birbirinden mihenk taşı gibi ayıran, insanlığı hayra ve hakka ulaştıracak peygamberin yerine mutlaka bir veli vardır.²⁶⁵ Bir bakıma onlar yeryüzünün manevi direkleridir. Yüce Allah gaflette bocalayan toplumlar üzerine rahmet ve mağfiretini velilerin hatırına eksik etmez. Onlar, insanlar için manevi bir nefestir. Nefes almakta zorlanan bir insanın uzun süre hayatta kalma şansı ne kadar düşükse, velilerden mahrum kalan toplumların uzun vadede ayakta kalabilmeleri de o kadar zordur.²⁶⁶

Mevlânâ'ya göre veliler, nefsin menfi isteklerini benliklerinde eriterek ölmeden önce ölmenin sırrına vakıf olmuşlar²⁶⁷ ve böylece âleme hakikat penceresinden bakmayı öğrenmişlerdir.²⁶⁸ Ona göre, nasıl ki uzuvlar arasında zahiri güzellikleri müşahede eden, algılayan gözümüzdür; insanlar içinde de hakiki manayı gören, idrâk eden velilerdir.²⁶⁹ Onlar bir yönden de insandaki akla benzer. Akıl beden için ne kadar önemliyse, veliler de halk için o kadar önemlidir. Vücuttaki organların yerli yerinde hareket etmesi aklın idaresine bağlı olduğu gibi, insanların eğitimi ve manevi gelişiminin tamamlanması da velilerin öncülüğüne bağlıdır.²⁷⁰ Bu sebeple günah denizinde boğulmamak ve nefsin esaretinden kurtulmak isteyen insanların velilerin rehberliğinden istifade etmesi gerekir.²⁷¹ Zira kâmil manada kulluğun timsali olan velilerden uzaklaşmak bir bakıma Allah'ın emir ve nehiylerinden

²⁶² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 942.

²⁶³ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 173.

²⁶⁴ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1930; c. III, b. 1772,1774, 1804,1810; c. IV, b.542-543.

²⁶⁵ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 815, 925, 932; **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 97.

²⁶⁶ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1151-1157; c. II, b. 1160-1169.

²⁶⁷ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 16, 97, 163.

²⁶⁸ Mevlânâ, **Mesnevî Tercümesi**, c. III-IV, s. 563-564, b. 2384-2397, 2641-2645.

²⁶⁹ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 2384-2389.

²⁷⁰ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 71-72.

²⁷¹ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 2055-2056; **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 303.

uzaklaşmak demektir.²⁷² Fakat insanların birçoğu bu gerçeği idrâk edememiş, dünyanın aldatıcı cazibesine kapılarak velilerin öğütlerine kulak tıkamıştır.²⁷³ Oysaki veliler toplum içindeki örnek yaşantı, önderlikleri ve nasihatleriyle ilkbaharda yağın yağmurların nebatatı yeşerttiği gibi kendisine uyan gönülleri manen canlandırır.²⁷⁴

Bir kimsenin veli olup olmadığı nasıl bilinecektir?

Bu hususta Mevlânâ insanları gerçek bir rehberine uymaları hususunda ikaz eder ve hakiki velilerin; dünyanın çekici cazibesine kapılmayan, Allah dostu, takva sahibi olmaları gibi bir takım hususi özellikleri üzerinde durur.²⁷⁵ Ona göre, velinin dışardan gözlemlenen nitelikleri yanında asıl vasıfları ve alametleri kendisine uyan kimseler tarafından bilinir. Çünkü bir insanın yaşantısını bilmeden, özüne inmeden, iyi-kötü şeklinde değerlendirmeler yapmak o insanın asli sıfatlarını yansıtmaz.²⁷⁶ Gerçek velileri bulmak için öncelikle samimi bir arayış gereklidir. Bu arayışın sonunda hakiki veliler, iyi niyetli insanları kendilerine çeker ve onların manen yükselmelerine kılavuzluk ederler. İyi niyet ve samimiyetten yoksun gönüller ise başka mecralara kayar ve hakiki Allah dostlarına düşman olurlar.²⁷⁷

Velâyet meselesi Mevlânâ'ya gelinceye kadar farklı boyutlarıyla ele alınarak tartışılmıştır. Özellikle Hâkim Timizi (ö. 216/831) ve İbnü'l Arabî'nin nübüvvet ve velâyet bağlamındaki bazı fikirleri, velinin peygamberden üstün olduğunu iddia ettikleri şeklinde bir kanaatin oluşmasına sebep olmuştur.²⁷⁸ Meseleye Mevlânâ cephesinden baktığımızda onun peygamberlerin velilerden üstün olduğu düşüncesinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü ona göre, bütün ihsan ve lütuflar Hz. Peygamber'in üzerine döküldükten sonra velilere dağılmıştır. Cihana gelmiş-geçmiş bütün insanların öncüsü ve lideri Hz. Peygamber'dir.²⁷⁹ Büyüklük ve yücelik yönünden hiç kimse Hz. Peygamber'in makamına ulaşamayacağı gibi herkes

²⁷² Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 2164-2166; **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 97.

²⁷³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. V, b. 1149-1162.

²⁷⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 2038-2043.

²⁷⁵ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 59, 104; **Mesnevî Tercümesi**, c. III-IV, s. 563-564, b. 2641-2644.

²⁷⁶ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 49-51.

²⁷⁷ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 2489-2493.

²⁷⁸ Annemarie Schimmel, **İslamın Mistik Boyutları**, Çev. Ergun Karabıyık, 2. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 218; Hayrani Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, AÜİF Yayınları, Ankara, 1986, ss. 99-100.

²⁷⁹ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 140-141, 188, 291; **Mesnevî**, c. V, b. 2737; c. VI, b. 2103.

ona uymakla mükelleftir.²⁸⁰ Bu bağlamda Eflâkî (ö. 761/1360) veliler mi yoksa Hz. Peygamber mi daha büyük sorusuna Mevlânâ'nın şu cevabı verdiğini nakleder: “*Hayır hayır, Muhammed Mustafa bütün peygamber ve velilerin başbuğu ve reisidir. Hakikatte büyüklük ve ululuk onundur.*”²⁸¹

Mevlânâ'ya göre veliler de peygamberlere benzer bir şekilde zahiri duyuların işitemeyeceği²⁸² şekilde Hak katından bazı bilgiler alırlar. Ona göre Allah'ın velilerin kalbine ilka ettiği bu bilgiler peygambere gelen vahiyden izler taşısa da vahiy değildir. Fakat Rabbe duydukları derin aşkın sonucunda kalplerini arındırarak²⁸³ diğer insanların bilemeyeceği hakikat sırlarına vakıf olacak şekilde²⁸⁴ Allah'tan aldıkları bilgiler, kaynağı Hak olması itibariyle vahiy kadar önemlidir.²⁸⁵ Bununla birlikte Allah tarafından seçilmiş peygamberlerin bazen doğrudan bazen de melek vasıtasıyla aldığı vahiy; aşk, cezbe ve itaat neticesinde velinin gönlüne düşen ilhama kıyasla şeri delil açısından ilk sıradadır.²⁸⁶

Mevlânâ'ya göre peygamberlerin herkes tarafından apaçık olarak bilinen belli alametleri vardır. Fakat veliyi tanımak için önce talip olmak gerekir. Veli isterse kendisini meşhur eder. Ancak asıl olan gizlenmesi, yalnızca arayış içinde olanlara kendini göstermesidir.²⁸⁷ Çünkü velilerin peygamberler gibi tebliğle halkı uyarmak gibi bir vazifesi yoktur. Buna göre diyebiliriz ki nübüvvet tüm insanlara hitap ederken velâyet, Peygamber'in yokluğunda hakikate ulaşmak için örnek bir şahsiyete ihtiyaç duyanların muhatabıdır.

Mevlânâ peygamberlerin mucizeleri gibi velilerin de kerametleri olduğunu düşünmektedir. Ona göre Cenâb-ı Hak peygamberleri olağanüstü hadiselerle desteklediği gibi veli kullarına da normal insanlarından farklı olarak kerametler ikram eder. Tıpkı peygamberlerin mucizeleri gibi veliden zuhur eden harikulade

²⁸⁰ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. II, b. 817.

²⁸¹ Eflâkî, **Âriflerin Menkubeleri I**, ss. 163-164.

²⁸² Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1461.

²⁸³ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. III, b. 3295.

²⁸⁴ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. VI, 2788.

²⁸⁵ Mevlânâ, **Mesnevî**, c. IV, b. 1851-1855; **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 172.

²⁸⁶ Tahir BüyükKörükçü, **Hakîki Vecesiyle Mevlâna ve Mesnevî**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2016, ss. 266-267.

²⁸⁷ Bkz. Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 54; **Mesnevî**, c. II, b. 2346-2350; c. III, b. 3104.

işler, onların Allah ile birlikteliğini göstermesi bakımından önemlidir.²⁸⁸ Fakat peygamberin meydan okumasıyla olağanüstü bir fiil olarak ortaya çıkan mucizenin nübüvvetle dalaleti söz konusu iken keramet, velâyetin şartlarından biri değildir. Daha doğru bir ifadeyle veli için asıl keramet tabiat kanunlarını aşan fiiller göstermesi değil iman, ibadet ve ahlakta ilerlemiş üstün nitelikli bireyler yetiştirmesidir.²⁸⁹

Netice itibariyle Mevlânâ dini anlatımda velâyete büyük önem vermekle birlikte hiçbir zaman nübüvvetle eş değer olarak görmemiştir. Bazı ifadelerine takılı kalarak onun velâyeti nübüvvetten üstün gördüğünü iddia etmek, bütünü görmeyen parçacı okuyuşun neticesidir. Şurası bir gerçektir ki Mevlânâ, eserlerinde velâyete sıkça temas ederek velilerin önemi ve büyüklüğü üzerine epeyce kelâm etmiştir. Bize göre bunun sebebi Hz. Muhammed'den sonra bir daha peygamber gelmeyecek olmasından hareketle sıkıntılı ve buhranlı zamanlarda örnek bir şahsiyete muhtaç olan insanlık için velinin taşıdığı mana ve değerdir.

Buraya kadar ele aldığımız konuların, Mevlânâ'nın nübüvvet anlayışını ortaya koyma maksadımızı gerçekleştirmede yeterli olduğunu düşünerek bölümü ve dolayısıyla çalışmamızı burada sonlandırıyoruz.

²⁸⁸ Bkz. Mevlânâ, **Mesnevî**, c. I, b. 1669; c. III, b. 3104-3108; c. VI, b. 1300-1306

²⁸⁹ Mevlânâ, **Fîhi Mâfih**, 1958, s. 158

SONUÇ

Yüce Allah'a derin bir iman ve teslimiyet yolunda düşüncesinin ve öğretisinin merkezine "Aşk" kavramını yerleştiren Mevlânâ, aşkın dünyadaki en önemli temsilcileri olarak peygamberleri görür. Onun düşüncesinde aşk, yaratılışı ve kâinatı tam manasıyla idrak edebilmenin yegâne sebebi, Allah'a ulaşmanın en kestirme yoludur. İçindeki aşk ateşini bir nebze olsun insanlığa aktarabilmek onun en önemli gayesidir. Ona göre insan, başta her şeyiyle mükemmel olan yaratıcı olmak üzere kâinat, mevcudat ve mahlûkatın hakikatini ancak o zaman kavrayabilecektir. Mevlânâ'nın aşka yaklaşımı akli yararsız, işlevsiz bir telakkiyle yok sayan veya dışlayan bir anlayış değildir. Aksine hayatımıza düzen vermede aklın önemini ve değerini en güzel şekilde ifade eden düşünürlerden biri Mevlânâ'dır. Fakat onun düşüncesinde esas hedef özellikle varoluşu anlamlandırma ve ilahi hakikati idrak etme noktasında akli aşkın emrine vermektir. Diyebiliriz ki fikri yapısı metafizik alanda aşkı öncü kabul etmek fakat sebepler aleminde mutlaka akla başvurmak gerektiği yönünde şekillenir. Aslında Mevlânâ'yı özgünleştiren, birçok sûfi ve kelâmcıdan kendisini farklı kılan temel husus akıl ve aşk sentezini bir potada birleştirerek meseleleri ayrı bir yöntem ve perspektifte işlemesidir. Ona insanlığın ortak düşünsel mirasından yararlanma hususiyeti kazandıran kelâmî, tasavvufî ve diğer alanların muhtevasını harmanlayarak çok yönlü ilmi şahsiyete sahip olmasına sebep olan bizce bu özelliğidir.

Mevlânâ, ele aldığımız görüşleri itibariyle kendinden önceki ve yaşadığı dönemdeki kelâmî tartışmalardan haberdar olduğu gibi bu tartışmaların halkın inanç dünyasına olumsuz tesirlerinin de farkındadır. Bu yetkinlikle incelemeye aldığı kelâmî mevzuları halkın severek kabul edebileceği bir tarz ve insanlığın ortak hissiyatına tercüman olacak bir metotla sunmayı denemiştir. Özellikle mesneviyi rubai tarzında yazmasının sebeplerinden biri bizce dönemin insanının şiire olan merakıdır. Toplumun meyli ve anlama kabiliyetini göz önünde bulundurarak kelâmî görüşlerini Sünnî bir yorumla eserlerinde işlemiş olmasına ve çoğunlukla Ehl-i sünnet kelâmcıları ile aynı neticede birleşmiş olmasına rağmen meseleleri ele alırken kullandığı yöntem ve üslupla onlardan ayrılmaktadır. Bu meyanda şunu da belirtmemiz gerekir ki Mevlânâ, Ehl-i sünnet yolunu benimsemekle birlikte Eş'ârî ya

da Mâtürîdî ekollerinden birine mensup olmak gibi bir hassasiyet taşımamıştır. Bununla birlikte genellikle Mâtürîdî telakkilerden kısmen de Eş'ârîler'den etkilendiğini ancak bu durumun yorumlarında özgün bir yaklaşım geliştirmesine mani olmadığını söyleyebiliriz. Çalışmamız boyunca gördüğümüz ve yeri geldikçe ifade ettiğimiz gibi fikirlerinin bu iki ekolden daha çok Mâtürîdî ile benzerlikler taşıdığı kanaatindeyiz. Bu açıdan özellikle onun Eş'ârî olduğu yönündeki değerlendirmelerin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine inanıyoruz.

Mevlânâ, İslâmî kültürden miras kalan yorumları kendi bakış açısıyla sentezleyerek âlemin yaratılışı, işleyişi ve oluşumu hakkında zengin bir muhteva ortaya koymuştur. Fakat görüşlerini sistematik bir tarzda ele almamasının sonucu olsa gerek çoğu fikrinde olduğu gibi Allah-âlem bağlamındaki düşüncelerinde de birbirine zıt değerlendirmeler yapılmıştır. Bilhassa varlıkların Allah'tan zorunlu olarak çıktığı fikri üzerine filozofların inşa ettikleri *sudûr* teorisini benimseyip benimsemediği ve İbnü'l-Arabî'nin sistemleştirdiği *vahdet-i vücûd* kuramını kabul edip etmediği halen tartışma konusudur. Bize göre, varlıkların Allah'ın 'ol' emriyle meydana çıktığını ve yoktan yaratılması sebebiyle âlemin hâdis olduğunu savunan Mevlânâ'nın sudur teorisini benimsemesi söz konusu değildir. Mevlânâ'nın vahdet anlayışı ise düşünce sisteminin merkezine yerleştirdiği aşk kavramının doğal bir sonucu olarak her yerde ve her şeyde Allah'ın varlığını hissetmeyi amaçlayan psikolojik bir birlik halidir. Dolayısıyla onun vahdet anlayışının eşyayı mutlak olarak yok sayan veya Allah-âlem eşitliğini çağrıştıran İbnü'l-Arabî'nin teorisiyle doğrudan ilişkili olduğunu düşünmüyoruz.

İsbât-ı vacip konusunda Mevlânâ, Allah'ın varlığına dair akli deliller üretmekten ziyade O'nu hissetmenin yollarını aramak gerektiği üzerinde durur. Çünkü ona göre Allah'ın varlığı her hangi bir delile ihtiyaç bırakmayacak kadar aşikârdır. İnsanın gayretini ve çabasını Allah'la olmaya, her baktığı yerde O'nu hissetmeye yöneltmesini arzulayan Mevlânâ, aklın onayını almadan iman edemeyenlere Allah'ın varlığının mantıki olarak da kanıtlanabileceğini ispatlamak için bir takım deliller kullanır. Bunu yaparken hudûs delili, gaye ve nizam delili gibi isimlere başvurmasa bile Allah'ın varlığını ispat için kelâmcıların ve filozofların kullandıkları kanıtlardan yararlanır. Özellikle filozofların sıkça başvurduğu hareket

deliline yer vermesi fikirlerinde taassuba yer olmadığını, körü körüne bir düşünceye bağlı olmadığını, bu çokça eleştirdiği filozoflardan gelse bile doğru olarak kabul ettiği her türlü bilgiden faydalanmaktan çekinmediğini göstermesi bakımından bizce önemlidir.

Rü'yetullah konusunda Mevlânâ, aşkı tadan ve yaşayan insanın bu dünyada kalp gözüyle Allah'ı görmesinin (hissetmesinin) imkan dahilinde olduğunu düşünmekle birlikte, duyu organı olarak baş gözüyle görme gibi bir keyfiyetin bu dünya için söz konusu olmayacağı fikrindedir. Allah'ın ahirette görülmesi meselesinde ise Mu'tezile eleştirisi üzerinden öte dünyada rü'yetullahın gerçekleşeceği yönünde kanaat belirtir.

Mevlânâ'nın sıfatlar meselesiyle ilgili görüşlerinin Ehl-i sünnetle örtüştüğünü görüyoruz. Onun bu meseleye yeni şeyler söyleme kaygısı taşımadan, teorik tartışmalara girmeden Cebriye, Mutezile ve Müşebbihe gibi akımların fikirlerine eleştiri mukabilinde dahil olduğunu düşünüyoruz.

İnsan realitesi Mevlânâ felsefesinde en dikkat çeken unsurlardan biridir. Ona göre Rabbini bilmek için yaratılan insan, özünü muhafaza ettiği müddetçe varlıkların en değerlisidir. Nefsi istekleri ve şehvani arzularını terk ederek yaratılışındaki safiyeti korumayı başaran insan akıl, zeka ve irade sahibi bir varlık olarak Rabbinde kul olmasıyla kâinatın en şerefliisidir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel unsurun hür iradesiyle seçim yapabilme kabiliyeti olduğunu dile getiren Mevlânâ, sevap ve günah kavramlarının ancak ihtiyari olarak yapılan eylemler için bir anlam ifade edeceğini beyan eder. O, insanın hürriyeti sorununa "*Kul ister Allah yaratır*" prensibiyle yaklaşarak, hem insanın eylemlerinde Allah'ın hiçbir rolü olmadığını iddia eden Mu'tezile, hem de cüz'i iradeyi yok sayan cebri düşünceye karşı orijinal örnekleri ve delillendirmeleriyle mücadele eder. Ayrıca o bu konuda küllî iradenin cüz'i iradeye göre şekillendiğini savunarak, insanın fiillerinin Allah'ın iradesine tabi olduğunu düşünen Eş'ârîler'in karşısındadır. Şer problemi karşısında ise Mevlânâ, insan hürriyeti bağlamındaki fikirleri çerçevesinde ahlâkî kötülüğü metafizîki ve tabii kötülüklerden ayrıcalıklı olarak ele alır. İnsanın kendi iradesiyle gerçekleştirdiği ahlaki kötülüklerden sorumluluğu Allah'a yükleyerek değil, kendisini kötülüğe sevk eden amillerle mücadele ederek kurtulabileceği yönünde yorumlar yapar. Tabii ve

metafiziki kötülükler karşısındaki tutumu ise hikmet, imtihan, adalet ve terbiye eksenindeki ilgi çekici benzetme ve orijinal yorumlarıyla, zihnini bu tür kötülüklerle meşgul eden kişilere olumlu bakış açısı kazandıracak niteliktedir.

Mevlânâ'ya göre, aşkın dünyadaki en önemli temsilcileri ve hidayet rehberi olan peygamberler beşeriyetin dünya ve ahiret mutluluğu için Allah tarafından seçilip görevlendirilen yüce elçilerdir. Ona göre tedaviye muhtaç olan hastanın hekime ve onun sunacağı reçeteye ne kadar ihtiyacı varsa, insanların da dünya ve ahiret maslahatları için peygamberlerin rehberliğine o kadar ihtiyacı vardır. Bu düşünceden hareketle nübüvvet kurumuna yöneltile itirazları ele alan Mevlânâ, Ehl-i sünnet akidesi çerçevesinde özellikle insanların ihtiyacı ilkesinden yola çıkarak peygamberlik müessesesinin gerekliliği noktasında akli deliller getirir. Bununla birlikte Mu'tezile'nin Allah'ın peygamber göndermeye mecbur olduğu iddiasını reddederek, nübüvvet müessesesinin varlığını ilahi hikmet ve lütuf perspektifinden değerlendirir.

Nübüvveti ispat eden tek delilin mucizeler olmasa da bu olağanüstü hadiselerin peygamberlerin davalarında doğruluğunu teyit için önemli bir işlev gördüğünü düşünen Mevlânâ, tabiat kanunlarını bahane ederek mucizeleri inkâr edenlere sebepleri sebep kılan yüce Allah'a dönme çağrısında bulunur. O, tabiata yasalar koyan ilahî iradenin mucizelerle bu yasaları ortadan kaldırmasının akla aykırı olmadığını ispat etmek için çaba sarf etmesine rağmen bu düşünceye sahip olanları yadırgamaz. Çünkü ona göre iman hidayet işidir. Kalbin iman etmeye kabiliyeti olmadıkça tabiat yasaları bahanesi şöyle dursun, gözleriyle bizzat mucizelere şahit olanların bile inanmamak için bir sebebi vardır.

Mevlânâ'da nübüvvet kurumunu esas alan bariz bir Hz. Peygamber tasavvuru dikkat çeker. Diyebiliriz ki Hz. Peygambersiz bir İslâm dini düşünülmemeyeceği gibi Hz. Peygambersiz bir Mevlânâ da düşünülemez. Kendisini Hz. Peygamber'in yolunun toprağı olarak gören ve eserlerinde ona olan saygı, özlem ve bağlılığını her fırsatta dile getiren Mevlânâ, geçmişten günümüze nebevî sünnetin en önemli temsilcilerinden biridir. Ona göre Hz. Peygamber nübüvvet zincirinin son halkası, peygamberlerin ve bütün yaratılmışların en üstünü, ismi kıyamete kadar anılacak mana aleminin tek hükümdarıdır. Mevlânâ'nın Hz. Peygamber'e yer verdiği beyitlerinde onun nübüvvetinin ispatı, vasıfları ve ona olan sevgisini dile getirmesi

elbette önemlidir. Fakat Hz. Peygamber'e iman etmesine rağmen tabiri caizse ona posta güvercini muamelesi yapan, sünnetini ve hadislerini yok sayan anlayışın arttığı günümüzde, ona her yönüyle tabi olmayı öğütleyen çağrılar daha da kıymetli hale gelmiştir.

Mevlânâ, son peygamber Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelmeyeceğinden hareketle nübüvvetten sonra insanlara doğru yolu gösterme makamını velâyette görür. Onun düşüncesinde nübüvvet makamının varisi olan veliler, peygamberin olmadığı zamanlarda Hak yolunun salikleri olarak insanları vuslat menziline ulaştıran öncülerdir. Mevlânâ'nın velâyet makamına yüklediği anlam itibariyle özellikle ilhamı hakiki bilgi olarak kabul etmeyen Mâtürîdî düşünceden ayrıldığını görüyoruz.

Son sözümüz olarak şunları ifade edelim ki, Mevlânâ her ne kadar tasavvuf sahasında öne çıksa da kelâm alanındaki görüşleri itibariyle incelemeye konu edilmesi gereken önemli bir şahsiyettir. Fakat nedense onun kelâmî ve İslâmî ilimlerin diğer alanlarındaki görüşleri ötelenmiş, içi boşaltılmış ve sema törenlerine hapsedilen bir Mevlânâ portresi sunulmak istenmiştir. Elbette Mevlânâ'nın kelâmî yönü ve ilmi kişiliği üzerine yapılan çalışmalar yok değildir. Ancak onun bu cephesi üzerine yürütülen çeşitli bilimsel faaliyetlerin yeterince ilgi görmediği bir gerçektir. Bunun yanında başta kelâmî tarafı olmak üzere Mevlânâ üzerine yapılan bazı araştırmaların onun gerçek fikirlerini yansıtmadığına, düşüncelerinin bağlamından koparılarak parçacı bir yaklaşımla değerlendirmeye tabi tutulduğuna şahit oluyoruz. Buna binaen ister kelâm alanında ister İslâmî ilimlerin diğer sahalarında Mevlânâ'dan istifade etmek için evvela yapılması gereken bizce, onun düşünce sistemi üzerine yoğunlaşmak ve kavramaya çalışmaktır.

KAYNAKÇA

- MEVLÂNÂ**, Celâleddin Rumî; **Mesnevî**, c. I-VI, Çev. Veled İzbudak, Gözden Geçiren. Abdalbâki Gölpınarlı, MEB Yayınları, İstanbul, 1995.
- Mesnevî ve Şerhi**, c. I-VI, Çev. Abdalbâki Gölpınarlı, 2. Baskı, MEGSB Yayınları, İstanbul, 1985.
- Mesnevî Tercümesi**, c. I-II, c. III-IV, c. V-VI, Çev. Şefik Can, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.
- Mesnevî-i Şerif**, c. I-VI, Çev. Süleyman Nahîfî, Sad. Âmil Çelebioğlu, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.
- Mesnevi'nin Özü**, Çev. M. Muhlis Koner, 1. Baskı, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1961.
- Dîvân-ı Kebîr**, c. I-VII, Haz. Abdalbâki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1957.
- Rubailer I-II**, Çev. M. Nuri Gençosman, MEGSB Yayınları, İstanbul, 1988.
- Fîhi Mâfih**, Çev. Meliha Ülker Tarıkâhya, 2. Baskı, Maarif Vakfı Yayınları, İstanbul, 1958.
- Fîhi Mâ-fih**, Çev. Abdalbâki Gölpınarlı, 7. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017.
- Mektuplar**, Haz. Abdalbâki Gölpınarlı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1963.
- Mecâlis-i Sab'a (Yedi Meclis)**, Çev. Abdalbâki Gölpınarlı, Turizm Derneği Yayını, Konya, 1965.
- AKBULUT**, Ahmet; **Sahabe Dönemi İktidar Kavgası**, 4. Baskı, Otto Yayınları, Ankara, 2016.
- AKSEKİ**, A. Hamdi; **İslâm Dînî**, 20. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, ty.
- ALMAZ**, Hasan; "Mevlânâ'nın Düşünce Dünyasında Hz. Peygamber Sevgisi", **Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi I. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri, 21-22 Nisan 2007 - Şanlıurfa**, ss. 317-331.
- ALPER**, Hülya; **İmam Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi**, 4. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.

- ALTINTAŞ**, Hayrani; **Tasavvuf Tarihi**, AÜİF Yayınları, Ankara, 1986.
- ALTINTAŞ**, Ramazan; **Mevlâna'da Gönül Kelamı**, 1. Baskı, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007.
- ARPAGUŞ**, Sâfi; "Mevlâna Celâleddin Rûmî", **İstem Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 10, Konya, 2007, ss. 91-111.
- ARSLAN**, Ahmet; **İslâm Felsefesi Üzerine**, 1. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.
- AYDIN**, Mehmet S.; "Muhammed İkbal'in Eserlerinde Mevlânâ", **İslâm Felsefesi Yazıları**, Ed. Mustafa Armağan, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2000, ss. 107-117.
- AYDIN**, Mehmet S.; **Din Felsefesi**, 15. Baskı, İİFV Yayınları, İzmir, 2019.
- AYDIN**, Mehmet; "Mevlâna'da İrade Hürriyeti" **SÜ 2. Milli Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, 3-5 Mayıs 1986**, SÜ Basımevi, Konya, 1987, ss.91-99.
- AYDIN**, Mehmet; "Muhidin-ı Arabi ve Hz. Mevlanâ Yaklaşımı", **SÜ 1. Milletlerarası Mevlanâ Kongresi, Tebliğler, 3-5 Mayıs 1987**, SÜ Basımevi, Konya, 1988, ss. 299-306.
- AYGÜN**, Fatma; "İslâm Düşüncesinde Tanrı-Âlem (Birlik-Çokluk) İlişkinine Yönelik Temel Teoriler: Hudüs, Sudür, Zuhür", **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 16, Sayı: 1, 2018, ss. 157-187.
- BAĞÇECİ**, Muhittin; **Kelam İlimine Giriş**, Netform Matbacılık, Kayseri, 2000.
- BAĞDADÎ**, Abdulkahir; **Mezhepler Arasındaki Farklar**, Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, 8. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2017.
- BAYKAN**, Erdal; **Düşünceye Gelmeyen Tanrı Sorunu Ve Mevlana**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2017.
- BİLİCİ**, Mehmet Akif; **Mevlânâ'nın Peygamberlik Anlayışı**, 1. Baskı, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2009.
- BURSEVÎ**, İsmail Hakkı; **Mesnevî'nin Ruhu**, Haz. Suat Ak, 1. Baskı, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2012.
- BÜYÜKKÖRÜKÇÜ**, Tahir; **Hakîki Vechesiyle Mevlâna ve Mesnevî**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2016.
- CAN**, Şefik; "Hz. Mevlanâ'da Peygamber Sevgisi", **Mevlâna'nın Düşünce Dünyasından**, Der. Nuri Şimşekler, 2. Baskı, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2005, ss. 37-48.
- CÜVEYNÎ**, İmâmu'l-Haremeyn; **Luma'u'l-Edille**, Çev. Murat Serdar, 3. Baskı, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2017.
- ÇAĞATAY**, Neşet ve İbrahim Agâh Çubukçu, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, AÜİF Yayınları, Ankara, 1985.

ÇOŞKUN, İbrahim; “Akıllı Gönül İle Buluşturan Kelamcı: Mevlana Celaleddin Er-Rumî”, **HÜİF, Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu, Bildiriler I, 26-28 Ekim 2007**, Şanlıurfa, ss. 405-415.

ÇOŞKUN, İbrahim; “Matürîdî Düşüncede Allah-İnsan İlişkisi”, **Hikmet Yurdu Dergisi (İmam Matürîdî ve Matürîdîlik Özel Sayısı)**, Yıl: 2, Sayı: 4, Malatya, 2009, ss. 17-46.

ÇOŞKUN, İbrahim; **İlahî Adalet ve Engelli Bireyler**, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2016.

DEMİRCİ, Mehmet; “Mesnevî’de Akıl-Aşk Karşılaştırması”, **SÜ 4. Milli Mevlânâ Kongresi, Tebliğler, 12-13 Aralık 1989**, Konya, s. 153-159.

DEMİRLİ, Ekrem; “Yaratma”, **DİA**, c. XXXXIII, ss. 329-331, İstanbul, 2013.

EFLÂKÎ, Ahmet; **Âriflerin Menkıbeleri I**, Çev. Tahsin Yazıcı, 1. Baskı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.

EMİN, Ahmed; **Fecrî’l-İslam**, Çev. Ahmed Serdaroğlu, 1. Baskı, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1976.

EMİROĞLU, İbrahim; “Mevlânâ’da Aşk İfade Etme İmkânı ve Aşk Betimlemeleri”, **Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri I, 8-12 Mayıs 2007**, Motto Project Yayını, İstanbul, 2010, ss. 385-432.

EMİROĞLU, İbrahim; **Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002.

ERAYDIN, Selçuk; **Tasavvuf ve Tarikatlar**, 4. Baskı, MÜİF Yayınları, İstanbul, 1994.

ERGİNLİ, Zafer; **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, 1. Baskı, Kalem Yayınevi, İstanbul, 2006.

ERKOL, Ahmet; **İbn Rüşd’ün Kelam Eleştirisi**, 1. Baskı, Fecr Yayınevi, Ankara, 2007.

EŞ’ARÎ, Ebû’l-Hasen; **Dinin İnanç İlkeleri**, Çev. Mustafa Çevik, 1. Baskı, İlâhiyât Yayınları, Ankara, 2005.

EŞ’ARÎ, Ebû’l-Hasen; **İlk Dönem İslam Mezhepleri**, Çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

FIĞLALI, Ethem Ruhi; **İmâmiye Şîası**, 1. Baskı, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1984

GAZZALÎ, Ahmed Tûsî; **al-İktisad fi’l-İtikad**, Haz. İbrahim Âgah Çubukçu, Hüseyin Atay, AÜİF Yayınları, Ankara, 1962.

GÖLCÜK, Şerafettin ve Süleyman Toprak, **Kelam**, 9. Baskı, Tekin Kitabevi, Konya, 2016.

GÖLPINARLI, Abdalbâki; **100 Soruda Tasavvuf**, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985.

- GÖLPINARLI**, Abdülbâki; **Mevlânâ Celâleddin(hayatı, Eserleri, Felsefesi)**, İnkılâp kitapevi, İstanbul, 2017.
- GÖLPINARLI**, Abdülbâki; **Tarih boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîlik**, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1987.
- GÖZTEPE**, Yüksel; “Mevlânâ Celâleddin Rumî’nin Akla Eleştirel Bakışı”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 14, Ankara, 2005, ss. 417-438.
- GÜRER**, Dilâver; “Mesnevî’de ‘Peygamber’ Kavramı ve Peygamberler”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 14, Ankara, 2005, ss. 103-120.
- HAKÎM**, Suad; **İbnü’l-Arabî Sözlüğü**, Çev. Ekrem Demirli, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.
- IŞIK**, Kemal; **Maturîdî’nin Kelam Sisteminde İmân Allah ve Peygamberlik Anlayışı**, Fütüvvet Yayınları, Ankara, 1980.
- IŞIK**, Kemal; **Mutezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri**, AÜİF. Yayınları, Ankara, 1967.
- İBN HALDUN**, **Mukaddime I**, Haz. Süleyman Uludağ, göz. geç. 5. Baskı, Dergah yayınları, İstanbul, 2007.
- İLHAN**, Avni, A. Vehbi Ecer, Mustafa Öz, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, Akyol Neşriyat, İzmir, 1977.
- İSFEHANİ**, Rağıp; **Müfredat**, Nşr. Umut Hasanoğlu, 3. Baskı, Çıra yayınları, İstanbul, 2012.
- KARA**, Mustafa; **Tasavvuf ve Tarikatler**, İletişim Yayınları, Ankara, 1922.
- KARADENİZ**, Osman; **İlim ve Din Açısından Mu’cize**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1999.
- KARAKAYA**, Hasan; **Peygamberlere İman, Mucize ve Kerâmet**, 1. Baskı, Nebevî Hayat Yayınları, İstanbul, 2016.
- KARAMAN**, Hayrettin; “Mevlânâ ‘Bir Allah Kuludur’ Resûlullah çırağıdır” **Mevlâna’nın Düşünce Dünyasından**, Der. Nuri Şimşekler, 2. Baskı, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2005, ss.13-22.
- KÂŞÂNÎ**, İzzeddîn; **Tasavvufun Ana Esasları**, Çev. Hakkı Uygur, Kurtuba Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.
- KAZANÇ**, Fetki Kerim; “Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış”, **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 1, 2008, ss. 77-106.
- KILAVUZ**, A. Saim; **Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâm’a Giriş**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1987.
- KIZILER**, Hamdi; “Mevlânâ’ya Göre İnsan ve Değeri”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (Mevlânâ Özel Sayısı)**, Yıl: 6, Sayı: 14, Ankara, 2005, ss. 473-481.

- KOÇAR**, Musa; **Mâtürîdî’de Allah-Âlem İlişkisi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.
- KOÇKUZU**, Ali Osman; **Mesnevî’de Hz. Peygamber**, Rûmî Yayınları, İstanbul, 2006.
- KORKMAZ**, Sıddık; **İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- KÖSE**, Zeynep; “Mevlânâ’nın Mesnevisinde Aşk Kavramı”, **Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3**, Haz. Hasan Basri Öcalan, 1. Baskı, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa, 2004, ss. 113-124.
- KUŞPINAR**, Bilal; “Mevlânâ’da Akıl ve Aşk, **SÜİFD**, Yıl: 23, Sayı: 2, Konya, 2007, ss. 7-22.
- KUTLU**, Sönmez; “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî” **İmam Maturîdî ve Maturîdîlik**, Haz. Sönmez Kutlu, 1. Baskı, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003, ss.18-55.
- KÜÇÜK**, Osman Nuri; **Fîhi Mâ Fih Ekseninde Mevlâna'nın Tasavvufî Görüşleri**, 1. Baskı, Rûmî Yayınları, Konya, 2006.
- MATÜRÎDÎ**, Ebû Mansûr; **Kitâbü't-Tevhîd**, Çev. Bekir Topaloğlu, göz. geç. 10. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2017.
- MIZRAK**, Gürbüz; **Mâtürîdîlik**, 2. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2017.
- MOSHTAGH MEHR**, Rahman; “Mevlânâ’ya Göre Varlık ve İnsan Hayatı Kavramı II” Çev. Kadir Turgut, **İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası**, Sayı: 20, İstanbul, 2012-1, ss. 173-195.
- NEDVÎ**, Ebu’l-Hasan; **Hazreti Mevlânâ**, Çev. Yusuf Karaca, 2. Baskı, Kayihan Yayınları, İstanbul, 2009.
- NESEFÎ**, Ebu’l Berekât; **İslâm İnancının Ana Umdeleri**, Çev. Temel Yeşilyurt, 1. Baskı, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2000.
- OCAK**, Ahmet Yaşar; “Mevlana’yı Doğru Anlamaya Dair”, **Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri II, 8-12 Mayıs 2007**, Motto Project yayını, İstanbul, 2010, ss. 733-742.
- ÖĞÜK**, Emine; “İslâm Düşüncesinde Şer/Kötülük Probleminin İzahına Katkı Sağlayan Etkili Öğreti: Hikmet”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: III, Sayı: 1, Tokat, 2015, ss. 11-37.
- ÖNAL**, Recep; “Vahiy ve Nübüvvet”, **Sistemik Kelam**, Ed. Mehmet Evkuran, 1. Baskı, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2019, ss. 207-226.
- ÖRS**, Derya; “Mevlânâ ve Kur’an”, **Mevlâna’nın Düşünce Dünyasından**, Der. Nuri Şimşekler, 2. Baskı, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya, 2005, ss. 23-35.
- ÖZCAN**, Hanifi; **Mâtürîdî’de Dînî Çoğulculuk**, 3. Baskı, MÜİF Yayınları, İstanbul, 2013.

- ÖZGEN**, Mustafa; **Eş'arî ve Mâtürîdî Mezhepleri Arasındaki Görüş Farkları**, Palet Yayınları, Konya, 2017.
- ÖZKÖSE**, Kadir; "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Düşünce Dünyası", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (Mevlânâ'ya Armağan Sayısı)**, Yıl: 8, Sayı: 20, Ankara, 2007, ss. 79-92.
- ÖZTÜRK**, Kâzım; **H. Mevlânâ'da İlâhî Aşk**, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 2012.
- RÂZÎ**, Fahreddîn; **Kelâm'a Giriş**, Çev. Hüseyin Atay, AÜİF Yayınları, Ankara, 1978.
- SÂBÛNÎ**, Nureddin; **Mâtürîdiyye Akaidi**, Çev. Bekir Topaloğlu, 17. Baskı, MÜİF Yayınları, İstanbul, 2017.
- SCHIMMEL**, Annemarie; **İslamın Mistik Boyutları**, Çev. Ergun Karabıyık, 2. Baskı, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2004.
- SEMERKANDÎ**, Şemsüddin; **İslam İnanç ilkeleri**, Çev. İsmail Yürük, İsmail Şık, 1. Baskı, Araştırma Yayınları, Ankara, 2011.
- SERDAR**, Murat; "Mevlâna'da İrade Hürriyeti" **Bilimname Düşünce Platformu**, Yıl: 9, Sayı: 2, Kayseri, 2011, ss. 75-92.
- SERİNSU**, Ahmet Nedim; **Dinî Terimler Sözlüğü**, MEB Yayınları, Ankara, ty.
- ŞEHRİSTÂNÎ**; **Milel ve Nihal**, Çev. Mustafa Öz, göz. geç. 4. Baskı, Lİtera Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- TOPALOĞLU**, Bekir ve İlyas Çelebi, **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, 5. Baskı, TDV Yayınları, İstanbul, 2017.
- TOPALOĞLU**, Bekir, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi, **İslâm'da İman Esasları**, 3. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2017.
- TOPALOĞLU**, Bekir; "Ebû Mansûr el-Matürîdî'nin Kelami Görüşleri", **İmam Maturîdî ve Maturîdîlik**, Haz. Sönmez Kutlu, 1. Baskı, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003, ss. 177-202.
- TOPALOĞLU**, Bekir; **Allah'ın Varlığı**, 8. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 1998.
- TOPALOĞLU**, Bekir; **Kelâm İlmi (Giriş)**, İlaveli 5. Baskı, Damla Yayınevi, İstanbul, 1981.
- TORTUK**, Bilgehan Bengü; "Mevlâna Düşüncesinde Âlem Tasavvuru" **ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi, Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri, 25-28 Mayıs 2006 Çanakkale**, Rumi Yayınları, Konya, 2006, ss. 101-110.
- TUĞLU**, Nuri; **Mâtürîdîlik ve Hadîs**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016.
- TUNAGÖZ**, Tuna; **Mevlânâ Düşüncesinde Tanrı**, 1. Baskı, Karahan Kitabevi, Adana, 2015.
- TUNÇ**, Cihat; **Sistemik Kelâm**, 2. Baskı, EÜ Yayınları, Kayseri, 1994.

- ULUDAĞ**, Süleyman; “Rü’yet”, **DİA**, c. XXXV, ss. 310-311, İstanbul, 2008.
- ULUDAĞ**, Süleyman; **İslâm Düşüncesinin Yapısı**, 1. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1979.
- ÜLKEN**, Hilmi Ziya; **Türk Tefekkürü Tarihi**, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- YAKA**, Eyüp; “Kur’ân Perspektifinde *Mesnevi*’de Mevlânâ’nın Kulluk Anlayışı”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 16, Ankara, 2006, ss. 125-149.
- YAKIT**, İsmail; **Batı Düşüncesi ve Mevlâna**, 3. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013.
- YARAN**, Cafer Sadık; **Kötülük ve Teodise**, 1. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- YAVUZ**, Salih Sabri, **İslâm Düşüncesinde Nübüvvet**, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, ty.
- YAVUZ**, Yusuf Şevki; “İlham”, **DİA**, c. XXII, ss. 98-100, İstanbul, 2000.
- YAVUZ**, Yusuf Şevki; “Nübüvvet”, **DİA**, c. XXXIII, s. s. 279-285, İstanbul, 2007.
- YAYLALI**, Kâmil; **Mevlânâ’da İnanç Sistemi**, 3. Baskı, Şems Yayınevi, Konya, 1987.
- YEŞİLYURT**, Temel; “Rü’yetullah”, **DiA**, c. XXXV, s. 311-314, İstanbul, 2008.
- YILDIRIM**, Ali; “Mevlana'nın Vahdet Anlayışı ve Paradoksal Soylemi”, **Erdem Dergisi (Mevlana Özel Sayısı)**, Sayı: 50, Ankara, 2008, ss. 223-232.
- YILDIRIM**, Ömer Ali; ”İslam Düşüncesindeki Yoktan Yaratma ve Kıdem Tartışmaları: Kelâmcılar ve İbn Sînâ Merkezli Bir İnceleme”, **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 10, Sayı: 2, 2012, ss. 251-274.
- YILMAZ**, H. Kâmil; **Çağları Aşan Mevlânâ Çağrısı**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2008.
- YURDAGÜR**, Metin; “Hatm-i Nübüvvet”, **DİA**, c. XVI, ss. 477-479, İstanbul, 1997.

ÖZ GEÇMİŞ

1989 yılında Konya'nın Sarayönü ilçesine bağlı Kurşunlu Mahallesi'nde doğdu. Sırasıyla Kurşunlu İlköğretim Okulu, Sarayönü İmam Hatip Lisesi ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2010 yılında İmam Hatip olarak başladığı görevine halen devam etmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

